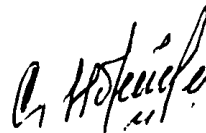

**АКАДЕМИЯИ ИДОРАКУНИИ ДАВЛАТИИ НАЗДИ ПРЕЗИДЕНТИ
ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН**

Бо ҳуқуқи дастнавис

ВБД: 323.173:327.8:316.42

ИБРОҲИМОВ САИДАКРАМ САИДАНВАРОВИЧ

**НАҚШИ ПЕШВОИ МИЛЛАТ ДАР ПЕШБАРИИ БАРНОМАҲОИ
РУШДИ ГЛОБАЛӢ**

ДИССЕРТАТСИЯ

барои дарёфти дараҷаи илмии

номзади илмҳои сиёсӣ аз рӯи ихтисоси

5.6.4. Проблемаҳои сиёсии муносибатҳои байналмилалӣ, инкишофи
глобалӣ ва минтақавӣ

Роҳбари илмӣ:

доктори илмҳои сиёсӣ,
профессор Комилбек А. Ё.

ДУШАНБЕ – 2026

МУНДАРИҶА

Номгӯйи ихтисораҳо	3
Муқаддима	4
Тавсифи умумии таҳқиқот	11
БОБИ I. АСОСҲОИ КОНСЕПТУАЛӢ ВА МЕТОДОЛОГИИ ТАҲҚИҚИ МАСЪАЛАҲОИ РУШДИ ГЛОБАЛӢ	
1.1. Моҳият ва аҳаммияти рушди глобалӣ	22
1.2. Бухронҳои глобалӣ ва таъмини рушди устувори глобалӣ.....	49
БОБИ II. ТОҶИКИСТОН ВА МАСЪАЛАҲОИ АСОСИИ РУШДИ ГЛОБАЛӢ: МУШКИЛОТ ВА ДУРНАМО	
2.1. Тарҳҳои нави ҳамкориҳои сиёсии таъмини рушди устувори глобалӣ: аҳаммият ва зарурат	68
2.2. Тоҷикистон дар самти бухрони глобалии рушд	95
БОБИ III. НАҚШИ ПЕШВОИ МИЛЛАТ ДАР ПЕШБАРИИ ТАРҲҲОИ РУШДИ УСТУВОРИ ГЛОБАЛӢ	
3.1. Эмомалӣ Раҳмон – ташаббускори барномаи сулҳи ҷаҳонӣ ва рушди устувори глобалӣ	112
3.2. Нақши Пешвои миллат дар масъалаи аз байн бурдани бухронҳои рушди глобалӣ	129
Хулоса ва тасияҳо	155
Номгӯйи адабиёти истифодашуда	161

НОМГҶҶИ ИХТИСОРАҶО

ИДМ	-	Иттиҳоди Давлатҳои Мустақил
ИМА	-	Иёлоти Муттаҳидаи Амрико
ММД	-	Маҷмуи маҳсулоти дохилӣ
СААД	-	Созмони Аҳдномаи амнияти дастҷамбӣ
САҲА	-	Созмони амният ва ҳамкорӣ дар Аврупо
СММ	-	Созмони Милали Муттаҳид
СҲШ	-	Созмони ҳамкориҳои Шанхай
ҲРУ	-	Ҳадафҳои Рушди Устувор
COVID-19	-	Бемории сироятии навӣи короновируси 19

МУҚАДДИМА

Мубрамии мавзуи таҳқиқот. Ҷумҳурии Тоҷикистон дар низоми муносибатҳои байналмилалӣ ба сифати субъекте баромад мекунад, ки барномаҳои рушди глобалиро пайгирӣ менамояд ва вобаста ба самаранокии фаъолияти ҳокимияти давлатӣ дар сиёсати байналмилалӣ ташаббускори барномаҳои рушди глобалӣ гардидааст. Дар шароити муосири рушди ҷаҳонӣ, ки раванду ҳодисаҳои ҳаёти ҷамъиятӣ дар қолабҳои умумӣ ва глобалӣ шакл гирифта истодаанд, масъалаҳои рушди глобалии олами муосир муҳим ва рӯзмарра арзёбӣ мегардад. Барои давлатҳо, бошандагони сайёраи Замин ва ҳам минтақаҳои алоҳида масъалаи рушди глобалӣ беш аз пеш муҳим гардида истодааст.

Гузашта аз ин, инсоният дар марҳалаҳои ҳассос ва мушкили таҳаввулоти таърихӣ қарор дорад. Замони муосир бо маҷмуи хатарҳо ва бӯҳронҳои ҳамарофарогиранда ихота шудааст. Аз як ҷониб, ин бӯҳрон хусусияти сиёсӣ дорад ва дар шакли шиддати муноқишаҳои геополитикӣ ва рақобати номувофиқии манфиатҳои абарқудратҳо зӯҳур мекунад, аз ҷониби дигар хавфҳои табиӣ – экологие ба вучуд омадаанд, ки натиҷаи фаъолиятҳои бесамар ва истифодаи беандешаи инсон нисбати захираҳои табиӣ маҳсуб меёбад. Давлатҳо дар ҷустуҷӯи татбиқи ҳадафҳои геополитикии худ ҳатто бо вучуди таъсири манфии он бо муҳити зист ва ҳаёти инсон ба амалҳои мустақим ва хатарнок даст мезананд. Мақсади асосии чунин сиёсати васеъ «ғорати табиати бой» ба хотири таҳкими нуфузи геополитикӣ мебошад, ки дар натиҷа зиддиятҳоро шадид намуда, харобкориҳои муҳити зист ва аз байн рафтани баробариву адолат дар истифодаи захираҳои табииро ба бор меорад.

Бо вучуди пешрафтҳои илмӣ ва техникӣ, аллакай тамоюлҳои манфӣ дар рушди устувори ҷомеаи башарӣ бар тамоюлҳои мусбати рушд бартарӣ пайдо кардаанд. Ҳамин ҷанбаҳо зарурати ба саҳнаи сиёсат омадани ташаббускоронро, ки тарҳи ҳамаҷонибаи рушди устувори

глобалиро пешниҳод намуда, ҷустуҷӯи роҳҳои алтернативии рушди тамаддунро ба миён мегузоранд, муҳим мегардонад. Агар дар нимаи дуюми асри XX муҳити зист ва биосфера ҳамчун майдони фарох ва номаҳдуд барои густариши тамаддуни инсонӣ пазируфта мешуданд, пас имрӯз касе наметавонад кафолат диҳад, ки иқтисодии биосфера метавонад, талаботи рӯзмарраи башариятро дар ояндаи наздик таъмин намояд.

Марҳилаи кунунии рушди глобалӣ бо амиқтар шудани равандҳои глобаликунонӣ, тағйирёбии тартиботи ҷаҳонӣ ва тезу тунд шудани мушкилоти сохторӣ, ки хосияти системавӣ касб мекунанд, хос аст. Офатҳои экологӣ, тағйирёбии иқлим, дастрасии нобаробар ба захираҳо, ҷараёнҳои муҳочиратӣ пайи муноқишаҳои сиёсӣ, хатарҳои эпидемиологӣ, нобаробарии иҷтимоию иқтисодӣ, инчунин падидаҳои бӯҳронӣ дар самти рушди устувор аз ҷомеаи ҷаҳонӣ тақозо мекунанд, ки стратегияҳои нави ҳамкорӣ дар асоси принципҳои устуворӣ, фарогирӣ ва ҳамбастагӣ таҳия шаванд.

Дар ин шароит, омӯзиши нақши давлатҳо ва сарварони сиёсии онҳо дар раванди ташаккул ва пешбурди ташаббусҳои рушди глобалӣ аҳаммияти хоса пайдо мекунанд. Муддати тулонӣ, доираҳои илмӣ сиёсӣ асосан ба қудратҳои пешрафтаи ҷаҳонӣ баҳои баланд дода, саҳми кишварҳои хурд ва рӯ ба тараққиро ба сарварони сиёсиашон дар бунёд ва пешбарии тарҳҳои устувори ҳамкорӣ ва рушди глобалӣ кам арзёбӣ мекунанд. Бо вуҷуди ин, равандҳои муосир нишон медиҳад, ки роҳбарони давлатҳои рӯ ба инкишоф дар сатҳи минтақавию глобалӣ ташаккули рӯзномаи глобалиро пешбарӣ кунанд. Ин ҳолат, махсусан дар давраи бисёрмарказии сиёсӣ, парокандагии байналхалқӣ, вақте ки аҳаммияти ташаббусҳои умумӣ сулҳҷуёнаи Пешвои миллат ва сарварони дигари сиёсии дорой сиёсати ҳамзистии осоишта ва сулҳдӯст аҳаммияти махсуси байналхалқӣ пайдо мекунанд, таваҷҷуҳи махсусро касб менамояд.

Ҷумҳурии Тоҷикистон бо дарназардошти заминаи нисбатан бузурги зарфиятҳои табиӣ ва манбаъҳо, надоштани ғаразҳои геополитикӣ бо сарварии Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ-Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон худро ҳамчун иштироккунандаи фаъоли муколамаи глобалӣ ташаббускори рушди глобалӣ дар ҳама самтҳои рушди устувор, амният ва дипломатия, таҳкимбахши сулҳи ҷаҳонӣ ба хотири наслҳои ояндаи башарӣ муаррифӣ намуд. Ташаббусҳои Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон, аз ҷумла баргузори Конфронси байналмилалӣ об, эълони Даҳсолаи амал дар доираи СММ ва пешбурди устувори рӯзномаи обу сулҳ аз он гувоҳӣ медиҳад, ки Пешвои миллат на танҳо ҳамчун кафили суботи дохилӣ, балки ҳамчун ташаббускори ҳалли масъалаҳои глобалӣ баромад менамояд.

Бо назардошти чунин нуқтаҳо омӯзиши мавзӯ муҳим ба назар мерасад: Якум, вазъияти имрӯзаи ҷаҳонӣ аз гузариш аз сохтори пас аз дуқутбӣ ба тарҳи мураккабтар, пароканда ва тезутунди муносибатҳои байналмилалӣ шаҳодат медиҳад, ки дар он устуворӣ на танҳо ба ҳолати дилхоҳ, балки омили барои зинда мондан табдил меёбад. Аз ин рӯ, омӯзиши он, ки Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон чӣ гуна тавонистанд, шабакаҳои устувори таъсири глобалиро тавассути ташаббусҳои раҳбарӣ ва стратегияҳои қудрати нарм бунёд намоянд, бисёр муҳим аст.

Дуюм, омӯзиши ҷанбаҳои концептуалӣ, институтсионалӣ ва амалии иштироки Тоҷикистон дар барномаҳои глобалии рушди устувор ба мо имкон медиҳад, ки механизмҳои мутобиқшавӣ ва фарогирии фаъолонаи давлатҳои рӯ ба инкишоф ба равандҳои бисёрсатҳӣ идоракунии ҷаҳонӣ муайян карда шавад. Ин барои дарк кардани нақши Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон ҳамчун омили ташаккули меъёрҳо, стандартҳо ва самтҳои рушд мусоидат

мекунад. Масъалаи дар боло зикршуда вазъияти таҳқиқи масъалаи мазкурро ба маротиб бештар намуда, аҳаммияти назариявӣ ва амалӣ дорад. Ҳамзамон он муҳиммияти кори илмӣ-таҳқиқотиро асоснок намуда, самтҳои муосири кори диссертатсиониро муайян мекунад.

Дараҷаи таҳқиқи мавзуи илмӣ. Дараҷаи таҳқиқи мавзуи диссертатсионӣ дар зинаи кунунии таҳқиқот, аз нигоҳи илмӣ ва методологӣ ҳамчун яке аз мавзуҳои муҳими илмӣ ва саривақтӣ дар бахши илмҳои сиёсӣ ва таҳлили равандҳои глобалӣ мебошад. Ин мавзӯ дорои хусусияти муҳим, аҳаммияти зиёди таҳқиқотӣ буда, омӯзиши ҷанбаҳои муҳими сиёсати хориҷӣ ва иштироки Ҷумҳурии Тоҷикистонро дар ташакули равандҳои глобалӣ, махсусан, дар заминаи ташаббусҳои Президенти кишвар, муҳтарам Эмомалӣ Раҳмонро дар бар мегирад.

Дараҷаи таҳқиқи масъала дар шароити кунунӣ то андозае маҳдуд мондааст, зеро дар фазои илмии кишвар ва ҳатто берун аз он таҳқиқоти мустақил ва фарогир оид ба нақши хосси Тоҷикистон дар ҳалли мушкилоти глобалӣ ва саҳми шахсияти Пешвои миллат дар ин раванд ба таври илмию назариявӣ ва методологӣ мавриди таҳлилу баррасӣ қарор нагирифтааст. Таҳқиқоти диссертатсионӣ бештар хусусияти илмӣ дошта, ба таври муфассал ба масъалаи ташаббусҳои байналмилалӣ Пешвои миллат, аз ҷумла ташаббусҳои марбут ба масоили об, сулҳи ҷаҳонӣ, амнияти минтақавӣ, тағйирёбии иқлим ва устувории рушди глобалӣ диққат дода шудааст.

Дар ин асос, диссертатсияи мазкур чун таҳқиқи бунёдӣ ва навоварона, метавонад ҳолигии назаррасро дар сатҳи таҳқиқоти илми сиёсии ватанӣ пурра намояд.

Барои беҳтар нишон додани дараҷаи омӯзиши масъалаи «Нақши Пешвои миллат дар пешбурди барномаҳои глобалӣ» сарчашмаҳои илмиро вобаста ба мавзуи таҳқиқ ба гурӯҳҳои зерин ҷудо кардан мумкин аст.

Гуруҳи аввалро асарҳои Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ – Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон, матни суҳанрониҳои Сарвари давлат дар сатҳҳои гуногуни муносибатҳои байналмилалӣ ва иштирок дар доираҳои матраҳкунадаи масъалаҳои рушди глобалӣ ва бартарафнамоии бухрони рушди устувори глобалӣ ташкил медиҳад. Пеш аз ҳама, суҳанрониҳои Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон дар СММ, СҲШ, ИМД, СААД ва дигар ташкилоти бонуфузи ҷаҳониву минтақавӣ муҳим шуморида шудааст [9; 10; 11; 12; 13; 14; 15; 16; 17; 18; 19; 20; 21].

Ба гуруҳи дуюм сарчашмаҳои илмие дохил мешаванд, ки бештар дар баррасӣ ва таҳлилу таҳқиқи моҳияти рушди глобалӣ истифода шуда, мавриди таҳлилу хулосагирӣ қарор гирифтаанд. Вобаста ба ин, асарҳо ва корҳои таҳқиқотии донишмандон ба монанди: Э. Тоффлер [53], В.Б. Кувалдин [49], А.Д. Урсул [54], В.И. Илин [45], Т.У. Усубилиев [55], В.В. Вялих, С.А. Лазаров [73], Т.С. Стотская, Е.А. Яковвллева [83], В.Г. Рубанов, Е.В. Рубанова [79], И.А. Василенко [29], С.П. Мякинников [77], А.А. Горелов [31], В.Н. Грищенко [74], М.Д. Ханна [144], И.Ф. Кефели [48], А.В. Вилловатих [72], А.С. Степин [82], С.Н. Бабурин, М.А. Мунтян, А.Д. Урсул [25], А.Ш. Викторов [71], С.Б. Капитса, С.Б. Курдюмов, Г.Г. Малинетский [47], М.И. Дзлиев [33], И.И. Яжул [65], А.М. Старостин [81], Х.Кунг, К. А. Касшел [147], Б.Е. Болшаков [28], С. Рябкова [80] ва дигарон аҳмияти зиёдро касб намудааст.

Ба гуруҳи сеюм асарҳое дохил мешаванд, ки дар натиҷаи баррасии масъалаи бухрони ҷаҳонӣ ва таъмини рушди устувори глобалӣ бахшида шудаанд. Олимон ва донишмандон кӯшиш намудаанд, ки аз назари концептуалӣ бухрони ҷаҳонӣ ва зарурати таъмин, таҳким ва аҳаммияти таъмини рушди устувори глобалиро барои ояндаи башарият таҳлил намоянд. Мақоми асосӣ ба корҳои таҳқиқотии олимон: Д. Медоуз, М. Донелла, Ч. Рандерс, В. Виям, И. Беренс [148], Зб. Бжежинский [27], Ж.

Аттали [24], Ф. Фукуяма [59; 60; 61], Э. Тоффел [52; 53], Э.А. Азроянс [22], Ч.Н. Резонау [150] ва дигарон дода мешавад.

Д. Медоуз таъкид мекунд, ки «тағйир додани масир бидуни тағйироти ҷиддии рафтор ва арзишҳои инсоният ғайриимкон аст ва танҳо муносибати ҳамаҷониба ба ҳалли масъалаҳои сиёсӣ, экологӣ, иқтисодӣ ва иҷтимоӣ метавонад ояндаи сайёроро кафолат диҳад» [109].

Ба гуфтаи Збигнев Бжезинский, «бухрони ҷаҳонӣ ҳам натиҷаи таназзули дохилии қудрати пешбар ва ҳам аз нав тақсим шудани нуфузи қудратҳои ҷаҳонӣ мебошад, ки аз тамоми кишварҳо талаб мекунад, то шаклҳои нави ҳамкории байналмилалиро барои нигоҳ доштани суботи глобалӣ ҷустуҷӯ кунанд» [27].

Ж. Аталли дурнамои низоми глобалиро мавриди таваҷҷуҳ қарор додааст. Ба андешаи ӯ, «ҷаҳон дар остонаи таҳаввулоти глобалӣ қарор дорад, аз бухронҳои иқтисодию сиёсӣ то экологӣ ва фарҳангӣ рӯ ба рӯ хоҳад шуд. Бо вучуди ин, ӯ инчунин изҳори итминон мекунад, ки инсоният сарфи назар аз мушкилот, метавонад, роҳҳои мутобиқшавӣ ва ҳалли мушкилоти глобалиро пайдо кунад» [94].

Ф. Фукуяма бухрони глобалиро дар заминаи баррасии масъалаҳои гуногуне, ки дар асарҳояш «Поёни таърих ва одами охирин» [43], «Давлати тавоно: идоракунии ва тартиботи ҷаҳонӣ дар асри XXI» [44] ва «Паст гардидани тартиботи давлатӣ» [45] матраҳ шуддааст, баррасӣ мекунад.

Глобализатсия, ба андешаи Ф. Фукуяма бухрони глобалиро печидатар кардааст. Таҳдидҳои фаромиллӣ, ҳамлаҳои киберӣ, терроризм, тағйирёбии иқлим шиддат гирифта истодааст.

Э.Тоффлер бухрони ҷаҳони муосирро ҳамчун як раҳнаи сохторӣ, ки дар натиҷаи гузариши босуръати тамаддун аз марҳалаи саноатӣ ба «мавҷи сеюм» марҳалаи баъдисаноатӣ ба вучуд омадааст, шарҳ медиҳад. «Вай дар монографияи худ «Тарс аз оянда» [53] зимни шарҳи мафҳуми «тарс аз оянда» таъкид намудааст, дигаргуниҳои технологӣ боиси

мушкилоти изофии иттилоотӣ, парокандаги робитаҳои иҷтимоӣ ва пошхӯрии меъёрҳои устувории ахлоқӣ мегарданд» [143].

Э.А. Азроянс низ дар асараш «Глобализатсия: фалокат ё роҳ ба сӯйи инкишоф? Тамоюлҳои муосири рушди ҷаҳонӣ ва амбитсияҳои сиёсӣ» [22] ба масъалаи рушди глобалӣ ва баҳси глобаликунонӣ таваҷҷӯҳ намудааст.

Дар осори Ҷ. Розенау, махсусан дар асари «Бесарумонӣ дар сиёсати ҷаҳонӣ: назарияи тағйирот ва пешрафт» [150] сиёсати ҷаҳонӣ ва бухрони ҷаҳониро ҳамчун натиҷаи дигаргуниҳои тектоникии меъмори ҳамкориҳои байналмилалӣ медонад, ки дар натиҷаи «сирояти беморӣ»-и шаклҳои анъанавии соҳибхитиёрӣ ва номутаносибии идоракунии мутамаркази давлатӣ ба вуҷуд омаддааст.

Ба гурӯҳи чорум таҳқиқоти муҳаққиқонеро фаро мегирад, ки дар таҳтил ва баррасии масъалаи тарҳҳои нави ҳамкориҳои сиёсӣ, таъмини рушди устувори глобалӣ, аҳаммият ва зарурати онҳо дар рушди устувори ҷаҳонӣ афзалияти бештареро соҳиб мебошанд. Дар баробари ин, ба ин гурӯҳи адабиёт таълифот ва таҳқиқоти илмӣ олимонеро метавон дохил намуд, ки ба таҳлилу баррасии масъалаи Тоҷикистон дар ростои бухрони глобалии рушди устувор баҳшида шудааст. Ҳамчунин, таҳлили сарчашмаҳое, ки ба дарки нақши муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон - ташаббускори барномаи сулҳи ҷаҳонӣ ва рушди устувори глобалӣ, аҳаммияти сиёсӣ амалии ташаббуси «Даҳсолаи таҳкими сулҳ ба хоҳири наслҳои оянда» мусоидат мекарданд, истифода карда шудааст. Ба монанди: П.А. Сиганков [63], А. Дугин [34], Ф.М. Юсуфҷонов [140], С.В. Қувватзода [88], Т.У. Усубалиев [55], И.Д. Звягелская [35], А. Хабалов [62], З.М. Қурбонова, Н.А. Қудратов [110], Б.Б. Абдусаматов [66], Т. Назаров, А. Сатторов [50] ва дигарон.

Гурӯҳи панҷумро сарчашмаҳои гуногуни ҳуқуқӣ, қонунҳои соҳавӣ, барномаҳо, концепсияҳо, стратегияҳо ва қарорҳои Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон оид ба масъалаҳои таъмини рушди устувор дар ҳошияи

бухрони глобалӣ баҳри таҳким ва ҳампайвастагӣ ба рушди устувори глобалӣ, мушаххассозии стратегии ташаббусҳои глобалии Тоҷикистон ва нақши Пешвои миллат мавриди истифода қарор гирифтаанд [1; 2; 3; 4; 5; 6; 7; 8].

Робитаи таҳқиқот бо барномаҳо (лоиҳаҳо) ва мавзӯҳои илмӣ. Таҳқиқоти диссертационӣ дар ҷаҳорҷӯбаи тадбиқи нақшаи дурнамои корҳои илмӣ-таҳқиқотии кафедраи сиёсатшиносӣ ва робита бо ҷомеаи Академияи идоракунии давлатии назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон - «Низоми идоракунии сиёсӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон» солҳои 2020-2025 иҷро гардидааст.

ТАВСИФИ УМУМИИ ТАҲҚИҚОТ

Мақсади таҳқиқот. Муайян намудани нақши Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ – Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон дар пешбурди барномаҳои рушди устувори глобалӣ мебошад.

Вазифаҳои таҳқиқот. Барои ноил шудан ба ҳадафҳои диссертатсия, ки ба дарки ҳамаҷонибаи илмии масъалаи мақоми Ҷумҳурии Тоҷикистон дар ҳалли масъалаҳои рушди глобалӣ, асосноккунии нақши Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон дар пешбурди ташаббусҳои рушди устувори глобалӣ бахшида шудааст, чунин маҷмуи вазифаҳое, ки мантиқан аз сохтори дохилии кор бармеоянд ва самтҳои асосии мавзӯро дар бар мегиранд, гузошта шудаанд:

- таҳқиқи моҳият ва аҳаммияти рушди глобалӣ;
- баррасии масъалаҳои бухрони глобалӣ ва таъмини рушди устувори глобалӣ;
- асоснок намудани аҳаммият ва зарурати тарҳҳои нави ҳамкориҳои сиёсӣ ҷиҳати таъмини рушди устувори глобалӣ;
- дида баромадани масъалаи Тоҷикистон дар ростои бухрони рушди глобалӣ;

– баррасии ташаббусҳои муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон вобаста ба барномаи сулҳи ҷаҳонӣ ва рушди устувори глобалӣ;

– муайян кардани нақши Пешвои миллат дар масъалаи аз байн бурдани бӯҳронҳои рушди глобалӣ.

Объекти таҳқиқоти диссертатсионро баррасии нақши Пешвои миллат дар пешбурди барномаҳои рушди глобалӣ ташкил медиҳад.

Предмет таҳқиқотро таҳқиқи ташаббусҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон дар заминаи иштироки он дар ҳалли мушкилоти асосии рушди глобалӣ, мавқеъ ва нақши Президенти Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон ҳамчун ташаббускори стратегияҳои байналмилалии рушди устувор ташкил медиҳад.

Фарзияи таҳқиқот. Тасдиқи он, ки Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон пешвои миллии ғаъол, сарвари сиёсии дурандеш, дорои нуфузи байналмилалӣ ва қобилияти ташаббускории барномаҳои муҳимми рушди глобалӣ мебошад, дар қор аҳаммияти зиёд пайдо намудааст. Ҷумҳурии Тоҷикистон бо роҳбарии Сарвари давлат муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон дар равандҳои глобалии инкишоф бевосита таъсиргуздор эътироф гардидааст. Тоҷикистон ҳамчун субъекти сиёсати ҷаҳонӣ ташаббусҳои сиёсӣ ва пешниҳоди тафаккури нав - «сулҳи пайдори глобалӣ»-ро дар дорои назарияи сиёсии байналмилалӣ пешниҳод кардааст. Таҳлилу таҳқиқи масъалаи мазкур дар пешбурди барномаҳои рушди глобалӣ ва амалӣ намудани ташаббусҳои нави Тоҷикистон дар рушду инкишофи ҷомеаи ҷаҳонӣ заминаи мусоид фароҳам оварда метавонад.

Асосҳои назариявии таҳқиқотро таҳлили мунтазам ва ҳамаҷонибаи қорҳои илмии олимони ватанӣ ва хориҷӣ ташкил медиҳанд, ки ба масъалаҳои муҳимми рушди глобалӣ, нақши Тоҷикистон дар пешбарии барномаҳои рушди устувори ҷаҳонӣ, тасдиқи нақши Президенти кишвар муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон бахшида шудаанд. Ҷанбаҳои асосии

назариявӣ ва концептуалӣ аз глобалистикаи сиёсӣ, назарияи дипломатия, муносибатҳои сиёсии байналмилалӣ гирифта шудаанд. Дар он рушди ҷаҳонӣ ҳамчун як раванди системавӣ баррасӣ мешавад, ки ҷанбаҳои сиёсӣ, иқтисодӣ, экологӣ ва гуманитарии мавҷудияти инсонро фаро мегирад. Зимни таҳлил ва арзёбии рушди глобалӣ дар шароити бӯҳрони глобалӣ ба таҳқиқоти донишмандоне ба монанди М. Фуко, С. Ҳантигтон, Д. Медоуз, Зб. Бжезинский, Ж. Аттали, Ф. Фукуяма, Э. Тоффлер, Э.А. Азроянс, Ч. Розенау аҳаммияти хос дода шудааст.

Дар диссертатсия ба тарҳҳои рушди устувор дода шудааст, ки дар доираи таҳқиқоти созмонҳои байналмилалӣ (аз ҷумла, СММ, СҲШ, СААД, ИДМ) пешниҳод шудаанд, инчунин ба корҳое, ки ба ҷанбаҳои сиёсии ҲРУСММ-2030 (SDGs – Agenda 2030) бахшида шудааст, диққати махсус дода шудааст, ки зарурати иштироки тамоми давлатҳоро таъкид мекунад.

Аз тарафи дигар, нақши Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистонро дар сиёсати хориҷии Тоҷикистон, стратегияи дипломатӣ, иштирок дар созмонҳои байналмилалӣ баррасӣ гардида, муҳим шуморида мешавад. Дар ин замина асарҳои муалифони ватаниву хориҷӣ, ки раванди ҳамкориҳои минтақавӣ дар Осиёи Марказӣ, масъалаҳои амнияти об, устувории иқлим, ҳамчунин нақши Ҷумҳурии Тоҷикистонро дар ташкили форумҳои байналмилалӣ ва муколамаҳои стратегӣ таҳлил мекунад, назаррас мебошад. Ҳамчунин таҳқиқоти илмии З.С. Қувватзода дар ин рисола аҳамияти махсуси таҳлилий дорад. Асарҳо ва суҳанрониҳои Президенти кишвар муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон, ки дар сатҳу макони гуногун ироа шудаанд аҳаммияти махсуси назариявӣ дорад.

Ҳамин тариқ, маҷмуи асосҳои назариявии диссертатсия фаҳмиши амиқ ва мунтаззами масъалаи баррасишавандаро таъмин намуда, ба ифшои нақши сиёсии Тоҷикистон ва Пешвои миллат дар рушди ҳамкориҳои ҷаҳонӣ мусоидат мекунад. Ҳамчунин, имкон медиҳад, ки

хулосаву тавсияҳое пешниҳод намоем, ки дорои арзиши назариявӣ ва амалӣ бошанд.

Дар таҳқиқоти мазкур асарҳои илмӣ олимон ва муҳақиқони ватанӣ С. Ятимов, М. Хидирзода, П.А. Муҳаммадзода, А.Ё. Комилбек, Х.Қ. Сафарализода, Г.Н. Зокиров ва дигарон, ки дар шакли китобҳо, монография, дастурҳои таълимӣ ва мақолаҳои илмӣ ба таъб расидаанд, васеъ истифода шудааст. Ғайр аз ин, матнҳои паёмҳо ва барномаҳои Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ – Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон ҳамчун манбаи асосии иттилоотӣ ва стратегӣ дар шакли электронии интернетӣ мавриди истифода қарор гирифта шудааст.

Навгонии илмӣ таҳқиқот. Навгонии илмӣ диссертатсияро таҳлили ҳамаҷониба ва дарки систематикӣ мушкilotи рушди глобалӣ дар шароити таҳдиду хатарҳо ва ҳолати бӯҳрони нави ҷаҳонӣ, нақши Пешвои миллат – Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон дар пешбурди барномаҳои рушди устувори глобалӣ ташкил медиҳад. Бори аввал дар илми сиёсии ватанӣ таҳқиқи амиқи назариявӣ ва методологӣ анҷом шуд, ки асосҳои концептуалии рушди глобалиро бо таҳлили сиёсии нақши Пешвои миллат дар ҳалли бӯҳронҳои глобалӣ фаро гирифтааст.

Бо ҳамин таҳлил навгонии илмӣ таҳқиқотро метавонем чунин муайян намоем:

- моҳият ва аҳаммияти рушди глобалӣ мавриди таҳқиқоти илмӣ қарор гирифтааст;
- масъалаи бӯҳрони глобалӣ ва таъмини рушди устувори глобалӣ таҳлил ва хулосабарорӣ шудааст;
- аҳаммият ва зарурати тарҳҳои нави ҳамкориҳои сиёсии таъмини рушди устувори глобалӣ асоснок карда шудааст;
- масъалаи Тоҷикистон дар рости бӯҳрони глобалии рушд дида барои барнома шудааст;

- нақши муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон ҳамчун ташаббускори барномаи сулҳи ҷаҳонӣ ва рушди устувори глобалӣ баррасӣ гардидааст;
- нақши Пешвои миллат дар масъалаи аз байн бурдани бӯҳрони рушди глобалӣ мушаххас муайян карда шудааст.

Нуктаҳои асосии ба ҳимоя пешниҳодшаванда:

1. Асосҳои концептуалӣ ва методологии омӯзиши рушди глобалӣ маҷмуи муқаррароти назариявӣ ва равишҳои таҳлилӣ мебошад, ки барои омӯзиши ҳамаҷонибаи раванди бисёрҷанба ва гуногунсатҳи рушди устувор дар шароити глобалӣ имкон медиҳад. Рушди глобалӣ, пайвастагии омилҳои сиёсӣ, иқтисодӣ, иҷтимоӣ ва экологиро ифода мекунад, ки рушди равандҳои нави байналмилалиро ташкил медиҳанд. Дар шароити муосир масъалаи рушди глобалӣ дар назди ҳамаи мактабҳои илмӣ, таҳқиқотӣ ва стратегияи сиёсати бузург муҳим арзёбӣ мегардад. Моҳияти бӯҳрони глобалӣ ҳалалдор ва вайроншавии системавии субот ва мувозинати равандҳои глобалӣ мебошад. Ин на танҳо муваққатан бад шудан, балки вайроншавии кулли фаъолияти системаҳои асосӣ – иқтисодӣ, иҷтимоӣ, экологӣ ва сиёсӣ ба ҳисоб меравад, ки дар натиҷаи номувозинати сохторӣ, амалияи ноустувор ва мутобиқ нашудани саривақтӣ ба шароити тағйирёбанда ба вуҷуд омадааст.

2. Тарҳҳои нави ҳамкориҳои сиёсии глобалӣ ҳамчун механизми муҳим барои таъмини рушди устувори глобалӣ нақши калидӣ дорад ва аҳаммияти он дар шароити мураккаби ҷаҳонии муосир беш аз пеш меафзояд. Ин тарҳҳо барои муттаҳидсозии қувваҳо ва имкониятҳои давлатҳо, созмонҳои байналмилалӣ ва дигар субъектҳои сиёсӣ ва иҷтимоӣ таҳия мешаванд, то тавонмандӣ ва самаранокии ҳалли мушкилоти глобалӣ, аз қабيلي тағйирёбии иқлим, нобаробарии иҷтимоӣ, амният ва рушди иқтисодӣ таъмин гардад. Зарурати таҳияи чунин тарҳҳо дар он аст, ки таҳаввулоти босуръати геополитикӣ ва афзоиши хатарҳои глобалӣ

талаб менамояд, то субъектҳои сиёсӣ бар асоси принципҳои ҳамкорӣ, эътимод, муколамаи пайваста равандҳои нави ҳамкориро роҳандозӣ намоянд.

3. Тоҷикистон дар шароити бӯҳрони рушди глобалӣ ба таҳдиду хатарҳои гуногун рӯ ба рӯ аст, ки таъсири онҳоро дар самтҳои иқтисодӣ, иҷтимоӣ ва сиёсӣ мушоҳида кардан мункин аст. Бӯҳрони глобалӣ, ки бо омилҳои табиӣ, иқтисодӣ ва сиёсӣ, радикализм, терроризм, ифротгароӣ ва ғ. ташаккул меёбад, раванди инкишофи кишварро таҳти фишор қарор дода, афзоиши ноустувориро тақвият медиҳад. Дар шароити Тоҷикистон, ки иқтисодиёт ва иҷтимоиёти он дар марҳилаи рушди босуръат қарор доранд, ин бӯҳрон бештар таъсироти манфӣ дорад. Мушкилоте ба монанди коҳиши ёфтани захираҳои табиӣ, тағйири иқлим, таъсири ҷангҳои минтақавӣ кишварро дар ҳолати осебпазир қарор дода, имкониятҳои рушди устуворро маҳдуд мекунанд.

4. Нақши Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон дар пешбурди тарҳҳои рушди устувори глобалӣ яке аз барҷастатарин намунаҳои роҳбарии сиёсии муосир ва ҷуноне возеҳ аст саъю кӯшишҳои самараноки сиёсӣ дар ин самт ба ҳисоб меравад. Муҳим ин аст, ки Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон таъсири рушди глобалиро ба инкишофи миллӣ дарк намудааст. Дар ин росто, нақши Пешвои миллат, муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон арзишманд арзёбӣ мегардад. Дурнамои он дар шакли ҳамбастагии Тоҷикистон бо давлатҳои дигар, ки дар доираи муқаррароти Конститутсионии худ «Тоҷикистон сиёсати сулҳҷӯёнаро ба амал татбиқ намуда, соҳибхитиёрӣ ва истиқлолияти дигар давлатҳои ҷаҳонро эҳтиром менамояд», тавсиф ёфтааст, ба амал татбиқ мегардад. Нақши Пешвои миллат муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон барои аз байн бурдани бӯҳрони рушди глобалӣ ҳамчун чеҳраи созанда ва роҳбари сатҳи байналмилалӣ бо иқдоми муҳим ва амалҳои муассир таъриф мегардад. Дар давраи бисёр ҳассос ва мураккаби таҳаввулоти ҷаҳонӣ Пешвои

миллат ба дарки амиқи воқеаҳо ва хатараҳои глобалӣ ғаёлона ба ташаккули равандҳои сулҳу субот, ҳамкорӣ ва рушди субот саҳм гузоштааст.

Аҳамияти назариявӣ ва амалии таҳқиқот. Хулосае, ки дар раванди таҳқиқ ба даст меоянд, метавон барои баррасӣ ва таҳқиқи минбаъдаи масъалаи рушди глобалӣ, мақом ва ҷойгоҳи Тоҷикистон дар шароити бӯҳрони глобалӣ ва нақши Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон дар пешбурди барномаҳои рушди устувори глобалӣ ҳамчун сарчашмаи илмиву назариявӣ концептуализуву таҳқиқотӣ истифода намуд. Натиҷаи асосӣ дар он ифода меёбад, ки омӯзиши асосҳои концептуалӣ ва методологии таҳқиқи масъалаи рушди глобалӣ дар баррасии масъалаҳои бӯҳрони глобалӣ ва таъмини рушди устувори глобалӣ, таҳқиқи мавзӯи мушкилот ва дурнамои вазъи Тоҷикистон ва масъалаҳои асосии рушди глобалӣ, муайян намудани нақши Пешвои миллат дар пешбурди тарҳҳои рушди устувори глобалӣ, баррасии мавзӯи Эмомалӣ Раҳмон – ташаббускори барномаи сулҳи ҷаҳонӣ ва рушди устувори глобалӣ, омӯзиши нақши Пешвои миллат барои аз байн бурдани бӯҳронҳои рушди глобалӣ низ мусоидат менамояд.

Дар баробари ин, натиҷаҳои илмӣ диссертатсияро дар таълими фанҳои гуногуни илмҳои сиёсӣ, аз ҷумла «Сиёсатшиносӣ», «Давлатшиносӣ», «Тамоюлҳои асосии инкишофи давлати муосир», «Сиёсати давлати ва идоракунӣ», «Сарварии сиёсӣ», «Геополитика», «Асосҳои сиёсати байналхалқӣ», «Дипломатия ва сиёсати хориҷӣ», «Низоми нави ҷаҳонӣ», «Идоракунӣ зиддибӯҳронӣ», «Мақтаби давлатдорӣ Пешвои миллат» ва дар омӯзиши мавзӯҳои рӯзмаррае чун таҳлили бӯҳрони глобалӣ ва мушаххассозии тарҳҳои рушди устувори глобалӣ, марказҳои таҳқиқотию пешбининамоӣ, тарҳсозии рушди устувор истифода намуд.

Аҳамияти амалии натиҷаҳои таҳқиқи диссертатсионӣ дар он аст, ки онҳо имконият медиҳанд, тақмили сиёсати давлатии Тоҷикистон дар

самти ҳамкории байналмилалӣ ва ташаккули стратегияҳои рушди устувор бо таҳаввулоти мураккаби глобалӣ ба роҳ монда шавад. Натиҷаҳои таҳқиқот метавонад ҳамчун замина барои таҳияи барномаҳо ва чорабиниҳои амалӣ дар сатҳи давлатӣ ва минтақавӣ хизмат кунанд, ки ҳадафашон пешгирӣ ва коҳиш додани хатарҳои глобалӣ, таҳкими ҳамгироии минтақавӣ ва баланд бардоштани нақши Тоҷикистон дар арсаи байналмилалӣ мебошад. Илова бар ин, натиҷаҳои таҳқиқот барои коршиносон, сиёсатмадорон ва мутахассисони соҳаи дипломатия ва рушди устувор манбаи арзишманд буда, имкон медиҳад, ки равишҳои нав ва тарҳҳои ҳамкории сиёсӣ таҳия ва мутобиқ гарданд. Онҳо ҳамчунин барои муассисаҳои таълимӣ ва таҳқиқотӣ ҳамчун асос барои омӯзиши нақши Пешвои миллат дар ҳалли мушкилоти глобалӣ истифода мешаванд.

Дарачаи эътимоднокии натиҷаҳои диссертатсия. Дарачаи эътимоднокии натиҷаҳои бадастомада дар таҳқиқоти диссертатсионӣ оид ба мавзӯи «Нақши Пешвои миллат дар пешбарии барномаҳои рушди глобалӣ» бар пояи асосҳои назариявӣ, методологӣ ва таҷрибавии устувор қарор дошта, дар сатҳи баланди илмӣ бо таҳия ба манбаъҳои боэътимод таълиф шудааст. Дар ҷараёни таҳқиқот маҷмуи методҳои илмӣ истифода гардидааст, ки имконият фароҳам оварданд, то ба натиҷаҳои дақиқ, санҷидашуда ва илман асоснокшуда расем.

Илова бар ин, манбаи асосии маълумотҳои таҳлилшуда ҳуҷҷатҳои расмӣ сиёсӣ, барномаҳои давлатӣ, суханрониҳо ва ташаббусҳои байналмилалии Пешвои миллат – Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон, инчунин маводҳои ташкилотҳои байналмилалӣ, ҳисоботҳои созмонҳои минтақавӣ ва асарҳои мутахассисони соҳаи сиёсати ҷаҳонӣ мебошад, ки дараҷаи баланди эътимоднокии таҳқиқотро таъмин менамоянд.

Таҳқиқот бо риояи қарбти меъёрҳои илмӣ ва академӣ, инчунин, истифода аз усулҳои муқоисавии таҳлили таҷрибаи Тоҷикистон ва кишварҳои дигар дар ҳалли бӯҳронҳои рушди устувор таҳия шудааст. Дар он мавқеи Тоҷикистон ва нақши Пешвои миллат дар ташаккули барномаҳои ҷаҳонӣ, ки дар ҳақиқат, хусусияти муассир ва намунавӣ доранд, пешниҳод гардидааст. Ин натиҷаҳо, аз як ҷониб, тавассути далелҳои воқеии сиёсӣ ва амалӣ асоснок гардидаанд, аз ҷониби дигар, дар ҷаҳорҷӯбаи таҳлили назариявӣ собит шудаанд. Ин ҳама имкон медиҳад, ки натиҷаҳои диссертатсия ҳамчун заминаи бозғайнимод барои таҳқиқоти минбаъда, таҳияи стратегияи сиёсати хориҷӣ ва дар амал татбиқ намудани ташаббуҳои глобалии миллӣ истифода шаванд.

Мутобиқати диссертатсия бо шиносномаи ихтисоси илмӣ. Мавзуи диссертатсионии «Нақши Пешвои миллат дар пешбарии барномаҳои рушди глобалӣ» барои дарёфти дараҷаи илмии номзоди илмҳои сиёсӣ ба шиносномаи ихтисосҳои Комиссияи олии аттестатсионии назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон аз рӯйи ихтисоси 5.6.4. Проблемаҳои сиёсии муносибатҳои байналмилалӣ, инкишофи глобалӣ ва минтақавӣ мувофиқ аст.

Саҳми шахсии довталаби дараҷаи илмӣ дар таҳқиқот. Таҳия, коркард ва таҳлили ҳамаҷонибаи мавзуи таҳқиқоти диссертатсионӣ маҳсули фаъолияти илмии чандинсолаи муаллиф аст. Ҳамаи давраи иҷрои нақши кории илмӣ-таҳқиқоти пешбинишуда бо иштирок ва пешниҳоди бевоситаи муаллиф роҳандозӣ шудааст. Саҳми мустақилонаи унвонҷӯи дараҷаи илмӣ дар баррасӣ, таҳлил, хулосагирӣ ва пешниҳоди тавсияҳои, ки дар диссертатсия оварда шудааст, инъикос меёбад.

Тасвиб ва амалисозии натиҷаҳои диссертатсия. Рисолаи диссертатсионӣ дар маҷлиси кафедраи сиёсатшиносӣ ва робита бо ҷомеаи Академияи идоракунии давлатии назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон (Суратҷаласаи № 9 аз 24 апрели соли 2026) муҳокима

шудааст. Натиҷаҳои таҳқиқоти он пазируфта шуда. Диссертатсия ҳамчун кори илмӣ анҷомёфта баҳогузорӣ гардида, барои дифоъ ба шурои диссертатсионӣ тавсия гардидааст.

Натиҷаҳои таҳқиқот истифодаи амалии хешро дар раванди таълим пайдо намудааст. Бахшҳои асосии рисола дар мақолаҳои нашршудаи муаллиф инъикос ёфтаанд. Қисматҳои алоҳидаи рисола, махсусан, масъалаҳо ва хулосаҳои он аз ҷониби муаллиф дар бисёре аз конфронсҳои ҷумҳуриявӣ ва байналмилалӣ ироа гардидааст.

Интишорот аз рӯйи мавзӯи диссертатсия. Натиҷа ва дастовардҳои таҳқиқ дар 4 мақолаи илмӣ муаллиф дар маҷаллаҳои тақризшавандаи Комиссияи олии аттестатсионии назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон ва 3 мақола дар конфронсҳои ҷумҳуриявӣ ва байналмилалӣ ба таъъ расидаанд.

Сохтор ва ҳаҷми диссертатсия. Диссертатсия аз номгӯйи ихтисосҳо, муқаддима, тавсифи умумии таҳқиқот, се боб, шаш зербоб, хулоса, тавсияҳо оид ба истифодаи амалии натиҷаҳои таҳқиқот, номгӯйи адабиёти истифодашуда ва интишороти довталаб иборат мебошад. Ҳаҷми умумии диссертатсия 179 саҳифаи матни компютериро ташкил медиҳад.

БОБИ I. АСОСҲОИ КОНСЕПТУАЛӢ ВА МЕТОДОЛОГИИ ТАҲҚИҚИ МАСЪАЛАҲОИ РУШДИ ГЛОБАЛӢ

1.1. Моҳият ва аҳаммияти рушди глобалӣ

Мушаххас намудани раванди инкишоф ва рушди устувори ҷомеа ва давлат дар ҳар давраи таърихӣ масъалаи муҳим ба ҳисоб мерафт. Аммо дар шароити нави низоми ҷаҳонӣ раванду ҳодисаҳои ҳаёти ҷаъмиятиву сиёсӣ дар қолабҳои умумӣ ва глобалӣ шакл гирифта истодаанд. Масъалаи рушди глобалии олами муосир беш аз пеш рӯзмарра ва муҳим арзёбӣ мегардад. Аҳаммияти ин масъала на танҳо барои як ё чанд инсонӣ алоҳида, балки барои давлатҳо, минтақаҳои гуногуни ҷаҳон ва дар маҷмӯъ барои тамоми ҷомеаи башарӣ рӯз аз рӯз бештар мегардад. Дар шароити ҷаҳонишавӣ равандҳои сиёсӣ, иҷтимоӣ ва экологӣ ба ҳамдигар саҳт пайваст гардида, зарурати ҳамоҳангсозии талошҳои байналмилалӣ ҷиҳати таъмини рушди устувор ва пешрафти умумибашариро ба миён меоранд.

Инсоният дар ростои хатар ва бӯҳрони ҷаҳонӣ қарор дорад. Бӯҳрони сиёсӣ, пеш аз ҳама шиддати бархӯрди давлатҳо ва барандагони сиёсати бузург аст, аз тарафи дигар, хатарҳои табиӣ-экологӣ бӯҳрони сиёсӣ маҳсуб мешавад, ки натиҷаи ғайриратсионалиҳои худӣ инсон дар табиат ва истифодаи захириҳои он ба таври ғоратгарона аст. Давлатҳо талош мекунанд, ҳадафҳои геополитикии худро новобаста аз пайомадҳои манфии он барои аҳли башар, бевосита амалӣ намоянд. Ишғоли «ҷуғрофияи бой» ба хоҳири тавсеи қудрати геополитикӣ, агар аз як тараф зиддиятҳоро ба вучуд оварад, аз тарафи дигар, харобшавии табиат ва камшавии захираҳо ба вучуд омада, истифодаи одилонаву баробари онҳо барои башарият аз байн меравад.

Башарият дар замони муосир дар раванди рушди ноустувор, навъи маҳсуси таърихан муқарраршудаи таҳаввули тамаддун ва таъсири мутақобилаи он бо табиат қарор дорад, ки на танҳо ба пешрафт, балки ба

афзоиши хатарҳо оварда мерасонад. Гузашта аз ин, аллакай тамоюлҳои манфӣ ва монешавандаи рушди устувори ҷомеаи башарӣ нисбати тамоюлҳои мусбати инкишофи мутамаддини олам бартарӣ пайдо карданд, ки барои муайян намудани дурнамои роҳи алтернативии таҳаввулоти тамаддун имкониятро боз карда, эҳтимоли хатари глобалии фалокатҳоро коҳиш медиҳад.

Ҳанӯз дар нимаи дуюми асри гузашта зиддияти куллии ҷаҳонӣ байни талаботи рӯзафзуни инсоният ва нотаваҷуб будани биосфера ба таназзули минбаъдаи торафт бебозгашт сабаб шуд. Пештар муҳити зист, зиёда аз он сайёра ва биосфера ҳамчун майдони номаҳдуд барои таҳаввули тамаддун пешниҳод мешуданд ва мавҷудияти онро амалан хеле тулонӣ тасаввур мекарданд. Аммо ҳоло касе дар қолаби талаботи қонекунанда боқӣ мондани биосфераро дар ояндаи дуру наздик наметавонад кафолат диҳад.

Дар сиёсат хосиятҳои асосии раванди сиёсӣ ин аст, ки ҳолати пешакӣ муайян намудани падида ва ҳодисаҳо буда наметавонад. Аз ин хотир, ҳолати рушди муносиби раванду ҳодисаҳои антропогениро касе аз ҳеҷ ҷойе ва ё ташкилоту мақомоте муайян карда наметавонад. Ҳолати мазкур аз дигаргунии талаботу манфиатҳо ва тарроҳони сиёсати ҷаҳонӣ вобастагии калон дорад.

Аҳаммияти нигоҳи глобалӣ зарурати таърихӣ ва тамадуни башарист. Дар шароити муосир масъалаи рушди глобалӣ дар назди тақрибан тамоми мактабҳои илмӣ, таҳқиқотӣ ва стратегии сиёсати бузург муҳим ва аввалиндараҷа арзёбӣ мегардад. Бухрони пайдарҳам ба вуҷудодами омили асосии ин зарурат ва аҳаммияти масъалаи рушди глобалӣ мебошад. Вобаста ба он, ки мураккабии инкишоф рӯз аз рӯз тавсеа гардидаву, инкишофи давлатҳо, минтақаҳо ва олами глобалиро зери хатар қарор дода истодааст, субъектҳои фаъоли сиёсати ҷаҳонӣ аз ҳарвақта дида беш аз пеш ба масъалаи муҳимми тамаддуни башарӣ

диққати худро равона карда истодаанд. Ҳолати мазкур хулосаи ниҳой нест. Чун аҳёнан маълум мегардад, ки субъектони ғайб аз тарафи дигар «бозӣ» - ҳои дигареро низ анҷом медиҳанд, ки чандон ба талошҳо ва гӯё «ғамхорӣ» - ҳои онҳо ба раванди рушди минбаъдаи ҷаҳони муосир дар муқобил ва зиддият қарор дорад. Ба ҳар ҳол, талошҳои мусбати онҳо дар доираҳои илмӣ ва тақиқотӣ баррасӣ намудани масъалаи рушди глобалиро талаб дорад.

Пеш аз баррасии масъалаи моҳият ва аҳаммияти рушди глобалӣ дақиқ асосӣ ба категорияҳои «глобалӣ», «рушд», «ҷаҳони глобалӣ» ва ғайра равона мегардад. «Категорияи «глобалӣ» аз забони фаронсавӣ ва ё ангилсии «global»» [23, с. 300] гирифта шуда маънои умумиро ифода мекунад. «Дар луғати этимологии А.Е. Аникин он ба маънои «фарогирогирандаи тамоми кураи замин», «ҳамагир» ишора карда шудааст» [23, с. 307]. Дар луғати С.И. Ожегов категорияи «глобалӣ» ба маънои «фарогирогирандаи тамоми кураи замин», «дар сатҳи ҷаҳонӣ», «умумӣ» шарҳ дода шудааст [51, с. 307].

Мафҳуми глобалиро донишмандони ватанӣ ба маънои ҷаҳонӣ ва баъзан умумисайёравӣ истифода намудаанд. Масалан, профессор Г.Н. Зокиров дар омӯзиши масъалаи «Глобаликунонии сиёсат» дар китобҳояш «Донишномаи сиёсӣ» [38, с. 119] (2015), «Сиёсатшиносӣ» [42, с. 520] (2019) категорияи «глобалӣ»-ро бо мафҳуми тоҷикии «умумисайёравӣ» ҳаммаъно истифода намудааст.

Ин категория аз решаи категорияи латинии «globus» бар меояд, ки он ифодаи кура ва ё сайёро дорад [23, с. 310].

«Дар аксар адабиёти дигари ватанӣ ифодаи «... «global», «глобальный» - умумӣ, ҷаҳонӣ» низ ба назар мерасад» [68, с. 261]. «Истилоҳи «глобалӣ» маънои зухурот, рӯйдод ё иттиҳоди «ҳамаро фарогирогиранда», «умумиҷаҳонӣ», «умумисайёравӣ»-ро дорад» [78, с. 6].

Калимаи глобалӣ дар луғатҳои тарҷумавӣ бо маънои «ҷаҳонӣ», «умумӣ», «сайёравӣ» ва ғайра тарҷума шудааст. «Ин истилоҳот ифодаи

маъноӣ мансуб будани чизе ва ё ҳодисаву равандҳоро ба тамоми ҷаҳон, таъсиррасонии умумӣ ва сайёравиро дорад» [57, с. 588].

«Глобалият» ба хусусиятҳои фарқкунандаи падидаи мушаххас аз рӯйи аҳаммияти сайёра ё миқёси он ишора мекунад (ҳарчанд ин истилоҳ як қатор маъноӣ дигар низ дорад). «Глобалӣ» аз ин ё он шакл, равандҳои табиӣ, иҷтимоӣ ва иҷтимоӣ-табиӣ равандҳои глобалӣ ҳисобида мешаванд ва баъзеи онҳо воқеан вуҷуд доранд, баъзеи дигари онҳо дар оянда дар раванди рушди худ глобалӣ шуда метавонанд.

Категорияи дигари ин мафҳум «рушд» мебошад. Ин категория бо калимаҳои «инкишоф» ва «тараққӣ» ҳаммаъно дониста мешавад. «Дар Фарҳанги тафсирии забони тоҷикӣ он ба маъноӣ инкишоф ва тараққӣ кардани ин ва ё он ҳолат таъриф гардидааст» [57, с. 588].

Баҳси асосии мо, доир ба истифодаи якҷояи ду калима «рушд» ва «глобалӣ» - «рушди глобалӣ» аст.

Рушди бемайлонӣ саноат, даъвоҳои бузурги сиёсӣ ву геополитикӣ, кӯшишҳо баҳри дигарбора ихтиёрдорӣ намудани «ҷуғрофиёи бой», тақвият ва таҳкиму таҳлили қудрати сиёсӣ дар арсаи байналмилалӣ дар оғози нимаи дуюми асри XX масъалаи рушди глобалиро рӯзмара гардонидаст.

Баъди Ҷанги дуюми ҷаҳонӣ, идеяҳо барои рушд дар заминаи тағйироти назаррас ба амал омаданд, ки парадигмаҳои гуногун дар тафаккур ва амалия дар ин ё он вақт ҳукмфармо буданд. Таваҷҷуҳ ба индустриализатсия, банақшагирӣ ва афзоиш ғояҳои дигаргунсозии сохтори дар солҳои 1960 ва назарияи вобастагӣ дар соли 1970-ум ҷой гирифт. «Консенсуси Вашингтон»-и солҳои 1980 ва 1990 ба устувории сиёсӣ, иҷтимоӣ ва иқтисодӣ афзалият дод ва ба истилоҳи сохтор мусоидат кард. Шуруъ аз солҳои 2000-ум, равиши ҳадафҳо боиси эҷоди Ҳадафҳои Рушди «Ҳазорсола ва ворисони онҳо», «Ҳадафҳои Рушди Устувор» гардид.

То ҳол ягон таърифи ягонае ба вуҷуд наомадааст, ки концепсияи муайяне пайдо шавад, то рушди глобалӣ барои беҳбуди воқеии сифати зиндагӣ ва некуаҳволии башарият бошад. Аммо чӣ тавр ба ин ноил шудан мумкин аст? Оё он сиёсатҳое, ки ба рушди кишварҳои гегемон ҳам аз нигоҳи сиёсату геополитикӣ ва ҳам аз назари иқтимоиву саноатӣ мусоидат мекунанд, метавонанд ҳамчун стандарти умумибашарӣ барои ҳама давлатҳои рӯ ба рушд ифода шаванд?

Тамоми субъектони сиёсати байналхалқӣ берун аз талаботу манфиатҳои худхоҳона, ки дар натиҷа метавонад, омилҳои асосии бӯҳрони ҷаҳонӣ гарданд, буда наметавонанд. «Муносибати объективона ба таҳлилу раванд ҳодисаҳои ҳаёти сиёсии ҷомеа воқеияти манфиатҳоро ифода менамояд. Дар ҳолати муносибатҳои субъективӣ воқеияти инкишоф чандон намоён намегардад. Мураккабӣ ва пурихтилоф будани раванди инкишоф барои дарки пурраи масъалаҳо бешак монеа эҷод мекунад. Мушкилоти нави бавуҷудмада муносибати мушаххасро талаб мекунад. Онҳо аз лиҳози таҳмил ва таҳриб ба кулӣ фарқ мекунанд. Инкишофи умумисайёравии олами муосир масъалаи рӯз гаштааст» [68, с. 260]. Донишмандони тоҷик, профессор Г.Н. Зокиров чунин мешуморад, ки «илми классикии замони нав, ки дар кӯшишҳои инсоният ба хоҳири расидан ба кулли ратсионализм, технологизм ва прогрессивизм таҷассум ёфтааст, натавонист роҳи пешсафи инкишофи умумисайёравиро нишон диҳад» [36, с. 270].

Масъалаҳои инкишоф ва рушди умумисайёравӣ, яъне ҷаҳони глобалӣ тайи се даҳсолаи аввали асри XXI диққати мактабҳои илмӣ-таҳқиқотиро ба худ ҷалб кардааст. Ин аз дуруст муайян карда натавонистани роҳи ҳалли мушкилот дар замони муосир, ки воқеияти инкишофи устувори ҷаҳониро зерӣ суол мегузорад, вобастагии калон дорад. Халалдор шудани раванди инкишофи биосфера бештар рушди глобалиро хатарноктар мекунад. Э. Тоффлер дар асараш «Тарс ба оянда» [53, с. 557] бӯҳрони инкишофро на дар номутаносибии мутаносибҳои

сиёсӣ, иқтисодӣ ва фалокатҳои экологӣ мебинанд. Ё диққаташро ба тағйир ёфтани ҷанбаҳои маънавӣ-психологии одамон равона мекунад.

Аз ҳамин ҷост, ки баҳси «рушди глобалӣ» актуалӣ мегардад. «Дар лексикои илмӣ ва академикӣ ибораи «рушди глобалӣ»-ро хеле зиёд дидан мумкин аст, аммо ин маънои онро надорад, ки чунин мафҳум маънои илмӣ худро пайдо кардааст» [49, с. 67] ва таърифи комили худро доро аст. Ин истилоҳ, чун қоида, хусусиятҳо ва ё аломатҳои умумиро дар ҳама гуна соҳаи равандҳо ва объектҳо, ҳосиятҳо ва таъсири мутақобилаи онҳо ифода мекунад. Аммо ҳодисаи мавриди баҳс, ки асосан ҳамчун ибораи умумӣ амал мекунад, хеле душвор буда, ҳанӯз фалсафаи умумии он муайян карда нашудааст. Он на танҳо кам омӯхта шудааст, балки дар доираи илми ватанӣ мавриди омӯзиши маҳдуд қарор гирифтааст. Сарфи назар аз он ки он дар таълими илмӣ ва таҳқиқи донишмандони хориҷӣ кайҳо боз истифода мешавад. Донишмандон масъалаҳои муайяни сиёсии муносибатҳои байналмилалӣ, рушди глобалӣ ва минтақавиро мавриди омӯзиш қарор додаанд, аммо бештар истифода гардидани он, маънои дар доираи васеъ ва бевосита истифода шудани ибора дар илми сиёсӣ ва муҳоҷисаҳои таҳлилиро надорад.

Ибораи «рушди глобалӣ» ба маънои аслий ва илмӣ худ (ҳамчун истилоҳ) дар таҳқиқоти муҳаққиқони ҷаҳонӣ ва баъдан дар марҳилаи хеле дертар, вақте ки таҳқиқоти эволюсионӣ ташаккул ёфта буд, пайдо шудааст. «Рушди ҷаҳонӣ ҳамчун маҷмуи равандҳо ва системаҳо ба ҳам алоқаманд ва таҳаввулшаванда (ва ҳамзамон инкишофёбанда) ба ҳисоб рафта, раванди эволюсионии сайёро ташаккул медиҳад, ва объекти асосии таҳқиқоти масъалаҳои асосии эволюсионӣ мебошад» [54, с. 57]. Вале дар илмҳои сиёсӣ, ки дар он аллакай ҳамчун «ибораи илмӣ» вучуд дошт, ба таҳқиқоти он таваҷҷуҳи бештаре равона гардидааст.

«Рушди глобалӣ» ба маънои васеъ рушди мутаносиби ҳолати сиёсӣ, иҷтимоӣ, иқтисодӣ, ҳамбастагиҳои тамаддунӣ ва ҳамзистии озоиштаро

дар назар дорад. Он дар шароити рушди набаробари ҷаҳони глобалӣ аҳаммияти зиёд пайдо кардааст.

Рушди глобалӣ ҳамчун мафҳуми илмӣ бояд аз истилоҳи «эволютсияи глобалӣ» фарқ карда шавад. Саволе ба миён меояд, ки чаро чунин тафовут ҷой дорад. Дар ҳоле ки эволютсия ва рушд ҳамчун синоним ба ҳисоб мераванд. «Ин аз он сабаб зарур аст, ки мафҳуми «эволютсияи глобалӣ» аллакай худидоракунии доимии системаи моддӣ дар табиатӣ беҷон, материяи зинда ва ҷомеаро ифода мекунад ва минбаъд дар шакли иҷтимоӣ-табӣӣ идома меёбад. Ин истилоҳ ба самти концептуалӣ ва методологии илм тааллуқ дорад, ки онро эволютсионизми глобалӣ ё универсалӣ меноманд» [45, с. 206].

Рушди глобалӣ ифодаи рушди сайёравӣ-заминиро дар назар дорад, ки қисми таркибии эволютсияи глобалӣ ба ҳисоб меравад. Аз тарафи дигар, моҳияти рушди глобалиро раванди рушди ба ҳам вобастаи инсон ва табиат ташкил медиҳад. Таъсири эволютсияи сайёравӣ-табӣӣ ба таҳаввули ҷамъиятӣ-сиёсӣ бевосита ба назар мерасад. Рушди глобалӣ натиҷаи пайвастагии ин ду сохтор ва аз ҳамвобастагии онҳо мебошанд. Андешаи таъсири омилҳои сайёравӣ-табӣӣ ба ҳаёти ҷамъиятӣ-сиёсӣ ва ё баръакс он ҳанӯз аз давраҳои антиқӣ мавриди омӯзиш қарор мегирифтанд. «Омилҳои табиӣю ҷуғрофӣ дер боз дар назари мутафаккирон ва донишмандоне, ки орзуи абарқудратӣ ва дар сатҳи мутаносиби инкишоф дидани давлати худро мекарданд, аҳаммияти аввалиндараҷа пайдо намуда буд. Дар асарҳои як қатор мутафаккирони давраҳои гуногун назаре бартарият дошт, ки мувофиқи он маҳз мавқеи ҷуғрофӣ ба фарҳанг ва ҳатто ба навъи сохти сиёсии давлат таъсири назаррас мерасонад. Муносибати байни «хок ва хун», фазо ва қудрат, география ва сиёсатро олимони қадим қайд карда буданд» [69, с. 202]. «Мутафаккирони қадим аз ҷумла, Полибий, Фукидид, Арасту, Ситсерон

назарияҳои таъсири муҳити атрофро ба таърихи сиёсӣ баён карданд» [73, с. 20].

Аз ин ҷо хулоса баровардан мумкин аст, ки рушди глобалӣ ба маънои васеъ рушди маҷмӯӣ ва томи эволюсионии биоҷамъиятӣ. Он дар худ ҷамъӣ ё маҷмуи равандҳои глобалиро ифода мекунад, ки дар онҳо аломатҳои муайяни таҳаввулот ва дигаргуниҳову тағйирот зоҳир мешаванд. Азбаски эволютсия дар ин ё он шакл дар ҳама равандҳо вуҷуд дорад, мо метавонем тахмин кунем, ки рушди глобалӣ аз се намуди равандҳои глобалӣ иборат аст, ки соҳаи табиӣ, иҷтимоӣ ва иҷтимоию табииро фаро мегирад. Барои мо он шаклҳои рушди глобалӣ аҳамияти бештар доранд, ки дар он ҳамаи ин се намуд бо ҳамдигар амал карда, бе пайвастагии низоми табиӣ-ҷамъиятӣ оварда мерасонанд ва барои мо муҳимтарин рушди коэволюсионии глобалиро ташкил медиҳад.

Баррасии масъалаи рушди глобалӣ дар доираҳои илми сиёсӣ бештар мавриди таваҷҷуҳ қарор гирифтааст. Рушди глобалӣ дар иртибот ба масъалаи амнияти глобалӣ ва расидан ба рушди устувори глобалӣ мавриди баррасӣ қарор мегирад. Рушди глобалӣ пайваста бо се ҳолати ба этиборгирии масъалаҳои глобалӣ матраҳ мешавад:

- назарияи коэволюсионии инкишофи ҷамъият ва табиат;
- назарияи амнияти глобалӣ;
- назарияи гузариш ба рушди устувори глобалӣ;

Назарияи коэволюсионии инкишофи ҷамъият ва табиат. Тамаддуни муосир дар рушди худ дар ҳамон марҳилаи раванди таърихӣ аст, ки динамика ва самти рушди ҷамъиятиро барои садсолаҳои оянда бояд муайян кунад. «Асри XX ба инсоният на танҳо комёбиҳои илмӣ- ҷамъиятӣ балки як қатор мушкилоти мураккабро ҳам овард. Яке аз дардноктарин ин навъи мушкилот ин мушкилоти экологии глобалӣ мебошад. Сабабҳои ба амал омадани вазъияти бухрониро ба таври

гуногун шарҳ додан мумкин аст, вале як нуктаи муҳим ин аст, ки «дар маркази тамоми ин равандҳо инсон меистад» [76, с. 9].

Бухрони муносибатҳо байни инсон ва муҳити зист на аз ягон намуди фаъолияти инсон, балки ва аз он дастурҳои меъёрие, ки ба табиат ва хусусиятҳои ташаккули ҳамаи ин намуди фаъолиятро муайян мекунад, ба вучуд меояд. Назарияи коэволютсияи инкишофи ҷамъият ва табиат алтернативаи равандҳои зиддиятнок дар ҷомеа аст, ки нобаробарии иқтисодӣ, сиёсӣ, интеллектуалӣ байни шахсон, гурӯҳҳои иҷтимоӣ, минтақаҳо ва кишварҳо, зиддиятҳо байни давлатҳо ба авҷи худ расидаанд. Саволе ба миён меояд, ки дар раванди тараққиёти ҷамъият дигаргуниҳои иҷтимоӣ, иқтисодӣ ва экологӣ ба амал омада, ба ҷустуҷӯи тарҳу воситаҳои нав ба алтернативии оянда нигаронида шудаанд.

Моҳияти назарияи коэволютсионии инкишофи ҷамъият ва табиат аз он иборат аст, ки мушаххассозии тарҳи рушди иҷтимоӣ бояд ба меъёри табиӣ – объективонаи тағйирпазирии табиат мувофиқ карда шавад. Агар ҳолати мазкур ба эътибор гирифта нашавад, рушди глобалӣ зери суол меорад ва инкишофи оянда ҳалалдор мешавад.

Баррасии назарияи коэволютсионии инкишофи ҷамъият ва табиат фаҳмиши алоқамандии тағйиротиеро, ки чи дар муҳити табиӣ ва чи дар сохторҳои ҷамъияти инсонӣ ба амал меояд, дар назар дорад. Ин концепсия бар он далолат медиҳад, ки равандҳои инкишофи эволютсионӣ дар биосфера ба ҳамдигар таъсир мерасонанд. Дар асоси ақидаҳои донишмандони рус Н.В. Тимофеев-Ресовский коэволютсия концепсияеро меноманд, ки дар он одам дар табиат амал мекунад, ба ҳамин далел, ба тағйироти он тобеъ буда шаклҳои мутақобилаи таъсиррасонӣ муносибатҳоро созмон медиҳад. Ин ҳамкорӣ фаъолияти инсон, тағйирёбии муҳити зистро ҳамчун як раванди муттаҳидгардидаи ягона нишон медиҳад. Дар назария аҳаммияти муносибатҳои бошууруна, ахлоқӣ ва оқилона бо табиат таъкид мешавад, ки ба он шарофати тақвият ноосфера, ки ба андешаи В.И. Вернадский дар он инсон ба субъекти

оқилона табдил меёбад, тағйирот ва дигаргуниҳои табиатро дар муддати дароз ифода мекунад. Мавҷудияти ҷудогонаи табиат ва ҷомеа дар назария ҳамчун як сохти сунӣ ҳисобида мешавад ва ҳар ду ҷониб бояд дар раванди ҳамзистӣ ба ҳамдигар мутобиқ шаванд. «Ба аҳаммияти низоми экологӣ ва ахлоқӣ, ки бояд барои нигоҳ доштани экосистема, пешгирӣ кардани вайроншавии равандҳои биологӣ ва инкишоф додани дарки инсондӯстии нақши шахс дар шароити бӯҳрони экологӣ нигаронида шавад, диққати махсус дода мешавад. Таҳияи концепсияи навро инчунин метавон бо мушкилоти глобалӣ, аз қабili офати экологӣ, тағйирёбии иқлим ва аз даст додани гуногунии биологӣ вобаста кард» [96].

Назарияи коэволюсионии инкишофи ҷамъият ва табиат диди якхеларо ифода мекунад, ки мувофиқи он равандҳои эволюсионӣ дар биосфера ва дигаргуниҳои ҷамъияти инсонӣ дар як вақт ба амал меоянд ва ба ҳамдигар пайваст буда, бутунии ягонаи динамикиро ташкил медиҳанд, ки дар он тағйироти муҳити табиӣ ва дигаргуниҳои иҷтимоӣ фарҳангӣ бо ҳам алоқаи ногузастанӣ доранд. «Ин масъала дар асарҳои Н.В. Тимофеев-Ресовский, ки дар соли 1968 ба баррасии масъалаи «инсон ва табиат ҳукмфармоӣ» ва «инсон ба он таслим мешавад» бахшида шудааст, пайдо шуда, баъдан бо ғояи ноосфера пурра гардид» [83, с. 84-90].

Мафҳуми асосии назарияи коэволюсионӣ концепсияи ноосфера аст, ки онро файласуф В.И. Вернадский пешниҳод кардааст. Ноосфера ҳамчун сатҳи муайяни таъсири байни табиат ва тафаккури инсон фаҳмида мешавад. «Табиат барои мавҷудияти шуури инсонӣ заминаҳои моддӣ фароҳам меоварад ва дар навбати худ тафаккур воқеияти табииро дарк мекунад» [79, с. 144-149].

Моҳияти назарияи мазкур дар он ифода меёбад, ки тағйироти антропогенӣ ба мисли пешрафти технологӣ, саноатикунонӣ ва тағйири муносибатҳои иҷтимоӣ боиси дигаргуниҳои низоми экологӣ мегардад, ки дар навбати худ ҷомеаро водор мекунад, то ба шароити нави

табӣй мутобиқ шавад ва роҳҳои истифодаи захираҳои табииро аз нав дида барояд ва стратегияҳои нави экологӣ, ахлоқӣ ва ташкилиро ташаккул диҳад.

Махсусияти ин равиш бо он асоснок шудааст, алоқамандии бевосита байни «инсон» ва «табиат» объективӣ аст, зеро инсон на танҳо табиатро истифода мекунад, балки як ҷузъи ҷудонашавандаи он мебошад. Ва ояндаи ӯ бевосита ба вазъи табиат ва муҳити зист вобаста аст. Табиат таҳти таъсири фаъолияти инсон тағйир меёбад ва дар навбати худ ҷаҳорҷӯбаи рушди минбаъдаи ҷомеаро ташкил медиҳад, ки риояи императивии экологиро талаб мекунад ва фаъолиятҳои ба тағйироти бебозгашт дар экология оварда мерасонад, манъ мекунад ва волоияти ахлоқӣ, ки эҳтироми тамоми шаклҳои ҳаётро пешбинӣ мекунад, бартарӣ пайдо мекунад. «Дар шароити кунунии мушкilotи глобалии рушд, аз қабili тағйирёбии иқлим, талафоти гуногуни биологӣ ва камшавии захираҳои табиӣ, дурнамои муштарак аҳаммияти махсус пайдо мекунад» [96].

Аз назари концепсияи коэвалютсионии инкишофи ҷамъият ва табиат дар баробари аҳаммияти антропосентризм (инсонмарказӣ), экосентризм низ метавонад ҷолиби таваҷҷуҳ бошад. Яъне, сабаби ташаккул ёфтани вазъияти муташаниҷи олами глобалӣ, пеш аз ҳама, бо антропосентризм алоқамандӣ дорад. Маҳз раванди волоияти инсон ва захираҳои муҳайёсоии шароити арзанда ба инсон, таъмини ҳуқуқ ва озодиҳои он, тафриқабандии иҷтимоии табақаҳои ҷамъиятӣ ба зиддиятҳо ва ноқомӣҳоро на танҳо дар муносибатҳои сиёсӣ фарҳангӣ, балки дар сатҳи муносибати инсон ба табиат ва алоқамандии он бо табиатро ба миён овард. «Инсон ва муносибати он бо табиат аввалин масъалаи глобалиро муайян сохт. То ташаккули низоми сиёсӣ иҷтимоӣ назарияҳои гуногуни илмӣ муносибати байни инсону табиат ва фарҳангу арзишҳоро муайян кардан меҳостанд» [29, с. 4].

Бори аввал дар таърихи тамаддуни инсоният охири асри XX ва ибтидои асри XXI мушкилоти экологӣ ва табиат аҳаммияти умумиҷаҳонӣ пайдо намудааст. Харобшавии биосфера, майдони табиати зинда ва ғайризинда дар рӯйи Замин ба андозаи глобалӣ расидааст. Вобаста ба ин зинда мондани инсоният низ мушкили якуми масъалаҳои рушди глобалӣ мегардад. Чунин ба назар мерасад, ки мушкилоти глобалии экологӣ як навъи мушкилоти глобалии олами муосир мебошад. Экосентризм антропосентризмиро метавонад аз байн барад. Он ба ҷаҳонбинии нави экологӣ пайваست буда, дар барномаҳои сиёсии ҳам сиёсати соҳавӣ ва ҳам сиёсати бузург, яъне сиёсати глобалӣ имрӯз аҳаммияти махсусро касб намудааст. Хусусияти асосии ҷаҳонбинии нави экологиро ҷавоб додан ба саволи муносибат байни инсон ва табиат фаро мегирад.

Илм то ҳол ду шакли асосии ақидаро оид ба муносибати байни ҷамъият ва табиат шарҳ додааст: антропосентрӣ ва табиӣ. Ҷаҳонбинии антропосентризм дар ҷомеаи анъанавӣ ва муосир бартарӣ дорад. «Қариб тамоми таърихи тамаддуни ғарбӣ антропосентрикӣ ба назар мерасад. Консепсияи антропосентризм ҳамчун ақидае муайян карда мешавад, ки инсон маркази коинот ва ҳадафи ҳама ҳодисаҳои дар ҷаҳон рухдода мебошад. Маҳз ҳамин аст, ки арзиши дохилии табиатро инкор карда, боиси бӯҳрони ҷаҳонии рушд гардид» [77, с. 130].

Ҷаҳонбинии табиатмехварӣ (экосентризм) ҳамчун алтернатива ба ҷаҳонбинии антропосентризм баррасӣ мешавад. Вай дар идеяи худтаъминкунии табиат, дар тобеияти зарурии одамон ба табиат ҳамчун як навъи мавҷудияти мукамалтар, ки мавҷудияти одамон мувофиқи қонунҳои онҳо ташкил шудааст, реша мегирад. Дар баробари ин, рад кардани дигаргуниҳои глобалӣ, прогрессияи моддиро ногузир мешуморанд. Ҳамчун далели равшани ин мавқеи идеологӣ метавонад даъвати машҳури Ж.Ж. Руссоро барои «бозгашт ба эҳтироми табиат» истифода бурд.

Дар даҳсолаи охир бадтар шудани бӯҳрони ҷаҳонии экологӣ бисёре аз муҳаққиқонро ба зарурати оғоз кардани таҷдиди куллии муносибатҳои антропоцентри ҷомеа ва табиат ҳатмӣ гардонид. Истилоҳи «экологизм» ва «экологизатсия» васеъ истифода мешавад, ки бо ёрии онҳо имкони ба табиат наздик кардани ҷомеа аз табиат дур шуда, асоснок карда мешавад. Аз ҷумла, «А.А. Горелов экологияро ҳамчун принципи бозгардонидани равандҳои инкишофи донишҳои илмӣ ва фаъолияти ҷомеа ба экологизатсияи онҳо мефаҳмад, яъне бо назардошти қонунҳои табиат, таъмини рушди устувори глобалӣ зарур аст» [31].

«Истилоҳи «экоцентризм»-ро муҳаққиқон барои ифодаи гуногуни равонӣ, ахлоқӣ, сиёсӣ, ҳуқуқӣ ва иҷтимоӣ-фарҳангӣ бештар истифода мебаранд» [74, с. 1-8; 144, с. 796-799]. Концепсияи экосентризм на ба ҷомеа ва табиат, балки дар тамоми сайёра ҳамчун хонаи умумӣ, ки дар он одамон ва дигар мавҷудоти табиӣ сокинони баробар мебошанд, тамаркуз кунанд. «А.А. Горелов таъкид мекунад, барои ҳалли мушкилоти глобалии экологӣ фаҳмиши ҳамаҷонибаи фаъолияти экосфера ва ҷойгоҳи инсонро дар он таҳия кардан лозим аст» [31].

Бо ҳамин тартиб, таъмини рушди устувори глобалӣ аз нуқтаи назари концепсияи коэволюсионии инкишофи ҷамъият ва табиат дар асоси ҳамкориҳои байни табиат ва ҷомеа сохта мешавад, ки дар он ду омили муҳим - таҳаввули биологӣ ва иҷтимоӣ ба ҳамдигар таъсир мерасонанд. Ин концепсия раванде аст, ки инсониятҳо ба воситаи муҳити зист ба якдигар таъсир мерасонанд ва таъсирпазирии мутақобил доранд. Дар ин қарина, назарияи коэволюсионӣ дар рушди устувори глобалӣ нақши муҳим мебозад.

Назарияи амнияти глобалӣ. Ҳолати ҷимояи низоми рушди глобалиро амнияти глобалӣ меноманд. Дар доираҳои илмӣ, махсусан, илми сиёсии ватанӣ масъалаи амнияти глобалӣ мавриди таваҷҷуҳ қарор гирифтааст. Оид ба ин масъала, Г.Н. Зокиров, М. Хидирзода, М.М.

Муҳаммад, Х.Қ. Сафарализода ва дигарон таҳқиқот намудаанд. «Бисёре аз донишмандон ҳалалдор шудани амнияти глобалиро дар оқибатҳои нодурусти амали худ инсон дар нисбати табиат ва ҳаёти худаш мебинанд» [23].

Дар робита ба назарияи амнияти глобалӣ донишманд, И.Ф. Кефели дар асари худ «Асфатроника: роҳ ба сӯи амнияти глобалӣ» [48] пешниҳод менамояд. Таъкиди донишманд ба он равона шудааст, ки «Асфатроника» (аз юнонии ἀσφάλεια - бехатарӣ ва амният, ки бахши глобалии он марбут аст) ҳамчун як самти нави таҳқиқоти масъалаҳои рушди глобалӣ, ки мавзуи он амнияти глобалӣ аст ва ҷавоб ба бӯҳронҳои марбут ба фарорасии онро фаро мегирад, эътироф карда шавад.

«Дар кор ишора гардидааст, ки мақоми донишҳои сиёсӣ ба воқеияти замони муосир бояд мувофиқ бошад. Илми муосир бояд ба масъалаҳо ва мушкилоти рушди глобалӣ ҷавоб гуфта тавонад» [72, с. 189]. И.Ф. Кефели дар асоси таҳлили амиқи корҳои бунёдии табиатшиносӣ ва иҷтимоӣ-гуманитарии олимони парадигмаи нави таҳқиқотии равандҳои сиёсӣ, иҷтимоӣ, иқтисодӣ, инчунин рушди технологӣ тавассути хатарҳои бисёрсатҳӣ глобалиро пешниҳод намудааст. «Вай аз зарфиятҳои илми баъдиклассикӣ ишора намуда, зикр мекунад, ки «ба инсон имкон дод, на танҳо ба ҷаҳони хурд, балки ба сарҳадҳои эҷоди «нано» ва «био» технологияҳои иттилоотӣ ва маърифатӣ ворид шавад» [48, с. 10].

Дурнамои методологии ин пажӯҳиш, ки И.Ф. Кефели анҷом додааст, моҳият «асрор»-и кунуни геополитикиро ошкор мекунад. Дар даҳсолаи охир блокҳои осиёи ва трансатлантикҳо, ки маркази қудрат дар Вашингтон ва Пекинро дорад, ба рақамсозии инкишофи тамоми соҳаҳо таъя кардаанд. «Дар оядаи наздик технологияҳои пешқадам, ки дар иқтисодиёт ва сохтори ҳарбӣ татбиқ мешаванд, барои қудрати миллии давлат нақши ҳалкунанда хоҳанд дошт ва дар ояндаи дур ҳатто онҳоро ташаккул дода метавонанд» [48, с. 23-42]. Эҳтимол, ин асоси таваҷҷуҳи раҳбарони ахири ИМА ва нигоҳ доштани пешвоии ҷаҳони технологӣ

стратегияи кунуни рушди рақамии Чин ва ҳатто кӯшишҳои кунунӣ барои ба даст овардани соҳибхитӣ рақамӣ аз ҷониби кишварҳои узви Иттиҳоди Аврупо мебошад.

Мушкилоти амнияти глобалӣ ба худ хусусияти маҷмӯӣ ва байнисоҳавиро гирифтааст, ки дар заминаи таҳлил ва баҳодиҳии он маҷмӯи муносибатҳои илмӣ доктринаву концепсияҳои гуногун мавҷуданд. Диққати асосиро дар баррасии масъалаи амнияти глобалӣ рушди глобалӣ ба худ ҷалб мекунад. «Тамаддуни башарӣ дар соҳаи илм, техника, маориф ва нигоҳдории тандурустӣ ба комёбиҳои шоёни бесобиқа ноил гардидааст. Аммо прогрессияи тамаддун боиси бухронҳои амиқтари ҷаҳонӣ гардид, ки мавҷудияти инсоният ва рушди глобалиро зерӣ суол гузошт. Рафъи ин бухронҳо тағйир додани стратегияи пешини рушди тамаддунро тақозо мекунад, мо бояд арзишҳои пешин ва муносибатҳои идеологиро, ки пешравии тамаддуни техногенӣ ба он асос ёфта буд, аз нав дида бароем» [82, с. 16-17]. Тамоюли нав ҷолиби диққат аст. Вобастагии афзояндагии байни мамлакатҳо ва халқҳо, ки дар акторҳои фаромиллӣ, ки нақши асосӣ бозӣ мекунанд, бештар гардида истодааст. «Онҳо муносибатҳои байналмилалиро ҳамчун муносибатҳои пас аз байналмилалӣ ва фаромиллӣ, ба эҷоди нави тартиботи ҷаҳонӣ таъсири ҳалкунанда доранд, шарҳ медиҳанд» [25, с. 27].

Дар ибтидои асри XXI таълимот оид ба инкишофи сиёсӣ ва пойдеории умумӣ ва ягонагии рушди глобалии одам на чандон ба моҳияти илмӣ ва воқеии ҳеш рост меояд. Таълимоти гуногуни сиёсӣ ба маънои интишори моҳияти хубтару беҳтар сохтани инсон дар кишварҳои мухталиф ба таври воқеӣ амалӣ шудаанд.

Назарияҳои ратсионализм, технология ва прогресс ба зарбаҳои навин дучор гардиданд. Мавқеи анропосентризми ғарбӣ таҳдидкунанда ба масъалаи куллии ҷаҳони муътадил ва босубот табдил ёфт, ки нақши

афзали он на ҳамеша дар ҳаллу фасли масъалаҳои глобалӣ ошкор мегардад.

Принсипҳои секуларизатсия ва ратсионализатсияи ибтидоӣ ба он оварда расонидаанд, ки инсоният ба инҳитоти маънавию фарҳангӣ дучор гардидааст. Низоми ҳуқуқи байналхалқӣ, моҳияти мавҷудияти созмонҳои ҷаҳонӣ мавқеи ибтидоии худро гум кардаанд, ё ба мақсади ниҳонии худ расидаанд, ки симои аслии онҳоро ошкор кардааст. Инсоният ба нуқтаи олии инкишоф расида, фаҳмидааст, ки он дар ҳолати шикаст қарор дорад. Принсипҳои байналмилалӣ ҷимояи инсон, ки инсон ва ҳуқуқу озодиҳои онро тансиф менамуд, ба шакли инсонмарказияти аргессивӣ мубаддал гардид. Имрӯз шиори инсон-муайянкунандаи ченаки ҳама чизҳо сарчашмаи ҳама нерӯи сиёсӣ ва инкишофи пешрафт ба ҳолати заифгардида ва харобгаштаи ҷаҳони ояндаи глобалӣ ҳидоят мекунад. Чунин ба назар мерасад ки инсон ва қудрати он дар тамоюли мухталифи инкишоф онро ба ҳолатии ибтидоии ташаккул мебаранд.

Дар шароити дигаргуниҳои сифатӣ, ки тамоми сатҳҳои рушди тамаддуни башариро фаро мегирад, дарки назариявӣ ва методологии категорияи «таъмини иҷтимоӣ», равшан кардани принсипҳои таҳқиқоти илмӣ, дастгоҳи концептуалӣ ва категориявӣ ва муайян кардани фалсафаи амнияти глобалӣ дар заминаи ҷаҳонбинии нави геополитикӣ, геоиҷтимоӣ, геофарҳангӣ, аҳаммияти аввалиндараҷа пайдо мекунад. «Ҷанбаи сиёсӣ, иҷтимоӣ-фарҳангии амнияти глобалӣ метавонад дар се сатҳи асосӣ баррасиро дар бар гирад: концептуалӣ (ҷанбаҳои онтологӣ ва гносеологӣ), амалӣ (ифодаи ниёзҳои ҳаётан муҳим) ва арзишӣ (фалсафаи амнияти глобалӣ, фарҳанги бехатарӣ, идеологияи бехатарӣ)» [71, с. 145].

Даҳсолаи аввали асри XXI вазъияти нави гузариш барои инсоният ҳастанд, ки дар он зарурати ҳаётии ҷаҳолонии ҷустуҷӯи роҳҳои беҳавфи нигоҳ доштан ва инкишофи минбаъдаи тамаддуни башарӣ ва рушди глобалӣ ташаккул меёбад. «Парадигмаҳои пешинаи идеологии давлатҳои

алоҳида, ки аксар вақт конфронтатсияро дар муносибатҳо ҳамчун як меъёр эълон мекунанд, бо дарки зарурати таҳияи системаи глобалии амнияти глобалӣ, ки ба гуманитарсия асос ёфтааст, иваз мекунанд» [47, с. 39].

Ба ақидаи донишманд М.И. Дзлиев, ки ба воқеияти инкишоф ва вазъияти глобалӣ наздикӣ дорад, чуни насту «умедворӣ ба он ки дар ҳама гуна тартиботи ҷаҳонӣ тақсимои одилонаи сарватҳои сайёра метавонад аз низоъҳои байни давлатҳои сарватманд ва рӯ ба инкишоф пешгирӣ кунад» [33, с. 160].

И.М. Дзлиев мушкилоти амнияти глобалиро дар тақсимои нобаробарии неъматҳо мушоҳида мекунад. Моҷароҳои сатҳи локалӣ ва глобалӣ метавонанд амнияти глобалиро зери хатар гузошта, омили асосии рафтор, фаъолият ва тасаввуроти одамон ба ояндаи худ, харобкорӣ, таҷовузкориҳои миллӣ ва тамаддунӣ гарданд. Баҳси моҷароҳои глобалӣ ва локаливу байнитамаддунии имрӯза ба харобӣ ва нобудии танҳо ҷони одамон анҷом намеёбад. Онҳо харобкориҳои табиӣ ва ҳамчунин биосферавию атмосферавиро ба вуҷуд меоваранд. «Ҳамаи ин зарурияти таҳияи консепсияи амнияти глобалӣ, тағйир додани фалсафаи ҳастии башар, диди нави васеъшавии имкониятҳои инсонро ҳатмӣ гардонида, тасдиқ мекунад» [65, с. 317].

Дар ташаккули ғояи нави глобалӣ, ки тамоми зухуроти хатарҳои ҷамъиятӣ, зиддиятҳо ва низоъҳоро дар бар мегирад, ба давлат нақши махсус гузошта мешавад. А.М. Старостин комилан дуруст таъкид мекунад, ки « ташаккули раванди муосир, рушди босуръати давлатҳои нави пуриқтидор ва ташаккули иттиҳодияҳои нави давлатӣ, ки ба ангезаҳо ва манфиатҳои геополитикӣ ва геоиқтисодие, ки дар зери таъсири кишварҳои ғарбӣ шакл мегиранд, алоқаманд нестанд, инкишоф ёфта истодаанд» [81, с. 28-40]. Бояд таъкид кард, ки давлат то оғози глобаликунонӣ дар ҷомеа унсури ҳукмрон буд, дар баробари ин субъекти асосии худмуҳофизатӣ боқӣ мемонад. Фаҳмиши сиёсӣ–фалсафаи амнияти

глобалӣ на танҳо ба муайян кардани сарчашмаҳои мушаххаси навъҳои гуногуни хатарҳо, таҳдид ва бухронҳо нигаронида шудааст, балки ба ошкор кардани унсурҳои муҳим ва сохтори система, ки худмуҳофизӣ ва рушди онро дар шароити тайғирёбанда, ноустувор таъмин мекунад, алоқаманд аст. Вазъи кунуни низоми глобалӣ, ки аз амнияти глобалӣ аҳаммияти калон дорад, коммуникатсияи глобалӣ ва ҳамгироии тамаддунӣ дар асоси принсипи «мувозинат ва худдорӣ» сурат гирад. Чунин тадбирҳо, ки ба нав кардани сатҳу сифати муносибатҳои акторони низоми глобалӣ нигаронида шудааст, инсониятро ба инкишофи нави беҳавфӣ расонда метавонад.

Ба андешаи Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ – Пешвои миллат муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон «ба амнияти байналмилалӣ ва минтақавӣ, чун пештара, миқёси афзояндаи терроризм, ифротгароӣ, ҷинояти муташаккили фаромиллӣ, қочоқи маводи мухаддир ва ҷиноятҳои киберӣ таҳдид мекунад» [19].

Тафовути зиёд байни кишварҳои пешрафта ва қафомонда, байни табақаҳои бою камбағали ҷомеа, мубориза баҳри бартарии иқтисодӣ ва ҳарбии кишварҳо ва ширкатҳои фаромиллӣ ва бо мақсади пайдо кардани нуфузи байналмилалӣ истехсол намудани яроқ, ташкили гурӯҳҳои террористӣ, бо ҳар баҳона даҳлат кардан ба корҳои дохилии кишварҳои хурду заиф, бе асос эътироз намудан нисбати поймол гардидани ҳуқуқҳои инсон ва эълон намудани таҳримҳои тиҷоратӣ ба кишварҳои берун аз манфиатҳои худ ва ғайра дар низоми ҷаҳонӣ тазодҳои навро изофа кардаанд.

Назарияи антропосентризм имконияти ташаккули инсонро тавсиф намуда, ҷанбаҳои дигарро аз назар дур кард. Инсон дар низоми глобалӣ зимни дарки фарҳангии худ очиз монд, таъсиррасонии глобалии иттилоот, воситаҳои технологӣ ва коммуникатсия рафтори ғайриоқилонаи муносибатро нисбати инсон ва табиат тавлид сохт. Озодии инсон моҳияти пешинаи худро гум кардааст. Озод будан маънои

онро надорад, ки инсон махлуқи беақлу озод, балки бояд инсони дорои уҳдадориҳо арзёбӣ гардад.

Дар айни замон, таъсири баъзе кишварҳо ба фаъолияти дохилии кишвари дигар чун истифода аз кишвари роҳбалад, баҳри таъмини принципҳои байналмилалӣ шинохта мешавад. Лекин дар ин маврид ҳимояи арзишҳои фарҳангӣ кишварҳои муҳофизони ҳуқуқҳои инсон уҳдадорӣ, эҳтиром ва риояи принципи дохилии кишварҳоро надорад.

Солҳои 50-60-уми асри гузашта, замоне ки принципҳои муносибатҳои сиёсӣ ҳуқуқӣ байни кишварҳо тадриҷан коҳиш ёфтаанд, чунин вазъиятро ба эътибор нагирифта ё механизми ҳимояи кишварҳои заиф дар вақти таъсиррасонӣ аз берун ба назар гирифта нашудааст (Танҳо дар моддаи дуюми оинномаи СММ). Албатта, ҳар як давлат дар қабули қарори байналмилалӣ ва муносибат ба ҳалли масъалаҳои ҷаҳонӣ овози худро дорад ва мавқеашро муайян карда метавонад. Лекин заиф гардидани мақоми давлатҳои навташкили миллӣ, ки дар зиддиятҳои глобалии низоми сиёсии кишварҳои ҷудогона пиёда мегардад, бо баҳони ҳимояи ҳуқуқи инсон ИМА ба масъалаҳои дохилии кишварҳо даҳлат намуда, талаби тағйири системаи сиёсиро дорад. Вобаста ба истифодаи ин омил бо баъзе кишварҳо як муносибат, нисбат ба дигар муносибат тағйир меёбад, ки бештар аз ҷониби ИМА чун амал истифода мешавад, ки хоҳу нохоҳ оид ба мавқеи дуранга доштани муносибатҳои байналхалқӣ далолат мекунад. Аз кишваре, ки ғоидаи иқтисодӣ ба даст меояд, ҳолати ҳифзи ҳуқуқи инсон ва нуқсонҳои рафти амалишавии он ба назар намерасад ва баръакс, дар он ҷое, ки манфиатҳо дида мешаванд, «поймол гардидани ҳуқуқи инсон ба назар мерасад».

Масъалаи риояи ҳуқуқи инсон чун омили таъсиррасони Ғарб ба сиёсати дохилии кишварҳои дигар масъалаи меҳварии сиёсии муосир аст.

Инсоният озодии иқтисодиро бештар ба маънои иқтисодиаши истифода намуда, ҷанбаи гуманистии онро фаромӯш намудааст.

Истифодаи принципҳои зиддинсонӣ, ба мисли терроризми муташаккил, бо номи байналхалқӣ, экстремизми вайронкунандаи пояҳои ахлоқиву маънавӣ ва динӣ, ки дар бештари маврид нисбат ба кишварҳои ба ном ҷаҳони дуюм ва сеюм истифода мегарданд, масъалаҳои нави ҷалталабро ба низоми ҷаҳонӣ ворид намуданд.

Шакли ҳамгироии либеризм ва арзишҳои маҳаллӣ ва фарҳанги глобалӣ бо дархости талаботу манфиатҳои ягонаи ҷаҳонӣ метавонад зуҳур ёбад, агар манфиатҳои ҳарду тараф ба эътибор гирифта шавад. Бе ташаккули фарҳанги глобалӣ дар олам сулҳу субот вуҷуд дошта наметавонад. Консепсияи ахлоқи глобалӣ бояд бо назардошти талаботи фарҳангии ҳамаи халқҳо интишор гардад. «Муколамаи байни фарҳангҳо бояд намунаи нави инкишофи гуманитариро интишор кунад. Дар натиҷаи омехташавии фарҳанги мухталиф як шакли муносибати умумӣ ба миён меояд, ки дар сиёсати дохиливу берунӣ метавонад истифода гардад» [147].

Зиддиятҳои ҷаҳонӣ дар ҳар даври замон ва то имрӯз вуҷуд дорад. Дар низоми глобалӣ мақому мавқеи акторҳои он, ба мисли ИМА, Россия, Чин, Эрон ва Туркия ва чанд кишварҳои дигар ба манфиатҳои сайёравӣ чандон созгор нест. Рақобати байниҳамдигарии онҳо аз баҳри тавсеаи нуфузи геополитикиашон нооромиҳои минтақавӣ, мушкилоти иқтисодӣ ва вазъияти иҷтимоии глобалиро халалдор карда истодааст. Махсусан, яккатозиҳои ИМА чандон ба талаботу манфиатҳои бошандагони сайёра мутобиқат намекунад. Талошҳои пайгиронаи он баҳри қонеъ гардонидани манфиатҳо бар зидди талаботу манфиатҳои бошандагони давлати дигар, минтақа ва ё умуман аҳолии олам мегардад. Масъалаи амнияти ҷаҳонӣ ва кумаки байнидавлатӣ бояд беғаразона сурат гирад, на бо мақсади таъсиррасонии идеологию тобеъкунии иқтисодиёти кишвари соҳибистиқлол. Масалан, таъсири кишварҳои пуриқтидори ҷаҳонӣ ба кишварҳои ҷаҳони дуюм ва сеюм, давлатҳои рӯ ба инкишоф имрӯзҳо хусусияти бӯҳрони глобалиро ифода мекунад. Масалан, баъзан давлатҳо

тавассути воситаи ахбори омма ва таҳияи филмҳои силсилавӣ доир ба таъриху фарҳангӣ таъсири зиёди худро ба кишварҳои дигар мерасонад ва дар шуури одамон мафкураи бофтаҳои милливу таърихӣ худро эҷод месозанд. Бо ин мақсад ҳар кишвар дар худ як низоми муайянеро дар низоми глобалӣ соҳиб гардидааст. Масалан, шумораи давлатҳои абарқудрат сарпарасти кишварҳои зидди манфиатҳои дигар давлатҳоро ба уҳда доранд. Бо ин васила барои баланд бардоштани қудрати иқтисодӣ мекушанд. Эрон чун сарзамини мардуми дорои таърихи куҳан ба масъалаҳои дохилии хеш машғул буда, дар мубориза бо таъсиррасониҳои амрикоӣҳо дар тазодҳои ҷаҳонӣ ба кишварҳои ҳампаймони ИМА қарор дорад. Ҷаҳони арабии ислом низ аз системаи байналхалқӣ манфиатҳои хешро ба мақсади ҳифзи имкониятҳои иқтисодӣ истифода карда, дар минтақа бештар манфиатҳои кишварҳои ғарбиро ҷонибдорӣ менамояд. Дар олам ҳамаи субектон гӯё ба як мақсад муттаҳид гардидаанд, лекин манфиатҳои гуногун ва ба ҳам зид доранд.

Дар марҳилаи нави рушди тамаддуни башарӣ масъалаи моҳияти амнияти глобалӣ дар ҷаҳони муосир, ҳамчунин аз ҷиҳати назариявӣ асоснок кардан аҳаммияти бештар пайдо мекунад. Амнияти глобалӣ унсури асосии ҳувиати сиёсӣ, иҷтимоӣ-фарҳангии тамоми башарият, воситаи асосии ноил шудан ба суботи глобалӣ ва сарвати соҳаи маънавии он мебошад. Амнияти глобалӣ гарави самаранокӣ ва инкишофи устувори системаи глобалии ҷомеаи башарӣ аст. Вазъи амнияти глобалӣ муваффақияти татбиқи стратегияҳои инноватсионӣ дар рушди башарият, пешравии он дар бозори байналмилалӣ меҳнат, технологияҳои навтарин ва инкишофро муайян мекунад. Дар баробари ин, ҳадафҳои башарият оиди ташаккули амнияти глобалӣ ҳамчун захираи муҳимми таъмини озодӣ ва некуаҳволии глобалӣ то ҳол амалӣ нашудааст.

Назарияи гузариш ба рушди устувори глобалӣ. Дар охири асри XX ва ибтидои асри XXI инсоният ба ҳолати комилан нави бӯҳрони

системавии глобалӣ ворид шуд, ки дар таърихи ҷаҳонӣ ҳамто надорад. Ин бухрон мустақиман ба тамоюлҳои дарозмуддати рушди глобалӣ алоқаманд аст, аммо дар ташаккули он ҳодисаҳо ва муносибатҳо, таҳаввулот ва дигаргуниҳои сиёсӣ иқтисодӣ ва рушди ҷамъияти асри XX нақши назаррас доранд. Дар ин давра дар табиат ва мундариҷаи равандҳои ҷаҳонӣ муносибатҳои байни инсон ва сайёра, ки ҳаёти ўро таъмин мекунад, тағйироти кулӣ ба амал омад. Дар натиҷаи афзоиши босуръат ва шиддат гирифтани мушкилоти глобалӣ (бухронҳои сиёсӣ, иқтисодӣ, иҷтимоӣ ва дигар равандҳои харобовари глобалӣ) бухрони бесобиқаро дар оянда метавонад ба бор оварад. Тамаддуни ҷаҳонӣ дар даҳсолаи охир ба таври доимӣ дар фазои глобалии проблемавӣ қарор гирифта, ба фалокати эҳтимолии башар, хатари афзояндаи он рӯ ба рӯ гардидааст. «Рисолати ҳамакнун башарият на танҳо таҳкими роҳи тараққӣ, шояд боздошти роҳи тараққиҳои харобиовари иқтисодӣ, ки дар бархӯрдҳои сиёсӣ ифода гардида (яроқи ҳастай, биологӣ, экологӣ ва ғ.) ва ояндаи инсониятро зери хатар мебарод, ба ҳисоб меравад» [28, с. 60].

Назария ё худ концепсияи гузариш ба рушди устувори глобалӣ концепсияи байнисоҳавӣ мебошад, ки ҷанбаҳои сиёсати иқтисодӣ, экологӣ, ва иҷтимоиро дар бар мегирад ва ба табдил додани тарҳҳои анъанавии рушд ба тарҳҳои нав равона шудааст, ки метавонад некуаҳволии дарозмуддати башарино ба нигоҳ доштани иқдоми табиӣ наслҳои оянда таъмин намояд. Ин назария дар посух ба таҳдид, хатарҳо ва бухронҳои глобалӣ, ки ба рушди устувори глобалӣ таъсири манфӣ мерасонанд, аз қабيلي камшавии захираҳо, таназзули муҳити зист, нобаробарии иҷтимоӣ ва таҳдидҳои амниятӣ пайдо шуда, пешниҳод гардид. «СММ дар ташаккули консенсуси ҷаҳонӣ оид ба муҳимтарин ҷанбаҳои рушди минбаъдаи тамаддуни муосир, фаъолияти Комиссияи байналмилалии СММ оид ба муҳити зист ва рушд (1983-1987), конфронсҳо

дар Стокгоlm (1972), Рио-де-Жанейро (1992) ва Йоханнесбург (2002) нақши махсус мебозад» [80, с. 48].

Чомеаи ҷаҳонӣ дар нимаи дуюми асри XX, аниқтараш дар солҳои 60-ум ва ибтидои солҳои 70-ум ба ташаккули парадигмаи нави рушди тамаддун ҳамчун таълимоти илмӣ ва сиёсӣ наздик шуд. Яке аз чунин назарияҳои илмӣ бо таълимоти глобалистика, аз ҷумла глобалистикаи сиёсӣ алоқаманд аст. Глобалистикаи сиёсӣ яке аз вазифаҳои асосии худро дар амалӣ намудани «қоидаи тилоӣ»-и замони муосир мебинад, ки он чунин аст: «Бо наслҳои ояндаи мавҷудоти зинда ҳамон гуна рафтор кунед, ки мехоҳед бо шумо ҳамин гуна муносибат кунанд. Барои ҳифзи тамаддуни мо, таъмини адолат, аз нав барқарор намудани сарватҳои саёраи Замин, бо имконияту вазифаҳои шахсии худ муайян намудани муносибати оқилона бо табиат ва ба ояндаи худ ба таври кулӣ назар намудан лозим аст» [29, с. 4].

Дар тули даҳсолаҳои охир роҳи печидае тай карда шудааст, ки пур аз муборизаи шадид (ошкор ва ниҳон)-и ғояҳо ва созишҳо аз баҳс дар мавҷуди мушкилоти глобалии инфиродӣ ва хатарҳои системавӣ дар кишварҳои гуногун, ки бо идеологияи изтироб фаро гирифта шудааст, то интиқоли ин баҳс ба сатҳи байналмилалӣ «ҷой кардани» идеяи рушди устувори ҷомеа, концепсияи рушди устувор, асоснок кардани роҳҳои амалӣ гардидани он дар асоси системаи маҷмуавии байнисоҳавии дониш. Марҳилаҳои муҳимми ин роҳ тасмимҳо оид ба Тарҳсозии рушди глобалӣ буданд. Аввалин кӯшишҳо дар. Бошгоҳи Румӣ дар заминаи «Тарҳҳои ҷаҳонӣ»-и Ҷ. Фаррестер, Д. Медоуз ва дигарон анҷом дода шудаанд. Д. Медоуз дар соли 1972 бо маърузаи «Худудҳои инкишоф» баромад намуда, тарҳи нави рушди олами глобалиро пешниҳод намуда буд. Идеяи универсалии илмӣ низ ба куҳна эътироф шуд ва ҷойи онро гуногунии куллии дурнамои маърифатӣ гирифт. Меъёрҳои баланди дониши илмӣ зарурати тафтиш ва далели ҳолатҳои пешбинишударо ба эътибор намегирифтанд. Мардуми одӣ бо мутахассисон дар қобилияти омӯхтан ва

фаҳмондани ҷаҳон баробар шуданд. Чунонки файласуфи фаронсавӣ М. Фуко қайд намуд, постмодернизм «ҳуқуқи исён»-ро бар зидди ақл эълон кард. Дар тасвири илмии ҷаҳон тағйироти куллӣ ба амал омад: микросатҳҳо, микроравандҳо, тамоюли марказгурезӣ, минтақагарой, поракунонӣ ва фардикунонӣ ба майдон баромаданд. Дар назарияи илмии тавсифи ҳолати посмодернистӣ «пора шудани ҷаҳон ба ҳазор қисмат» ҳолати табиист. Маҳз дар ҳамин лаҳзаи ҳалкунанда, вақте ки идеяи ҷаҳонӣ ва дурнамои ягонаи башарии рушд ба таври ҷиддӣ зери хатар гузошта шуд, дар илм мавҷи нави таваҷҷуҳ ба масъалаҳои ҷаҳонӣ оғоз ёфт. Бисёре аз муҳаққиқон чунин мешуморанд, ки соли 1968 соли «таърихи бузург» буд. Он мавҷи нигаронии ҷомеаро фаро гирифт, ки дар бисёре аз кишварҳои ҷаҳон дар натиҷаи нотаवонии ҳукуматҳо ва созмонҳои байналмилалӣ барои пешгӯӣ кардан ё ҳадди ақал кӯшиши пешгӯӣ кардани оқибатҳои эҳтимолии зиддиятҳои иҷтимоӣ иқтисодӣ ва экологии рушди муосирро надоштанд, ба вучуд омадааст. Маълум шуд, ки таъсиси гурӯҳи коршиносони мустақили байналмилалӣ барои арзёбии оқибатҳои дарозмуддати мушкилоти мавҷудаи ҷаҳонӣ метавонад ба фаъолияти созмонҳои расмӣ мусоидат намояд.

Маҳз ҳамин тавр, Клуби Рим ба вучуд омад, ки дар сафҳои худ зиёда аз садҳо нафар олимон, соҳибкарон, ходимони сиёсӣ ва ҷамъиятии 53 кишварро муттаҳид менамуд. Фаъолияти Клуби Рим ба ташаккул ва ниҳодикунонӣ як самти нави байнисоҳавӣ – глобалистика – илми ҷаҳони глобалӣ ва мушкилоти он мусоидат кард.

Яке аз маърузаҳои асосии Клуби Рим бо номи «Инсоният дар номуайянӣ» (1974) машҳур гардидааст, ки дар он М. Месарович тарзи нави баҳисобгирии низоми мураккабро пешниҳод намудааст. Тарҳи мазкур оламро аз 10 зерсистемаи минтақавӣ иборат дониста, масъалаҳои як минтақаро ба ҳисоби минтақаҳои дигар ҳал менамояд. Ду асоси чунин мушкилот – зиддияти байни инсон ва табиат ва зиддияти «Шимоли

сарватманд» ва «Чануби бенаво» ҳамчун зиддияти асосии марҳилаи муосири инкишоф доништа мешавад. Дар асоси чунин таҳлилҳо сабаби ба ҳолати бухронӣ расидани инкишофро аз нарасидани захираҳои ҳаётан муҳим донистанд.

Дар давоми зиёда аз 50 сол ин созмони ғайрирасмӣ конфронсҳои зиёди илмӣ ва баҳсҳои эҷоди бо масъулин, олимон ва намояндагони ҷомеаро баргузор намуда, кӯшиш мекунад, ки таваҷҷуҳро ба мушкилоти зинда монанди сайёраи мо дар шароити бухрон ҷалб намояд. Дар маърузаи Бошгоҳи Румӣ бисёри категорияҳои таҳқиқоти ҷаҳонӣ, самти асосии таҳқиқоти он ба монанди «ҳадди инкишоф», «инқилоби якуми глобалӣ», «масъалаҳои глобалӣ», «шуури глобалӣ» тавлид ёфтанд ва инкишоф дода шудаанд. Имрӯз дар асоси таҳқиқоти ҷаҳонӣ стратегияҳои фаъолияти муштаракӣ давлатҳо дар самти гуногуни иқтисодӣ, сиёсӣ, фарҳангӣ ва экологӣ таҳия мешаванд.

Пас аз даҳсолаҳои зиёд сабабҳои асосии сар задани масъалаҳои глобалӣ ба монанди соли 1968 боқӣ мемонад, вале афзалиятҳое, ки диққати махсусро талаб мекунанд, тағйир ёфтаанд. Инсоният роҳи пуршиддати «инқилоби якуми ҷаҳонӣ»¹-ро пеш гирифта, дар ташаккули олами ягона ба ҳам вобаста-иҷтимоӣ, иқтисодӣ, илмию, маданӣ ва маънавӣ ба мушкилиҳои бемислу монанд дучор омад. Тазодҳои иқтисодию сиёсати ҷаҳонӣ, нобаробарии барҷаста ва хуруҷи хушунат, камбизоатии ба шиддат дар якҷоягӣ бо айшу ишрат, таҳдиди доимии терроризми байналмилалӣ, афзоиши нашъамандӣ ва ҷинояткорӣ,

¹ Соли 1991 Клуби Рим гузоришро бо номи «Инқилоби якуми ҷаҳонӣ»-ро нашр кард. Дар маъруза, ки президенти клуб Александр Кинг ва котиби генералӣ Бертран Шнайдер навиштаанд: «Масъалаҳои глобалӣ дар заминаи вазъияти нави муносибатҳои байналхалқӣ, ки пас аз ба охир расидани конфронти дуру дарози байни Шарқу Ғарб ба амал омадаанд, ба вуҷуд омадани қувваҳои нави геостратегӣ, инчунин афзалиятҳои навро дар масъалаҳои глобалӣ ба монанди аҳоли, муҳити зист, захираҳо, энергетика, технология, молия ва ғайра ба миён овард». Муаллифони маъруза фаъолияти клуби Римро мунтазам таҳлил карда, маводҳои маърузаҳои пешниҳодкардаи клубро ҷамъбаст намуда, корҳои азими таҳқиқотӣ гузаронданд ва дар ҳамин асос барномаи амалиёти ҳалли масъалаҳои глобалиро пешниҳод карданд.

ифлосшави и рӯзафзуни муҳити зист, ки аҳли ҷомеаи сайёро ба ташвиш андохтааст.

Дар даҳсолаҳои охир масъалаи рушди устувор ҳамеша дар маркази таваҷҷуҳи сарони давлатҳо, форумҳо ва конгрессҳои байналмилалӣ қарор дошта, мавзӯи баҳси сиёсӣ ва илмӣ, таҳқиқоти назариявӣ ва амалӣ ба ҳисоб меравад. «Шояд ягон ғояи илмӣ дигар, чи дар илмҳои табиатшиносӣ ва чи дар ҷомеашиносӣ, қаблан ин қадар резонансҳои васеи ҷомеавӣ надошта бошанд» [75, с. 31].

Дар фаъолияти минбаъдаи Бошгоҳи Румӣ чунин ҳуҷҷатҳои калидӣ, аз қабيلي «Рӯзномаи XXI» («Рӯзномаи асри XXI»), ки дар Саммити «Замин» ки соли дар Рио-де-Жанейро қабул шуд, таҳия карда шудаанд ва сипас равишҳо дар конфронси «Рио+20» «дар соли 2012 инъикос ёфта, 17 кишвари ҷаҳон оид ба рушди устувор (SDG30) тасдиқ карданд, ки ба рушди устувор дар миқёси ҷаҳонӣ асос гузошт» [153].

Идоракунии глобалӣ, ҷамоҳангсозии саъю кӯшишҳои байналмилалӣ, эҷоди шарики байни давлатҳои пешрафта ва рӯ ба инкишоф ва ташаккули институтҳои нав унсурҳои асосии ин назарияи гузариш ба рушди устувори глобалӣ мебошад, зеро танҳо тартибҳои ҷамоҳангшуда дар сатҳи байналмилалӣ метавонад ҳалли масъалаи сиёсӣ, иқтисодӣ, экологӣ ва иҷтимоӣ, инчунин нишондиҳандаҳои нави неқӯаҳволиро таъмин намоянд.

Дар баробари ин, назарияи гузариш ба рушди устувор ғояҳои иқтисодии ба захираҳо равонашударо дар бар мегирад. Он пешниҳод менамояд, ки захираҳои табиӣ бояд чун дороии умумӣ, дастраси ҷамагон доништа шаванд. Истифодаи оқилона ва азнавтақсимкунии самараноки онҳо асоси «Тарҳи нави низоми иқтисодӣ» гардад, ки қодир аст, гузаришро аз «Тарҳи истеъмоли ноустувор» ба «Тарҳи иқтисоди устувор» таъмин намояд.

Хулоса, рушди глобалӣ як раванди гуногунҷанбаест, ки системаи равандҳои системаи муносибати сиёсии байналмилалиро аз баҳри

шаклгирии низоми муносибатҳои рушди иқтисод, институтҳои иҷтимоӣ, фарҳанг ва экологияро дар бар мегирад, ки ба баланд бардоштани сифати зиндагии мардум дар саросари ҷаҳон нигаронида шудааст. Дар заминаи сиёсӣ, он аҳаммияти хосса пайдо мекунад, зеро ҳар давлат барои стратегияи рушди худ, сайъ мекунад ки аксар вақт ба мушкилоти глобалӣ, аз қабili тағйиёбии иқлим, муҳоҷират, нобаробарӣ ва амниятӣ байналмилалӣ рӯ ба рӯ мешавад. Аммо ин душворӣ ҳам манбаи шиддат ва ҳам имконияти ҳамкории давлатҳо шуда метавонанд.

Дар шароити глобаликунонӣ, ки раванди вобастагии мутақобила шиддат мегирад, бисёр масъалаҳо, аз қабili ҳифзи муҳити зист, мубориза бо терроризм ва ё пуштибонӣ аз иқтисоди ҷаҳонӣ наметавонанд дар дохили як кишвар ҳал шаванд. Ин аз сиёсатгузори кишварҳои гуногун тақозо мекунад, ки стратегияҳоеро таҳия кунанд, ки ба дастгирии рушди устувор, ҳифзи сулҳ ва беҳбуди адолати иҷтимоӣ равона шуда бошад.

Ин гуна равандҳо аксар маврид ба бархӯрди манфиатҳо оварда мерасонад. Кишварҳои рӯ ба тараққӣ, ки меҳоханд, мавқеи иқтисодии хешро беҳтар созанд, аксар вақт бо монеаҳои кишварҳои пешрафта рӯ ба рӯ мешаванд, ки бозорҳо ва захираҳои худро ҳифз мекунанд. Тафовути сиёсӣ низ метавонад ба таъсиси ниҳодҳои байналмилалӣ барои ҳалли мушкилоти ҷаҳонӣ монеъ шавад. Аз тарафи дигар, дар воқуниш ба ин бӯҳронҳо шакли нави ҳамкориҳои байналмилалӣ, аз қабili созишномаҳои иқлим, мубориза ба пандемия ва лоиҳаҳо оид ба беҳтар кардани инфрасохтори ҷаҳонӣ таҳия мешавад.

Ҳамин тариқ, аҳаммияти рушди глобалӣ дар ҷаҳони муосир дар зарурати муттаҳид кардани кӯшишҳо барои рафъи таҳдидҳои умумӣ, аз қабili тағйирёбии иқлим, нобаробарии иҷтимоӣ, хатарҳои терроризм ва экстремизи глобалӣ ва низоъҳои байналмилалӣ аст. Дар баробари ин, ҳар як актори сиёсӣ дар арсаи ҷаҳонӣ кӯшиш мекунад, ки мафиатҳои худро ҳимоя кунанд ва ин аксар вақт раванди қабули қарорҳои глобалии

универсалиро мушкил мекунад. Ин ба вазъияте оварда мерасонад, ки мушкилоти глобалӣ тезу тунд шуда, барои ҳалли онҳо дар арсаи байналмилалӣ созишро талаб мекунад. Ин дар навбати худ муборизаи сиёсӣ ва ҷустуҷӯи созишҳоро пурзӯр мекунад.

1.2. Бухронҳои глобалӣ ва таъмини рушди устувори глобалӣ

Дар шароити муосири рушди муносибатҳои байналмилалӣ ва тағйирёбии сохтори низоми ҷаҳонӣ, масъалаи бухронҳои глобалӣ ба яке аз мушкилоти калидии сиёсатшиносӣ, иқтисодшиносӣ ва таҳқиқоти стратегии байналмилалӣ табдил ёфтааст. Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон ишора мекунам, ки: «Дар шароити бухронии ҷаҳони имрӯза ва торафт афзоиш ёфтани хатару таҳдидҳо ба амнияти ҷомеа ва давлат боз ҳам таҳким бахшидани иқтисоди мамлакат аз ҷумлаи вазифаҳои муҳимтарини мо мебошад».

Бухронҳои ҷаҳонӣ, ки дар шакли ноустувории сиёсӣ, зиддиятҳои геополитикӣ, таназзули иқтисодӣ, бухронҳои энергетикӣ, муҳоҷират ва тағйирёбии иқлим зоҳир мегарданд, ба тавозуни қудрат, истиқрори ҳокимияти давлатӣ ва самаранокии идоракунии сиёсӣ таъсири мустақим мерасонанд. Дар чунин вазъ, таъмини рушди устувори глобалӣ на танҳо ҳамчун вазифаи иқтисодӣ ё иҷтимоӣ, балки ҳамчун масъалаи стратегии сиёсӣ ва унсурҳои муҳими амнияти байналмилалӣ баррасӣ мегардад.

Нақши ниҳодҳои фаромиллӣ дар ташаккули сиёсати глобалии рушд, ҳамоҳангсозии манфиатҳои давлатҳо ва пешгирии паёмадҳои манфии бухронҳо аҳамияти хосса пайдо менамояд. Дар айни замон, таҷрибаи даҳсолаҳои охир нишон медиҳад, ки тарҳҳои анъанавии идоракунии сиёсӣ ва иқтисодӣ на ҳамеша қобилияти мутобиқшавӣ ба таҳдидҳои нави ҷаҳониро доранд. Аз ин рӯ, омӯзиши ҳамаҷонибаи робитаи мутақобилаи бухронҳои глобалӣ ва рушди устувор дар заминаи таҳлили манфиатҳои миллӣ, стратегияҳои сиёсати хориҷӣ ва механизмҳои ҳамкории байналмилалӣ аҳамияти илмӣ ва амалӣ касб менамояд.

Бухрон ифодаи гардиши куллӣ дар инкишофи системаи муносибатҳо ва баҳамтаъсиррасонии субъектон ва ё гардиши куллӣ дар муносибати субъектон дар нисбати объекти муносибатҳоро дар назар дорад. Профессор Г.Н. Зокиров «бухронро гардиш дар рафти ин ва ё он раванд, ҳолати гузариши мураккаб, масъалаи бухрони иқтисодӣ, бухрони сиёсӣ ва ғ. таъриф намудааст» [36, с. 181]. Аммо масъала атрофи танҳо моҳият ва хусусиятҳои бухрон намеравад. Диқати асосиро масъалаи бухрони глобалӣ ба худ ҷалб мекунад. Бухрони глобалӣ гардиши куллӣ дар раванди ҳодиса ва падидаҳои глобалӣ, ҳолати гузариши мураккаби низоми глобалии олам аст.

Моҳияти бухрони глобалӣ дар ҳалалдоргардӣ ва вайроншавии амиқи системаи субот ва мувозинати равандҳои глобалӣ аст. Ин на танҳо бадшавии муваққатӣ, балки вайроншавии куллии фаъолияти системаи асосӣ – иқтисодӣ, иҷтимоӣ, экологӣ ва сиёсӣ ба ҳисоб меравад, ки дар натиҷаи ҷамъшавии номутавозини сохторӣ, амалияи ноустувор ва мутобиқ нашудани саривақтӣ ба шароити тағйирёбанда ба вучуд омадааст.

Бухрони глобалӣ аз он шаҳодат медиҳад, ки механизмҳои анъанавии идоракунии, танзим ва ҳамоҳангсозӣ дар сатҳи миллий ва байналмилалӣ дар ҷаҳони ба ҳам алоқаманд ва зудтағйирёбанда самаранокии ҳудро гум кардааст. Ҳатоҳои тулонӣ ҷамъшуда дар сиёсати иқтисодӣ, тарҳҳои ноустувор рушд ва нодида гирифтани огоҳӣҳои олимон боиси он мегардад, ки системаҳо ягонагии фаъолиятро қатъ мекунанд ва вазъияте ба миён меояд, ки ҳатто ҳалалдоршавии хурд метавонад оқибатҳои фалокатбор дошта бошад.

Дар асл, бухрони глобалӣ нишонаи он аст, ки тамаддуни муосир ба ҳадди имкони парадигмаҳои рушди мавҷуда ва идоракунии расидааст. Ин ҳолатест, ки дар он тарҳҳои қаблӣ, ки ба афзоиши номаҳдуд ва истисмори захираҳои табиӣ асос ёфта, мавҷудияти устувор ва мутаносибро қатъ кардаанд ва кӯшишҳои ислоҳот ва мутобиқшавӣ аз мушкилоти сохтории

чамъшударо рафъ карда наметавонанд. Моҳияти буҳрони ҷаҳонӣ аз он бармеояд, ки он буҳрони худи пояҳои тартиботи ҷаҳонӣ – номутаносиби байни орзуҳои инсонӣ, маҳдуд будани захираҳои табиӣ ва вокуниши муносиб карда натавонистани ниҳодҳои марбута ба буҳронҳои асри нав аст. Ин вазъият тақозо мекунад, ки принципҳои бунёдии рушд ва эҷоди тарҳҳои нави амиқтару устувортар, ки қобилияти таъмини субот ва некуаҳволии дарозмуддати тамоми инсониятро дорад, аз нав арзёбӣ шаванд.

С. Ҳантингтон буҳрони глобалии ояндаро дар «бархӯрди тамаддунҳо» мебинад» [113]. Ба андешаи С. Ҳантингтон, дар асри ХХІ бархӯрди тамаддунҳо ва динҳо рафти инкишофи таърихро муайян мекунад. С. Ҳантингтон бар он назар аст, ки «дар ҷаҳони пас аз «ҷанги сард» хатҳои асосии низоъ на тафовутҳои идеологӣ ё иқтисодӣ, балки фарқиятҳо байни тамаддунҳое хоҳад буд, ки фарҳанг, дин ва таҷрибаи таърихии муайян доранд» [36, с. 121]. Ба андешаи ӯ, равандҳои глобаликунонӣ боиси муттаҳидӣ намегарданд, балки баръакс фарқиятҳои фарҳангиро ошкор ва таҳким мебахшанд. Ин ба ташаккули блокҳои муайяншудаи тамаддунӣ ёрӣ мерасонад ва дар арсаи байналхалқӣ буҳронҳо ва шароити номутаносиби сиёсиро ба амал оварда метавонанд. С. Ҳантингтон бар ин назар аст, ки ҷаҳорҷӯбаи анъанавии робитаи байналмилалӣ тағйир меёбад ва ояндаро бархӯрди арзишҳои тамаддунӣ тавсиф мекунад. Агар механизмҳои ҳамзистии осоишта ва муколамаи тамаддунҳои гуногун пайдо нашавад, чунин динамика манбаи буҳрони глобалӣ шуда метавонад.

Д. Медоуз донишманди амрикоӣ, яке аз муаллифони асари машҳури «Ҳудудҳои инкишоф» («The Limits to Growth» (1972) [148]) имкони буҳрони глобалиро марбут ба камшавии захираҳо ва хисороти афзояндаи муҳити зист медонад. Таҳқиқоти онҳо аз ҷониби лоиҳаи «World Dynamics»-и Институти таҳқиқотии системаҳои байналмилалӣ

таҳия шудааст ва тарҳеро ифода мекунад, ки оқибатҳои афзоиши номаҳдуди аҳоли, ифлосшавӣ ва истеъмоли захираҳоро дар сайёраи маҳдуд пешгӯӣ мекунанд.

Д. Медоуз зикр мекунад, ки агар тамоюлҳои кунунии иқтисодӣ, демографӣ ва экологӣ идома ёбад, инсоният ба мушкилоти ҷиддӣ рӯ ба рӯ хоҳад шуд. Таназзули муҳити зист, камшавии захираҳо, буҳронҳои иқтисодӣ ва таҳаввулоти глобалии оқибат ба таври ғоратгароёна ва бе дарназардошти ҳуқуқи наслҳои оянда, инкишофи минбаъдаи олами глобалиро зери хатар қарор медиҳад. Агар захираҳо ба таври маҳдуд ва устуворона истифода бурда нашаванд, ин метавонад боиси «маҳдудияти афзоиш» ва якбора бад шудани шароити зиндагии аҳолии олам гардад.

Аз он вақт инҷониб, Д. Медоуз таҳқиқот ва баррасии мушкилоти глобалии марбут ба устувории сайёро идома дод. Вай такид мекунад, ки мо ба дараҷае расидаем, ки дигаргуниҳо ногузиранд ва барои пешгирӣ кардани оқибатҳои фалокатовар асосҳои тараққиёт ва рушди иқтисодро таҷдид намудан лозим аст. Ў ҳамчунин ба амнияти амал дар самти ҷамоатҳои маҳаллӣ, сохторҳои иҷтимоӣ ва ҳамкориҳои ҷаҳонӣ барои рафъи буҳрони ҷаҳонӣ таъкид мекунад.

Дар солҳои охир, ӯ ҷонибдори воқеии гузариш ба системаҳои устувори иқтисодӣ ва тарҳҳои алтернативии рушд буд ва ҳамчунин ба тағйирёбии иқлим, аз байн рафтани гуногунии биологӣ ва дигар омилҳоро, ки метавонанд вазъро бадтар кунанд, баррасӣ кардааст. Д. Медоуз ҳушдор медиҳад, ки «тағйир додани масири бидуни тағйироти ҷиддии рафтор ва арзишҳои инсоният ғайримумкин аст ва танҳо муносибатҳои ҳамичониба ба ҳалли масъалаҳои сиёсӣ, экологӣ, иқтисодӣ ва иҷтимоӣ метавонад ояндаи сайёро кафолат диҳад» [109].

Зб. Бжезинский дар китоби «Нигоҳи стратегӣ: Амрико ва буҳрони глобалӣ» («Стратегический взгляд: Америка и глобальный кризис» [27, с. 287]) буҳрони глобалиро мавриди омӯзиш қарор додааст. Аммо ҳақиқати

объективӣ ҳамин аст, ки ӯ аз нуқтаи назари мактаби реализми амрикоӣ ба масъала назар намуда, дар сарғаҳи муносибатҳо манфиатҳо ва қудрати Амрикоро қарор медиҳад. Ӯ дар чараёни аз нигоҳи амрикомеҳвари ба таҳлили масъала таваҷҷуҳ намудааст.

Зб. Бжезинский бухрони глобалиро натиҷаҳои дигаргуниҳои амиқ дар сиёсати ҷаҳонӣ ва тағйири таносуби қувваҳо медонад. Ӯ бовар мекунад, ки ҷаҳон тадриҷан аз низоми ҳукмронии якқутбӣ бо сарвари ИМА дур мешавад. Ба гуфтаи Бжезинский дар арсаи ҷаҳонӣ торафт бештар рақобатпазиртар мешавад ва якқутбии он, ки таърихан ба ИМА рабт дорад, ҷойро ба тақсими мувозини қудрат дар байни чанд марказ, аз ҷумла нуфузи афзоидаи Чин, Россия, Эрон, Ҳиндустон ва дигар бозигарони минтақавӣ медиҳанд.

Зб. Бжезинский қайд мекунад, ки мушкилоти дохилии иқтисодӣ ва иҷтимоӣ, аз қабилӣ афзоиши қарзи миллӣ, нобаробарии даромад, инфрасохтори заифи миллӣ ва рукуди сиёсӣ қобилияти ИМА-ро барои нигоҳ доштани сарвари ҷаҳон ҳалалдор мекунад. Ба андешаи ӯ, агар дар кишвар ислоҳоти амиқ сурат нагирад, мавқеи он дар арсаи ҷаҳонӣ ҳар чи бештар коста хоҳад шуд. Ба ақидаи ӯ заиф шудани роҳбарияти ИМА метавонад воқуниши бесуботро дар муносибатҳои байналмилалӣ ба вуҷуд орад. Ин метавонад боиси авҷ гирифтани низоъҳои минтақавӣ, афзоиши зиддиятҳо байни қудратҳо ва дар ниҳоят бухрони глобалӣ гардад, ки ба ҳама давлатҳо, ба хусус давлатҳое, ки дар ҳолати осебпазирӣ қарор доранд, таъсир расонад. Зб. Бжезинский таъкид мекунад, ки барои муътадил гардонидани ситемаи глобалӣ ИМА бояд сиёсати берунӣ ва дохилии худро таҷдид намуда баромада, ба воқеятҳои нави ҷаҳони бисёрқутбӣ мутобиқ шавад ва бо иттифоқчиёни Ғарб ва ҳам давлатҳои Шарқ ҳамкории самарабахш ба роҳ монад. Вай ба зарурати таҷдиди стратегӣ ишора мекунад, ки оқибатҳои манфии заифшавии гегемони анъанавиро коҳиш медиҳад. Зб. Бжезинский ишора мекунад, ки «бухрони

глобалӣ ҳам натиҷаи таназзули дохилии қудрати пешбар ва ҳам аз нав тақсим шудани нуфузи қудратҳои ҷаҳонӣ аст, ки аз тамоми кишварҳо талаб мекунад, то шаклҳои нави ҳамкориҳои байналмилалиро барои нигоҳ доштани суботи глобалӣ ҷустуҷӯ кунанд» [27, с. 287].

Ж. Аттали масъалаи бӯҳрони глобалиро дар китоби худ «Дар остонаи ҳазорсолаи нав» («На пороге нового тысячелетия» [24] (1998)) баррасӣ кардааст. Ж. Аттали бӯҳрони глобалиро дар шароити ҷаҳони зудтағйирёбанда баррасӣ ва пешгӯӣ кардааст, ки тағйирот чӣ гуна метавонад ба ояндаи башарият таъсир расонад. Ж. Аттали дар ин асар равандҳои иҷтимоӣ, иқтисодӣ ва сиёсӣ, ҳамчунин хатарҳои, ки дар ҳазорсолаи оянда ба вуҷуд меояд, таҳлил мекунад.

Ж. Аттали таъкид мекунад, ки остонаи ҳазорсолаи сеюм ҷаҳон ба глобаликунонии босуръат рӯ ба рӯ хоҳад шуд, ки на танҳо як раванди иқтисодӣ, балки як раванди иҷтимоӣ, сиёсӣ ва фарҳангӣ низ ба ҳисоб меравад. Ба андешаи ӯ, глобализатсия боиси бунёди ҷаҳони ягона хоҳад шуд, аммо ин раванд бо бӯҳронҳои мухталиф алоқаманд мегардад, зеро на ҳама кишварҳо ва минтақаҳо ба ин тағйирот ба таври баробар омодаанд. Ж. Аттали ҳушдор медиҳад, ки глобализатсия метавонад нобаробарии иҷтимоиро бадтар кунад ва боиси бӯҳрон дар муносибатҳои байналмилалӣ шавад.

Ж. Аттали ҷанбаҳои гуногуни бӯҳрони глобалиро баррасӣ намудааст. Ҳамчунин ба мавзуи таҳдидҳои экологӣ таваҷҷӯҳ мекунад, ки ба бовари ӯ яке аз муҳимтарин бӯҳрони глобалӣ дар асри XXI метавонад ба ҳисоб равад. Он ба ифлосшавии муҳити зист, тағйирёбии иқлим, камшавии захираҳои табиӣ, ки оқибатҳои ин тағйирот барои сайёра ва инсоният нигаронида шудааст, пайваست мебошад. Ӯ ҳушдор медиҳад, ки ин бӯҳронҳо аз роҳбарони ҷаҳон тақозо мекунад, ки барои пайдо кардани роҳҳои ҳалли муштарак ҳамкори кунанд, аммо ӯ чунин эътироф мекунад, ки муқовимати аввалия вуҷуд дорад.

Яке аз бухронҳои глобалиро Ж. Аттали бухрони ҳувиёт ва фарҳангҳо медонад. Дар шароити глобаликунонӣ, Ж. Аттали инчунин бухрони ҳувиётиро қайд мекунад. Равандҳои глобаликунонӣ аксар маврид ҳамчун таҳдид ба арзишҳои анъанавӣ ва хусусиятҳои фарҳангӣ қабул мешавад, ки метавонад боиси зиддиятҳо ва бухронҳои фарҳангӣ гардад. Ба ақидаи олим, дар воқуниш ба ин раванд мумкин аст шаклҳои мухталифи миллатгароӣ ва бегонапарастӣ ба вуҷуд ояд, ки бесуботиҳои иҷтимоиро бештар хоҳад кард.

Бахши дигари бухрони глобалиро Ж. Аттали бухрони сиёсӣ ва иқтисодӣ медонад. Ӯ пешгӯӣ мекунад, ки низомҳои иқтисодӣ ва сиёсӣ дар охири асри XX бартарӣ доранд, зеро фишори нерӯҳо ва омилҳои нав, ба мисли навовариҳои технологӣ ва тағйирот дар соҳаҳои қудрат қарор мегиранд. Вай аз бухрони эҳтимолии ниҳоди кӯҳна, ба хусус, созмонҳо ва давлатҳои байналмилалӣ сухан мегӯяд, ки наметавонанд ба ҷаҳони зудтағйирёбанда зуд мутобиқ шаванд. Ж. Аттали ишора мекунад, ки ин раванд метавонад боиси бесуботӣ, аз ҷумла бухрони молиявӣ ва афзоиши номуайянии сиёсӣ гардад.

Ж. Аттали дурнамои тартиботи глобалиро мавриди таваҷҷуҳ қарор додааст. Бар назари ӯ дар пасманзари бухронҳо ҷаҳон тадриҷан ба ҷустуҷӯи Тарҳҳои нави идоракунӣ ва ҳамкорӣ ҳаракат хоҳад кард. Ӯ зикр мекунад, ки дар оянда метавонад шаклҳои нави созмонҳои байналмилалӣ пайдо шавад, ки қодиранд, ба бухронҳои глобалӣ, аз қабيلي гармшавии глобалӣ, ҷараёни муҳоҷират ва таҳдидҳои нави амниятӣ мубориза баранд. Ба андешаи ӯ, ҷаҳон дар остонаи таҳаввулоти глобалӣ қарор дорад, аз бухронҳои иқтисодӣ ва сиёсӣ то экологӣ ва фарҳангӣ рӯ ба рӯ хоҳад шуд. Бо вуҷуди ин, ӯ инчунин изҳор мекунад, ки «инсоният, сарфи назар аз мушкилот, метавонад роҳҳои мутобиқшавӣ ва ҳалли мушкилоти глобалиро пайдо кунад» [94].

Ф. Фукуяма бухрони глобалиро дар доираи масъалаҳои гуногун дар асарҳояш «Поёни таърих ва одами охирин» («Конец истории и последний человек» [59] (1992), «Давлати тавоно: идоракунии ва тартиботи ҷаҳонӣ дар асри XXI» («Сильное государство: Управление и мировой порядок в XXI веке» [60] (2004)) ва «Паст гардидани тартиботи давлатӣ» («Угасание государственного порядка» [61] (2017)) баррасӣ намудааст.

Ф. Фукуяма бухрони глобалиро дар натиҷаи таъсири мутақобила ва мураккаби омилҳои идеологӣ, институтсионалӣ ва иҷтимоӣ меомӯзад. Таҳлили ӯ аз эълони хушбинонаи охири таърих ба ташхиси нигаронкунанда дар бораи таназзули ниҳоди давлатӣ ва таҳдидҳо ба низоми либерии глобалӣ табдил меёбад.

Ф. Фукуяма изҳор дошта буд, ки демократияи либералӣ, ки дар муборизаи идеологӣ бар зидди фашизм ва коммунизм ғолиб омад, бояд ҳамчун «шакли ниҳонии ҳукумати инсонӣ» муаррифӣ гардад. Бо вучуди ин, ин ғалаба ноустувор буд. Воқеиятҳои сиёсии минбаъда нишон медиҳанд, ки демократия ва низоми демократии глобалӣ ва зиддиятҳои гуногун: афзоиши нобаробарии иҷтимоӣ, популизм, коҳиши эътимод ба институтҳо ва воқуниши муассир ба бухронҳои глобалӣ, аз қабили пандемия ва дигар бемориҳои ҳамагири сироятӣ, тағйирёбии иқлим ё бухрони муҳоҷират, нотаवонии институтҳои демократии байналмилалӣ дар ростои пешгирӣ намудани муҳоҷиратҳои иҷборӣ вобаста ба омилҳои зиддиятҳо ва мочароҳои милливу наҷодӣ ва динӣ ва ғ. рӯ ба рӯ гардидааст. Масалан, «пандемияи COVID-19 зафӣ ҳатто давлатҳои пешрафтаро дар ҳамоҳагсозии амалҳо ва пешниҳодҳои хидматҳои асосӣ, ки Ф. Фукуяма ба бесалоҳияти бюрократӣ ва сиёсӣ шудани идора марбут медонад, ошкор намуд» [143].

Аз тарафи дигар оид ба баррасии бухрони глобалӣ дар асараш «Давлати тавоно: идоракунии ва тартиботи ҷаҳонӣ дар асри XXI» («Сильное государство: Управление и мировой порядок в XXI веке») ӯ

диққати худро ба зарурати мувозинати байни қудрати давлат ва масъулияти он равона мекунад. Ба андешаи муҳақиқ, буҳрон ва нотаवонии як давлат аксар метавонад омили буҳрони глобалӣ гардад. Махсусан, дар баҳси густариши бемориҳои сироятӣ. Ф. Фукуяма ҳам «эстатизми гипертрофиявӣ»²-ро, ки озодиро пахш мекунад ва ҳам «ислоҳоти неолибералӣ»³-ро, ки институтҳои давлатиро ба нафъи бозори озод заиф кардааст, танқид мекунад. Давлатҳоеро мисол овардан мумкин аст, ки аз рӯйи тарҳи «Консенсиуси Вашингтон»⁴ низоми муносибатҳои танзимнамоиро дар системаи иқтисодӣ ифода кардаанд ва ба коҳиш додани нақши давлат на ба пешрафт, балки ба парокандагии ҷамъиятӣ, афзоиши ҷинояткорӣ ва ғасод оварда расонд. Барои Ф. Фукуяма, «давлати қавӣ ё худ тавоно диктатура набуда, балки нафъи институтсионалӣ ва функционалии давлати муосирест, ки метавонад волоияти қонун, самаранокии зерсохтор, маориф ва амниятро таъмин кунад дар ҳоле ки дар назди ҷомеа шаффоф ва ҳисоботдиҳанда боқӣ мемонад. Вай таъкид менамояд, ки бидуни бюрократияи муосир аз муштарӣ ва ғасод, ҳатто режимҳои демократӣ ба «давлатҳои ноком» таназзул мекунад» [60].

Ф. Фукуяма буҳрони демократиро буҳрони глобалӣ хондааст. Ӯ таҳлили таназзули институтсионалиро ба таври амиқт мавриди омӯзиш қарор додааст. Ф. Фукуяма ба нуқтае менигарад, ки чӣ гуна демократияи

² Статизми гипертрофиявӣ бо аз ҳад зиёд пурзӯр шудани нақши давлат дар тамоми соҳаҳои ҳаёти ҷамъиятӣ хос аст, ки боиси пахш шудани ташаббуси шаҳрвандӣ ва заиф шудани механизмҳои худидоракунии ҷомеа мегардад. Дар чунин шароит давлат на танҳо равандҳои сиёсӣ иқтисодиро назорат мекунад, балки кӯшиш мекунад, ки ҷанбаҳои иҷтимоӣ фарҳангиро танзим намуда, фазои ташаббуси хусусӣ ва иштироки ҷомеаро маҳдуд созад.

³ Ислоҳоти неолибералӣ маҷмӯи тадбирҳои иқтисодӣ ва сиёсӣ мебошанд, ки ба кам кардани даҳолати давлат ба иқтисодиёт, мусоидат ба бозори озод ва таҳкими нақши баҳши хусусӣ нигаронида шудаанд. Унсурҳои калидии чунин ислоҳот хусусигардонии корхонаҳои давлатӣ, танзими иқтисод, кам кардани андозҳо ва кам кардани хароҷоти давлатӣ барои барномаҳои иҷтимоӣ мебошанд.

⁴ Консенсиуси Вашингтон маҷмуи тавсияҳои иқтисодӣ аст, ки соли 1989 аз ҷониби иқтисоддон Чон Вилиямсон барои кишварҳои Амрикои Лотини пешниҳод шудааст. Он модели либералии бозорро ифода мекард, ки ба суботи макроиқтисодӣ, танзим ва кам кардани нақши давлат дар иқтисодиёт нигаронида шудааст.

муосир принципи «вето»⁵ - ро ҳангоми қабули қарор коҳиш ёфта истодааст ва ба таъкиди ӯ қарорҳое ки ба манфиати рушди глобалӣ мебошанд, набояд бо таъсиррасонии гурӯҳи манфиатдор ва гурӯҳҳои фишоровар вето гузошта шаванд. Дар ин маврид, марказҳои қабули қарор бояд талаботу манфиатҳо ва ҳолати инкишофи минбаъдаи ҷомеаи ҷаҳониро ба инобат гиранд. «Масалан, дар ИМА, қутббандии сиёсӣ лоббӣҳои корпоративӣ қабули қарорҳоро оид ба масъалаҳои асосӣ, аз қабили ҳифзи саломатӣ ва муҳити зист фалаҷ мекунанд. Дар кишварҳои рӯ ба тараққӣ, аз қабили Нигерия ё Бразилия, давлат аксар вақт аз тарафи элитаҳои капиталистӣ таъсир қабул карда, қабули қарорҳо хосияти объективӣ пайдо намекунад» [93].

Глобаликунонӣ, ба андешаи Ф. Фукуяма бӯҳрони глобалиро печидатар кардааст. Таҳдидҳои фаромиллӣ, ҳамлаҳои киберӣ, терроризм, тағйирёбии иқлим шиддат гирифта истодааст. Ин ҳолат ҳамкориҳои байналмилалиро тақозо мекунанд, аммо давлатҳо ба ниҳодҳое, ба монанди СММ ё ХБА (Ҳазинаи байналмилалии асбоб) ҳамчун механизмҳои глобалии заиф ва ғайриқаноатбахш назар мекунанд. Ҳамзамон, пешрафти технологӣ механизмҳои анъанавии идоракуниро ҳалалдор мекунанд. Васоити ахбори омма ва созмонҳои иҷтимоӣ тафриқаангезӣ («поляризатсия»⁶) – ро афзоиш медиҳанд, ҳуши маснуӣ ва автоматизатсия бозори меҳнатро тағйир медиҳад ва платформаҳои рақамӣ ба танзимгарони миллӣ дучор меоянд.

Ф. Фукуяма дар маҷалаи «The Wall Street Journal» ишора ба нокомӣ, интиҳо ва бӯҳрони озодӣ дар ҷаҳон мекунанд. Ин ҳолатро ӯ ҳамчун

⁵ Гурӯҳҳои вето гурӯҳҳо ё созмонҳое мебошанд, ки салоҳияти вето доранд, яъне қудрати манъ кардани баъзе қарорҳо ё амалҳо, ҳатто агар аксарияти ҳизбҳои дигар ин тасмимҳоро дастгирӣ кунанд. Гурӯҳҳои вето метавонанд дар сатҳҳои гуногун - дар сиёсат, иқтисод, муносибатҳои байналмилалӣ амал кунанд ва дар баъзе мавридҳо дар қабули қарорҳо таъсири ҳалкунанда дошта бошанд.

⁶ Поляризатсия (тафриқаангезӣ) раванDEST, ки тавассути он афкори ҷамъиятӣ ё мавқеъҳои сиёсӣ ба гурӯҳҳои муҳолиф ва аксаран радикалӣ тақсим шуда, фазои созиш ва муколамаи солимро коҳиш медиҳад. Поляризатсия метавонад дар бахшҳои иҷтимоӣ, сиёсӣ, иқтисодӣ ва фарҳангӣ зоҳир шавад.

буҳрони глобалӣ медонад. Аммо ин назари амрикомарказонаи ӯ аст. Воқеияти сиёсии ду даҳсолаи охир баёнгари он аст, ки буҳронҳои сиёсӣ, иқтисодӣ, иҷтимоӣ ва тамаддуниву табиӣ бо дасти ҳамин «ҳокимони демократия» ба вучуд омада истодааст. Вобаста ба пешгирии оқибати харобовари ба ном «демократикунонӣ» тасмимҳои давлатҳои миллӣ ноадолатона шуморида мешавад, ки ин дидгоҳ худ ноодилона аст. Дар ин маврид, таъкиди Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ – Пешвои муаззами миллат Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон ба маврид ва саривақтист, ки ишора мекунад: «Дар баробари ин нооромиву низоъҳо дар минтақаҳои гуногуни олам, шиддат гирифтани муҳолифатҳои сиёсӣ ва таҳримҳои миёни кишварҳои абарқудрат, мусаллаҳшавии бошитоб, «чанги сард», тағйирёбии иқлим, инчунин, канда шудани занҷирҳои таҳили молу маҳсулот ва дигар омилҳои берунӣ моро водор месозад, ки барои пешгирӣ кардани таъсири манфии онҳо ба иқтисодиёти кишвар тадбирҳои саривақтӣ андешем» [10].

Таназзули шадиди иқтисодӣ, ки дар натиҷаи бемории ҳамагири коронавирус ба вучуд омадааст, ба андешаи Ф. Фукуяма, сиёсати бисёр кишварҳоро бесамар ва ғайрисамаранок гардонидаст. Масалан, дар Амрикои Лотинӣ қисми зиёди нерӯи корӣ берун аз иқтисодиёти расмӣ ва ниғаҳдории тандурустӣ ва имтиёзҳои давлатӣ дастрасӣ пайдо карда наметавонишанд. Нокомии таъсиси мақомоти дақиқи давлатӣ ва буҳрони молиявӣ, дар навбати худ, назорати пандемияро хеле душвортар кардааст. Яке аз омилҳо дар бораи буҳрони глобалӣ ин аст, ки ҳукуматҳо дар мубориза бо буҳрони сатҳи минтақавӣ ҳам кӯшиш намеkunанд. Масалан, «худи буҳрони COVID-19, ки дар ИМА ва Чин дар ҳолати аввал чоряк миллион нафар ва дар дуюм камтар аз 5000 нафар мурданд. Чунин ҳолатро олим дар демократия мебинад ва Чинро танқид мекунад. Ишора мекунад, ки Кореяи Ҷанубӣ ва Тайван то Зеландияи нав, Канада ва Олмон

муваффақ шудаанд, ки ин беморию нисбат ба Чин самароноктар пешгирӣ намуданд» [108].

Ф. Фукуяма роҳи ҳалро дар ислоҳоти ҳам ниҳодҳои милли ва ҳам институтҳои глобалӣ мебинад. Бухрони глобалӣ, аз назари Ф. Фукуяма, шикасти либерализм нест, балки лоиҳаи нотамоми он аст. Мушкилоте, ки омили асосии бухрон мегардад, аз нодида гирифтани нақши ниҳоди қавӣ, номутаносибии байни озодӣ ва маъсулият ва мутобиқ нашудан ба суръати тағйирот дар асри ХХI ба вуҷуд меоянд.

Э. Тоффлер, файласуф, ҷомеашиноси амрикоӣ ва яке аз машҳуртарин ояндапажӯҳони асри ХХ дар концептуализатсияи равандҳо ва дигаргуниҳои иҷтимоӣ-технологии башарият саҳми арзанда гузоштааст. Назарияи ӯ дар бораи «Мавҷҳои рушди тамаддун» дар асари машҳури худ «Мавҷи сеюм» [132] (1980) пешниҳод гардидааст. Тоффлер таҳаввулотии ҷомеаи инсониро ҳамчун тағйири пайдарпайи се марҳалаи инкишофи таърихӣ ҷамъиятӣ-кишоварзӣ (аграрӣ), саноатӣ (индустриалӣ) ва баъдисаноатӣ (постиндустриалӣ) тавсиф мекунад. Мафҳуми асосии назарияи ӯ «мавҷ» ҳамчун истиораи ҷаҳиши систематикӣ аст, ки дар натиҷаи инқилоби технологӣ ва илмӣ ба вуҷуд омадааст. Мавҷи аввал (тамаддуни кишоварзӣ) рамзи гузаштан аз тарзи кӯчанишинӣ ба кишоварзиро ифода мекунад, ки боиси ташаккули аввалин ҷамъиятҳои устувор, давлатҳо ва оғози табақабандии иҷтимоӣ гардид. Ба мавҷи дуюм марҳалаи замони саноатӣ механикӣ кардани истеҳсолот, шаҳрнишин шудани ҷамъияти оммавӣ, инчунин муттаҳидшавии давлатҳои мутамаркази милли хос аст. Мавҷи сеюм ба ақидаи Э. Тоффлер, ибтидои даври баъдииндустриалиро таҷассум мекунад, ки дар он технологияҳои иттилоотӣ, меҳнати маrifатӣ ва шаклҳои ғайримарказии ташкилӣ нақши асосиро мебозанд. Ин марҳала гузариш ба истеҳсоли оммавӣ ва стандартизатсия траекторияҳои сершумори инфиродӣ дар истеҳсолот, истеъмол ва идоракуниро нишон медиҳад. Э. Тоффлер таъкид

мекунад, ки «ҳар се мавҷ бо омадани мавҷи нав пурра аз байн намеравад, балки дар шакли қабатҳои замонавӣ ва ҷуғрофӣ бо ҳам вучуд доранд» [99].

Э. Тоффлер бӯҳрони ҷаҳони муосирро ҳамчун як раҳнаи сохторӣ, ки дар натиҷаи гузариши босуръати тамаддун аз марҳалаи саноатӣ ба «мавҷи сеюм» - марҳалаи баъдисаноатӣ ба вучуд омадааст, шарҳ медиҳад. Вай дар монографияи худ «Тарси оянда» [53] (Future Shock (1970)) мафҳуми «тарс аз оянда»-ро пешниҳод кардааст, ки «дар натиҷаи аз ҳад зиёди дигаргуниҳои илмию тенологӣ бармеояд ва боиси мушкилоти изофии иттилоотӣ парокандагии робитаҳои иҷтимоӣ ва пошхӯрии меъёрҳои устувории ахлоқӣ мегардад» [143]. Дар тақвияти андешаҳои Э. Тоффлер, Н. Асламзода дар мақолаи худ – «Ҷаҳони муосир: глобаликунонӣ ва бӯҳрони ХХІ» [68, с. 260-265] ва «Ҷаҳони глобалии хатарнок» [67, с. 181-193] чунин зикр намудааст: «Э. Тоффлер дар асараш «Тарс аз оянда» бӯҳрони инкишофро на дар номутаносибии муносибатҳои сиёсӣ, иқтисодӣ ва фалокатҳои экологӣ мебинад. Ӯ диққаташро ба тағйир ёфтани ҷаҳонбинии маънавӣ- психологии одамон равона мекунад. Ҳамин тавр, ӯ олами муосиро «ҷаҳони глобалии хатарнок» тасвир менамояд. Аммо ба андешаи Э. Тоффлер пуррагӣ розӣ шудан нашояд. Зеро он фақат қисми таркибии масъалаҳои рӯзмарраро фаро гирифта, сабабҳо ва омилҳои гуногуни раванди ташаккулро ба пуррагӣ инъикос карда наметавонад. Аз тарафи дигар, масъалагузори мазкур танҳо ба раванди ҳодисаҳои сиёсӣ ва иқтисодӣ, ки ҳолати рақобатпазирро инъикос мекунанд, дахл надошта, он дар маҷмуъ ба масъалаҳои «мавҷудияти ҳаёт дар оянда» низ таваҷҷуҳ менамояд» [68, с. 260]. «Рақобатҳои мафкуравӣ-идеологӣ, таҳқирҳои миллӣ-тамаддунӣ, мочароҳои иттилоотӣ асоси фазои виртуалиро ташкил медиҳанд. Аз тарафи дигар бошад, ҳуҷумҳои ақлӣ, таъсиррасониҳои психологиро, ки воқеияти ҳаёти инсонро тағйир медиҳанд, дар бар мегирад. Вобаста ин масъала Э.А. Азроянс дар асараш «Глобализатсия: фалокат ё роҳ ба сӯйи

инкишоф?» прогресси бесарҳади техникиро ба коҳиш ёфтани арзишҳои ҳаёти нисбат медиҳад. Коҳиш ёфтани фарҳангҳои миллӣ, эътиқод ва нақши дин ба серкуляризатсияи даркнашуда асос ёфтааст, ба талаботу манфиатҳои ҳаёти ҷавоб нагардонидани идеологияи муосир дар низоми нави ҷаҳон, ҷавоби дуруст додани илм ба равандҳои бавучудмеомадаи замони муосир, ки инкишофро номутаносиб мегардонанд, таҳаввулоту беадолатиҳои иҷтимоӣ, ки дар натиҷаи он муҳаббат, некӣ ва вичдон аз байн меравад, нуктаи асосиро ташкил медиҳанд» [67, с. 187; 22, с. 6]. «Президенти кишвар муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон дар Паёми солонаи худ ба Маҷлиси Олли Ҷумҳурии Тоҷикистон 22 деқабри соли 2017 нуктаи назари хосро оид ба нокифоягӣ, пуртазод ва нооромии инкишофи замони муосир иброз дошта, ҳолати воқеии инкишофи ҷаҳониро чунин шарҳ додааст: «вақтҳои охир дар ҷаҳон раванди бартаричӯӣ, мусаллаҳшавии бошироб, пайдоиши нишонаҳои марҳалаи нави «ҷанги сард» боиси нигаронӣ гардидааст. Соли ҷорӣ дар ғушаҳои гуногуни олам нооромиву низоъҳо идома ёфта, барои ҷомеаи ҷаҳонӣ ҳамчун айёми душвору пуртазод эътироф гардид. Дар ин давра зиёда аз сад давлати дунё мавриди ҳамлаҳои ғайриинсонии террористон ва ифротгароён қарор гирифт. Воқеият чунин аст, ҷуғрофияи нооромӣҳо торафт доман паҳн намуда, таҳдиду хатарҳои глобалӣ имрӯз ба асосҳои бунёдии тартибу низоми ҷаҳонӣ ва усулҳои мутаносибии байналмилалӣ таъсиргузор мебошанд» [67, с. 187; 9].

Дар «Мавҷи сеюм» Э. Тоффлер бӯҳронро дар нобаробар тақсим гардидани захираҳо мебинад. Ғайр аз ин Тоффлер дар «Тарс аз оянда» (1970), таъкид менамояд, ки ҷӣ гуна пешрафтҳои технологӣ, ба монанди компютерикунонӣ ё рушди биотехнология ҷаҳорчӯбаҳои анъанавии иҷтимоиро вайрон мекунад. Офатҳои экологӣ, ки дар натиҷаи истисмори саноатии захираҳои табиӣ ба вучуд омадааст, бӯҳронро шадидтар мекунад. Давлатҳои миллӣ ва тартиботи институтсионалии онҳо наметавонанд бо таҳдидҳои глобалӣ, аз қабилӣ тағйирёбии иқлим ё

ҳамлаҳои киберӣ дар танҳои, беҳамбастагии сиёсӣ ва институтсионалӣ мубориза баранд.

Дар «8 қоида барои асри XXI» [99] Э. Тоффлер роҳҳои рафти бухронро пешниҳод кардааст. Вай ба дигаргунсозии куллии маориф даъват мекунад, ки он бояд на аз ёд кардани далелҳои бухронӣ, балки маҳорати мутобиқшавӣ ва тафаккури устуворсозии низоми ҷамъиятиро ба мутахассисон омӯзонад. Э. Тоффлер инчунин ба аҳаммияти мувозинати таҳмилҳои глобаликунонӣ ва ҳифзи ҳувиати фарҳангӣ таъкид карда, ҳушдор медиҳад, ки бухрони ҳувиат метавонад ба манбаи муноқишашаҳои нав табдил ёбад.

Масъалаҳои бухрони глобалӣ ва таъмини рушди устувари глобалӣ аз ҷониби Э.А. Азроянс низ дар асараш «Глобализатсия: фалокат ё роҳ ба сӯйи ишқишоф? Тамоюлҳои муосири рушди ҷаҳонӣ ва амбитсияҳои сиёсӣ» [22] мавриди таваҷҷуҳ қарор гирифтааст. Масъалаи марказиро донишманд баҳси глобаликунонӣ медонад. Э.А. Азроянс глобаликунониро аз рӯйи муносибати парадигмавӣ баррасӣ намуда онро на ҳамчун раванди ягона ва рост муаррифӣ мекунад, балки ҳамчун раванди мураккаб ва парадигмаи ҷаҳони муосир баҳо медиҳад, ки вобаста ба се ҳолат баҳо дода мешавад: якум, глобаликунонӣ ҳамчун мушкилот (таҳдид, хатар, зиддиятҳо), дуюм, глобаликунонӣ ҳамчун воқеияти инқишоф (тамоюли воқеии фаромиллӣ), сеюм ҳамчун раванд (раванди инқишофи таърихӣ).

Ин равиши таҳлилӣ нишон медиҳад, ки дар системаи ҷаҳонӣ на танҳо тағйироти эмпирикӣ ба қайд гирифта шавад, ҳамчунин дар доираи фарзияи даврӣ будани таърихи ҷаҳонӣ тамоюлҳои дарозмуддат ҳулоса ва натиҷагирӣ карда шаванд.

Аз назари Э.А. Азроянс марҳалаи рушди глобалӣ бо ҳамгироии марзҳои миллӣ ба тамоюлҳо ва равандҳои фаромарзӣ, ба мисли: сармоя, иттилоот, муҳожирати меҳнатӣ, меъёрҳои истеъмолии фарҳангӣ тавсиф

мешавад. Ин бо тағйироти фаҳмиши анъанавии истиқлолияти давлатӣ, ки торафт бештар ба сохтори институтсионалии фаромиллӣ дода мешавад, ҳамроҳ мешавад. Ин сохторҳо, дар навбати худ, бояд кӯшиш кунанд, ки мушкилоти фаромарзӣ аз амнияти экологӣ то сиёсӣ, танзими сармояи фаромиллӣ ва пешгирӣ аз низоъҳои байналмилалиро ҳал кунанд.

Глобаликунонӣ на ҳамеша метавонад дар самти умумичаҳонӣ ба ҳадафҳои худ муваффақ гардад, агар концепсияи ягона ва фарогири глобалӣ мавҷуд набошад. Масалан, Концепсияи ахлоқи глобалӣ бояд фарогири тамоми арзишҳои халқу миллатҳои ҷаҳон бошад, бар акси ҳол манбаи зиддиятҳо, бархӯрдҳо ва мочароҳои бепоёни низоми арзишҳои байни миллатҳо ва халқиятҳои рӯйи олам мегардад. Ё худ концепсияи ахлоқию экологӣ ба таври глобалӣ ба он давлатҳое таҳмил ва риояи он талаб карда мешавад, ки аз нигоҳи зарфиятҳои иқтисодию истеҳсоли чандон манбаи асосии ифлосшавӣ ва ҳалалдорсозии атмосфера ба ҳисоб намераванд.

Андешаи Э.А. Азроянс ҳамчунин ба тамоюли устувори ташаккули низоми гуногунмарказии муносибатҳои байналхалқӣ равона гардидааст. Дар ҷаҳорҷӯбаи ин Россия, Чин кишварҳои Авруосиё ва дигар марказҳои минтақавӣ ҳамчун иштироккунандагони баробарҳуқуқи тавозуни ҷаҳони қудрат баромад мекунанд. Ин равиш сохтори гуногунмарказиро, ки дар асоси бартарии як маркази тамаддун асос ёфтааст, вайрон карда, ба ташаккули тарҳи шабакавӣ мусоидат мекунад, ки дар он таъсири мутақобилаи тамаддунҳо ва иттиҳодҳо (блокҳо)-и сиёсӣ иқтисодӣ хусусияти муҳим пайдо мекунад. «Азроянс ба тарҳи неолибералии глобаликунонӣ аз нуқтаи назари танқидӣ, баҳо дода зиддиятҳои дохилии онро нишон медиҳад, ки дар нобаробарии иҷтимоӣ иқтисодӣ, таназзули муҳити табиӣ, ягонакунонии фарҳангӣ ва харобсозии муносибатҳои байналмилалӣ ифода ёфтааст» [115].

Ҷ. Розенау бухрони ҷаҳониро натиҷаи марҳалаи гузариш аз тартиботи байналмилалии ба таври иеррахӣ ташкилшуда ба системаи

мураккаб, пароканда, вале эҳтимол фарогиртари идоракунии глобалӣ медонанд. Ба назари ӯ, рушди устувор, дар ин парадигма, танҳо дар шароити ҳамоҳангсозии гуногунсатҳ, пурзӯр кардани нақши субъектҳои ғайридавлатӣ, ва демократикунонии равандҳои идоракунии глобалӣ имконпазир аст.

Ч. Розенау дар концепсияи «Бесарусомонӣ дар сиёсати ҷаҳонӣ: назарияи тайғирот ва пешрафт» («Turbulence in World Politics: A Theory of Change and Continuity» [150]) сиёсати ҷаҳонӣ бӯҳрони ҷаҳониро ҳамчун натиҷаи дигаргуниҳои тектоникии меъморӣ ҳамкори байналмилалӣ медонад, ки дар натиҷаи «сирояти беморӣ»-и шаклҳои анъанавӣ соҳибхитӣ ва номутаносибӣ идоракунии мутамаркази давлатӣ ба вуҷуд омадааст.

Ч. Розенау таъкид мекунад, ки «дар замони «бесарусомонӣ дар сиёсати ҷаҳонӣ» низомӣ анъанавӣ ҳукмронӣ давлатҳои милли ба мушкилоти вазнин дучор мешаванд. Субъектҳои нав – созмонҳои минтақавӣ, созмонҳои ғайридавлатӣ ҷаҳонӣ, корпоратсияҳои фаромилӣ сохтореро ташкил медиҳанд, ки дар он қарорҳо дар шароити қисман ё пурра тақсим кардани истиқлолияти анъанавӣ давлат қабул карда мешаванд» [149].

Аз нуқтаи назари рушди устувор, таҳдидҳои глобалии экзистентенциалӣ (таҳдидҳое, ки ба ҳастӣ-биологӣ рабт доранд) бӯҳрони иқлим, талафоти гуногунии биологӣ, пандемия усулҳои муассир ва муосирӣ идоракуниро талаб мекунад, ки аз равиши мутамаркази давлатӣ фаротаранд. Ч. Розенау пешниҳод менамояд, ки низомӣ бисёрсамтаи ҳамгироёнаи байналмилалӣ бунёд гардад, ки ҳамоҳангсозии ҳукуматҳоро бо сохторҳои ғайриҳукумати глобалӣ таъмин намуда, онро дар заминаи ташаббусҳои рушди глобалии ҷаҳонӣ муттаҳид мекунад.

Ба гуфтаи Розенау, рушди устувор дар заминаҳои васеъ намудани доираи ваколатҳо, акторҳои сиёсати глобалӣ, ки онҳо бояд на танҳо

соҳаҳои сиёсӣ, балки соҳаҳои экология, молияро низ фаро гиранд, таъмин мегардад.

Ҳамин тариқ, ба андешаи Ҷ. Розенау, бӯҳрони ҷаҳонӣ на танҳо масъалаи тақсими захираҳо ё қудрати сиёсӣ, балки мушкилоти ташкили як тартиботи мувофиқи системавӣ ва институтсионалӣ мебошад, ки қодир ба ҳамгироии гуногуни иштироккунандагон ва зиддиятҳо муқовиматҳои ҳаёти байнисайёравӣ аст. Рушди устувори ҷаҳонӣ дар ин ҷо ҳамчун маҷмуи амалҳои мутақобила, қобилияти зуд мутобиқ кардан ва сохтани шароити мусоиди сиёсӣ, экологӣ, иқтисодӣ, истеҳсоли, фарҳангӣ ва тамаддунӣ мебошад.

Нуқтаи ҷолиби таваҷҷуҳ аст, ки Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ - Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон ишора намудаанд, ки «раванди пуртазоди геосиёсӣ, мусаллаҳшавии бошитоб, шиддат гирифтани «ҷанги сард» низоъҳои мусалаҳона, пайомадҳои тағйирёбии иқлим ва дигар хатару таҳдидҳои глобалӣ, бешубҳа, оқибатҳои манфии дарозмуддат хоҳад дошт» [20]. Бо ҳамин далел, омӯзиши масъалаи бӯҳрони глобалӣ ва рушди устувори глобалӣ дорои аҳамияти назариявӣ, сиёсӣ амалӣ мебошад.

Бӯҳрони глобалии замони муосир на танҳо ҳамчун маҷмуи таҳаввулоти сиёсӣ, иқтисодӣ, экологӣ, иҷтимоӣ, балки ҳамчун нишони дигаргуниҳои амиқ дар низоми муносибатҳои байналмилалӣ амал карда, шаклҳои сифатан гуногуни ҳамкориҳои ҷаҳониро тақозо дорад. Бӯҳрони глобалӣ як зухуроти ғавқулодаи ноустувории институтсионалӣ ва табииву экзистенсиали (бӯҳроне, ки ба ҳастӣ-биологӣ рабт дорад)-и тартиботи мавҷуди глобалӣ аст, ки дар он масъалаҳои қонуниятҳои объективии ташаккули табиат, сохтори сиёсӣ, иқтисодиву иҷтимоӣ ва фарҳангиву тамаддунӣ, идоракунии ҷаҳонӣ, бӯҳрони соҳибхитиёрӣ зарурати равишҳои нави парадигмавино барои таъмини устуворӣ таъмин мекунад.

Хулоса, равандҳои муосири ноустувории ҷаҳонӣ, аз ҷумла зиддиятҳо ва парокандагии геополитикӣ, афзоиши эҳтимоли муноқишаҳо, шиддат гирифтани рақобати ихтиёрдорӣ захираҳо, бӯҳрони экологӣ, инчунин норасоии институтҳои муассири танзими ҷаҳонӣ аз он шаҳодат медиҳад, ки ба бӯҳрони вобастагии системавӣ рӯ ба рӯ шудааст ва бояд бо механизмҳои мувофиқи ҳамоҳангсозии сиёсӣ бартараф гардад. Аз нуқтаи назари илми сиёсӣ, ин на танҳо таҷдиди интиқодии тарҳҳои рушди неолибералӣ ва мантиқии бартаридоштаи тартиботи якҷутбаи ҷаҳон, балки институтсионализатсияи шаклҳои нави идоракунии глобалиро, ки ба принсипи плюрализми сиёсӣ, ҳамкории шабакавӣ ва фарогирии меъёр равона шудаанд, тақозо мекунад. Бо ҳамин далел, рушди устувори глобалӣ на танҳо ҳадаф, як воситаи наҷот дар шароити нооромии доимӣ ва мушкилоти афзояндаи фаромарзӣ ва бӯҳрони иқлим мегардад. Ин таҳияи стратегияи дарозмуддатро дар назар дорад, ки дар он чунин унсурҳои сиёсӣ-конструктивӣ, аз қабili таҷдиди вазифаҳои давлатҳо, чуноне ки Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ-Пешвои миллат Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон ишора намудаанд, пурзӯр намудани нақши созмонҳои байналмилалӣ ва минтақавӣ, фароҳам овардани механизмҳои одилонаи тақсими захираҳои ҷаҳонӣ, таҳияи стратегияҳои ягона ва умумии таҳаммулпазирӣ ва ҳамбастагии глобалӣ мавқеи марказӣ доранд. Дар ин замина, илми сиёсии ватанӣ дар таҳияи ҷаҳорҷӯбаи таҳлилӣ ва пешбининамоя барои тартиботи одилона, бисёрсатҳ ва устувори ҷаҳонӣ, дар асри XXI, ки дар асоси андешаҳо ва ташаббусҳои бунёдии рушди глобалӣ ва наҷоти башарият Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ – Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон шакл мегирад, нақши калидӣ мебозад.

БОБИ II. ТОҶИКИСТОН ВА МАСЪАЛАҲОИ АСОСИИ РУШДИ ГЛОБАЛӢ: МУШКИЛОТ ВА ДУРНАМО

2.1. Тарҳҳои нави ҳамкориҳои сиёсии таъмини рушди устувори глобалӣ: аҳаммият ва зарурат

Системаи глобалии ҷаҳони муосир давраи бесобиқаи рушди мураккаби сиёсиву институтсионалӣ, иқтисоду иҷтимоӣ, фарҳангиву тамаддунӣ ва беш аз ҳама, экологиву иқлимӣ ва биологиро аз сар мегузаронад, ки дар натиҷаи бухронҳои рушди устувор ва инкишофи олами глобалӣ ба вучуд омадаанд. Дар шароити норасоии захираҳо, афзоиши гуногунмарказӣ ва тақсимои қудрат равиши анъанавии якҷониба собит кардааст, ки наметавонад ба хатарҳои бисёрсатҳа ва ноустувор воқуниши қавӣ ва кофӣ дошта башад. Инкори якбораи сулҳи глобалӣ дар асоси манфиатталабии қудратҳо ва на танҳо аз ноустуворгардии сулҳ ва рушди глобалӣ, балки коҳиши эътимод ба механизмҳои ҳамоҳангсозии рушди глобалӣ низ шаҳодат медиҳад, ки бевосита ба амнияти башарӣ таҳдид мекунад ва хатари ноустувории сиёсӣ, иқтисодиву иҷтимоӣ ва иқлиму экологиро афзоиш медиҳад. Дар ин замина, гузариш ба тарҳҳои нави рушди ҷаҳонӣ, ки ба омӯзиши тарҳи фасеҳи ниҳодӣ принципҳои идоракунии сиёсӣ асос ёфтааст, альтернативаи муҳим барои таъмини ҳамкориҳои сиёсӣ ва рушди глобалӣ мегардад.

Ташаббуси ахири СММ, «Паймон барои оянда» («Пакт во имя будущего») кӯшиши бозбинии масъалаи рушди глобалӣ дар заминаи мушаххас сохтани тарҳҳои нави ҳамкорҳои глобалӣ ба ҳисоб меравад, ки дар таърихи 22-сентябри соли 2024 ба қарори Ассамблеяи Генералии СММ тасдиқ гардид [116].

Дар шароити авҷ гирифтани бухрони глобалие, ки ба суботи низоми байналмилалӣ таҳдид мекунад, аз қабili тағйирёбии иқлим, имкониятҳои нобаробари рақамӣ, нооромии геополитикӣ ва

зиддиятҳои идеологии афзоянда, қабули «Паймон барои оянда» (A/RES/79/1) як тасмири сатҳи ҷаҳонии муҳимест, ки дар рушди идоракунии фаромиллӣ ва ҳамкориҳои бисёҷониба марҳалаи навро мекушояд. Ҳуҷҷати мазкур, ки дар ҷаҳорҷӯбаи СММ таҳия ва аз ҷониби аксари давлатҳои узв дастгирӣ шудааст, таҷдиди стратегияи ҷомеаи ҷаҳонро ба ташаккули низоми фарогир, баробарҳуқуқ ва дарозмуддат инъикос мекунад. Асоси ин Паймон кӯшиши ниҳодикунони муносибати ҳамаҷониба ба ҳалли мушкилоти глобалист, ки посухҳои ҳамаҷониба, ҳамохангшуда ва устуворро дар сатҳи миллӣ, минтақавӣ ва глобалӣ талаб мекунад.

Дар ишора ба аҳаммият ва зарурати эҷод ва созмон додани тарҳҳои нави ҳамкориҳои сиёсии таъмини рушди устувори глобалӣ андешаҳои Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ – Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон шоистаи ёдоварист, ки дар суҳанронии худ дар «Саммити оянда» (23.09.2024) аҳаммият ва зарурати ҳамкориҳои глобалиро баҳри таъмини рушди устувори глобалӣ ва таҳкими суботу рушд дар ҷомеаи ҷаҳонӣ мушаххас пешниҳод намудааст: «Мо саъю талошҳои ҳамохангсозони Паймон ба хоҳири оянда - намоёндагони Олмон ва Намибияро баланд арзёбӣ мекунем. Ин нишаст барои баррасии мушкилоти тағйирёбии иқлим, ҳифзи сиҳати омма, рафъи камбизоатӣ, вазъи зиндагонии занон, таҳсилоти фарогир ва дигар масъалаҳои глобалӣ боз як имконияти муносибро фароҳам овардааст. Масъалаҳои вобаста ба ҳалли сиҳат, назорати аслиҳа ва хавфу таҳдидҳои муосир ба сулҳу амният ҳамоно таваҷҷуҳи ҷиддии моро тақозо менамояд. Қабул гардидани Паймон ба хоҳири оянда аз натиҷаҳои ин саммит ба шароите, рост меояд, ки дар минтақаҳои гуногуни сайёра миллионҳо нафар мардуми осоишта ба хавфу таҳдидҳои гуногуни амниятӣ дучор шудаанд. Таҳкиму тавсеаи ҳамкориҳо ҷиҳати расидан ба Ҳадафҳои рушди устувор ва иқдоми муштарак дар роҳи таъмини сулҳу суботи пайдор

вобастагии бевосита дорад. Мо - роҳбарони давлатҳоро зарур аст, ки атрофи ҳадафҳои умумӣ ба мақсади сулҳи пойдор дар тамоми кураи Замин ва хотима бахшидан ба ранҷу азоби одамон бар асари ҷангҳо ва пайомадҳои даҳшатбори онҳо муттаҳид шавем. Дар робита ба ин, пешниҳод менамоям, ки тавассути қатъномаи махсуси Созмони Милал «Даҳсолаи таҳкими сулҳ ба хотири наслҳои оянда» қабул карда шавад» [18].

«Паймон барои оянда» доираи самтҳои муҳимми мавзӯӣ, аз ҷумла масъалаҳои сулҳ ва амнияти байналмилалӣ, рушди устувор, истифодаи одилонаи табиат ба хотири устуворӣ ва амнияти иқлим, рушд ва ҷаҳиши рақамӣ, ҳифзи ҳуқуқи инсон, баробарии гендерӣ, пешбурди манфиатҳои ҷавонон ва наслҳои оянда, ҳамчунин дигаргунсозии куллии механизмҳои идоракунии глобалиро дар бар мегирад. Аз ҷиҳати сохторӣ, ҳуҷҷат ҷузъи муҳимми концептуалӣ ва меъёриро муттаҳид мекунад: аввалин, «Паймони ҷаҳонии рақамӣ», ки ба таҳияи қоидаҳои универсалии ҳамкорӣҳои рақамӣ ва таъмини соҳибхотирӣҳои рақамӣ, ахлоқи технологӣ ва амният дар фазои киберӣ бахшида шудааст ва дуюм, «Эълония оид ба наслҳои оянда», ки уҳдадорӣҳои ахлоқӣ ва сиёсии ниҳодҳои муосирро дар назди наслҳои ҳанӯз таввалуднашуда муқаррар мекунад ва принципҳои масъулияти байни наслҳо ва устувориро таҳким мебахшад. Бояд таъкид кард, ки ин паймон на танҳо ҳуҷҷати сиёсӣ декларатсионӣ, балки дастури барномавии ислоҳоти идоракунии глобалист. Он афзалияти тафаккури пешгирикунанда, умумигардонии принципи ҳамкорӣ ва ҳамбастагӣ, ҳамчунин зарурати таҳкими иқтисодӣ ҳамоҳангсозии институтҳои бисёрҷонибаро дар шароити вобастагии равандҳои глобалӣ муттаҳид мекунад. Қабули Паймон аз ташаккули парадигмаи нави муносибатҳои байналмилалӣ шаҳодат медиҳад, ки дар он шаклҳои анъанавии дипломатия ва ҳамкорӣи давлатҳо форматҳои гуногунсатҳ аз ҷиҳати технологӣ дастгирӣшудаи ҳамкорӣҳои ҷаҳонӣ мукамал мешавад.

Ҳамин тариқ, Паймон барои оянда як дурнамои институтсионалии хоҳиши муттаҳидшавии ҷомеаи ҷаҳонӣ барои эҷоди ояндаи одилона, устувор ва аз ҷиҳати технологӣ беҳатар аст. Он заминаи меъёрию арзишӣ барои ташаккули насли нави меъёрҳо ва қоидаҳои байналмилалиро меғузорад. Аммо воқеиятҳои асри рақамӣ мушкilotи дигарро ба вуҷуд меоварад. Дар шароити нави инкишоф ҷойгоҳи марказиро инсон ҳамчун субъект ва объекти дигаргунсозии глобалӣ ишғол мекунад [105].

Ҳамкориҳои сиёсӣ ҳамчун омил рушди глобалӣ. Дар ибтидои асри XXI масъалаи ҳамкориҳои глобалӣ дар ҷустуҷӯи роҳи рушд ва инкишофи глобалии оянда моҳияти интегратсионӣ ва дастаҷамъонаи худро коста сохтаанд. Моҳияти асосии фаҳми ҳамкориҳои глобалӣ дар ҳамгирии умум қарор доштани кишварҳо ва ба наслҳои оянда ҷигунагии оламо, ки тарҳи инкишоф ва зиддиятҳои навро бархӯрд надошта бошад, ташкил медиҳад. Назария ва андешаҳои оид ба масъалаҳои гуногуни глобалӣ заминаи назариявиро бунёд сохт. Он иқдоми байнидавлатие буд, ки зарурати тағйир додани имкониятҳои зиддисайёравии инсон ва аз байн бурдани таҳдиди экологӣ, тазодҳои ғояҳои фарҳангиву тамаддунии инсонро ба миён овард.

Ҳамкориҳои глобалӣ аз принципҳои баробарӣ ва ратсионализатсияи ибтидоӣ оғоз гардида, ба башарият имкони нигоҳдории ояндаи олам, сарватҳои табиӣ, қомеъҳои таърихиву фарҳангиро муҳайё месозад. Низоми ҳуқуқи байналхалқӣ, моҳияти мавҷудияти созмонҳои ҷаҳонӣ аз ибтидои ташаккули худ барои рушди ҳамкориҳои глобалӣ заминаро муҳайё кардаанд. Инсоният дар раванди ташаккули низоми сиёсии глобалӣ бештар барои ҳалли масъалаҳои глобалӣ ба ҳамкорӣ майл дорад. Маҳз, вақте ки фарқияти байни давлатҳои тараққикарда ва сусттараққӣ зиддияти рӯйирист ва бе асоси кишварҳои абарқудрат барои тақсимои идеологии ҷаҳон, иттилооти гуногуни вайронӣ беасос нисбати кишварҳои қафомонда, фарҳанги

миллатҳои гуногун зиддиятҳои навро ба миён овардаанд, ҳамкориҳои глобалиро баҳри муколамаи фарҳангиву иҷтимоии олам зарур медонанд.

Бе ташаккули фарҳанги глобалӣ на сулҳасту на субот ва моҳияти фарҳанги гглобализатсия низ аҳамияти худро гум мекунад. нест. Консепсияи ахлоқӣ ба миён ояд, ки принципҳои ҳамаи халқҳоро дар бар дошта бошад. Ахлоқи глобалӣ бояд бо дар назардошти ҳамаи талаботҳои фарҳангӣ интишор гардад. Муколамаи байни фарҳангҳо бояд баргузор гардад, ки арзишҳои ба ҳам муқобилро дар бар гирад. Намунаи нави инкишофи гуманитарӣ бунёд шавад, ки вазифаи ҳамкориҳои глобалиро фаро мегирад.

Мафҳум ва моҳияти ҳамкориҳои глобалӣ ҳамчун омили рушд. Таърихи ҳамкориҳои сиёсии кишварҳо хеле тулонӣ ва домандор мебошад. Инсоният барои беҳтар кардани вазъи иқтисодиву иҷтимоӣ ва сиёсии худ имкони ташаккули муносибатҳоро бунёд мекунад. Имрӯз ҳамкориҳои сиёсӣ пойгоҳи ҳаёти сиёсии ҳар кишвар аст. Ҳамкорӣ, махсусан, ҳамкориҳои ҷомеа ба пешрафти олам таъсир расонда, садди роҳи проблемаҳои глобалӣ мегардад. Пешрафти олам ва тақозои инкишофи он бо амалиёти якҷоя сурат мегирад. Кӯшишҳои барҷастаи илму техника, соҳаи аграрӣ ва саноат, нақлиёт ва коммуникатсия бе ҳамкорӣ амалӣ нагардидааст.

Маънои «ҳамкорӣ» раванди фаъолияти якҷояро дар ҳар соҳа муайян мекунад. Тахмин мекунам, ки ин гуна робитаи мутақобилан судманд аст ва дар ҷараёни чунин фаъолияти муштарак ҳар як иштироккунанда ба баъзе мақсадҳои худ мерасад.

Дар фарҳангҳои тафсири истилоҳи «ҳамкорӣ»-ро пайдо кардан мумкин нест. Бо вуҷуди ин, он метавонад тавассути феъли «ҳамкорӣ кардан» муайян карда шавад. Луғати тафсирии С.И. Ожегова «мафҳуми «ҳамкорӣ» - кор кардан, якҷоя амал кардан, дар қори умумӣ иштирок кардан таърифи зеҳнӣ медиҳад» [130].

Дар луғати тафсирии Т.Ф. Ефремова ««ҳамкорӣ» маънои ҳамкорӣ кардан, бо касе ба ягон кор машғул шуданро дорад» [131]. Ҳамин тавр, ҳамкори фаъолияти якҷояи тарафҳои манфиадор мебошад, ки ба ноил шудан ба натиҷаҳои муайян нигаронида шудааст.

Характери сиёсии ҳамкорӣ аз он иборат аст, ки он дар байни субъектони байналхалқӣ ба амал бароварда мешавад. Истилоҳи «Ҳамкори сиёсӣ» дар ду маъно ба назар мерасад:

- ҳамчун принсипи ҳуқуқи байналмилалӣ;
- ҳамчун фаъолияти бевоситаи якҷояи субъектҳои манфиатдори низоми глобалӣ.

Мутаносибан ҳамкориҳои байналмилалӣ ҳамкориҳои ду ва зиёда давлатҳоро дар соҳаҳои гуногун: илм, маориф, сайёҳӣ, тандурустӣ, комплекси ҳарбию саноатӣ ва ғайра мебошад. Ин метавонад ҳалли масъалаҳои глобалиро муштарак ё мутақобилан мувофиқшуда, кафолати дар қолаби ҳамкориҳои мутақобила муқовимат ба хатарҳо ва бӯҳронҳои роҳи рушд, эътирофи мутақобилаи манфиатҳои миллӣ ва тасмимҳои якдигарро баҳри муайян намудани роҳи рушди глобалии олами муосир дар бар гирад.

Миёни муҳаққиқон оид ба мафҳуми ҳамкори сиёсӣ назари ягона вучуд надорад. Дар адабиёти илмӣ муносибати мухталифро нисбат ба муайян кардани мафҳуми ҳамкори сиёсӣ дидан мумкин аст. Масалан: чунин андешаҳое, ки ҳамкори сиёсии глобалӣ ин ҳамкори байналхалқӣ аст. Албатта, ин андеша дорои нуқтаи меҳварӣ мебошад, лекин ҳамкори байналхалқӣ ҳамоно вақт хосияти глобалиро таҷассум мекунад, ки дар он роҳҳои ҳалли масъалаҳо ва мушкилоти муҳимми ҷаҳонӣ ба амал бароварда шаванд.

Ҳамкориҳои сиёсӣ фаъолияти ҳамаҷонибаи устувори сарварон, ҳизбҳо, ҳаракатҳо ва иттиҳодияҳои сиёсӣ, ки барои ноил шудан ба ҳадафи муайян равона шудааст. Ҳамкори сиёсӣ хосияти минтақавӣ, дутарафа ва глобалӣ дошта метавонад. Ҳамкори сиёсии минтақавӣ ё дутарафа

метавонад ба шакли ҳамкории глобалӣ мубаддал шавад. Масалан, ташкили Иттиҳоди Аврупо.

Ҳамкории сиёсии глобалӣ дар низоми глобалии олам баҳри рушди устувори глобалӣ ба роҳ монда шуда, кӯшишҳои умумии ҳамаи субъектҳоро тақозо мекунад. Масалан, ҳифзи сулҳу оромии шахрвандӣ дар кишвар, давлатдорӣ ва тамомияти арзишҳои кишвар дар шароити вазъияти душвори иҷтимоию иқтисодӣ ва сиёсии он ва ғайра.

Хусусиятҳои зерин метавонанд ҳамчун нишондиҳандаҳои ҳамкории сиёсии глобалӣ хизмат кунанд: шумораи давлатҳое, ки аъзои созмонҳо ва ташкилотҳои интегратсионӣ, яъне ҳамгироёна мебошанд, захираи умумии демографӣ, майдони фазои тиҷоратӣ иқтисодӣ, ҳамгироии иқтисодиёти минтақавӣ, маҷмуи маҳсулот дохилӣ, худидоракунии кифоя будани захираҳои энергетикӣ ва дигар ашёи хоми стратегӣ, системаи ягонаи амният ва стратегияи ягонаи ҳарбии кишварҳои минтақа.

Зерсистемаҳои ҳамкориҳои сиёсии глобалӣ унсурҳои дигари минтақавӣ ва дохилиро ташкил медиҳанд. Оқибатҳои эҳтимолии ҳамкории сиёсии глобалӣ аксар вақт дар шакли вариантҳои имконпазири рушди ояндаи ҷаҳон пешниҳод карда мешавад.

Варианти якум дар зери ҳимояи «Ҳукумати ҷаҳонӣ» муттаҳид намудани давлатҳои миллиро дар назар дорад. Варианти дуюм ҷаҳонро ҳамчун пораи хурди ҷамоатҳои маҳдуд пӯшида тавсиф мекунад, ки дар тартиботи институтсионалӣ ва фарҳангии баробар ва беназир ва иерархӣ бо як ҷомеаи пешбаранда маълум месозад.

Мувофиқи намунаи сеюм дар ояндаи наздик ҷаҳон ба иттиҳоди давлатҳои мустақил табдил хоҳад шуд, ки дар раванди мубодила ва ҳамкориву ҳамоҳангии иқтисодӣ, сиёсӣ ва маданӣ вучуд дошта метавонад. Ниҳоят, инкишофи имконпазири ҳодисаҳо метавонад аз ҳисоби умумигардони манфиатҳо, ки ташаккул ва мустаҳкам намудан

(ҳамгирой)-и блокҳо ва иттиҳоди давлатҳои миллиро дар шакли системаи мураккаби иерархикӣ дорад, ҳамчун ҳамкориҳои сиёсии глобалӣ рушд ёбад.

Роҳу усулҳои ҳамкориҳои сиёсии кишварҳо гуногунанд. Дар байни усулҳои гуногуни ҳамкориҳои сиёсӣ, аз қабيلي муколама, гуфтушунид ва консенсус хос аст. Роҳҳои молиявӣ, моддию техникӣ, фикрӣ ва ғайраи муносибатҳои кишварҳои олам ҳамчун воситаи ҳамкориҳои сиёсии глобалӣ истифода мешаванд.

Принсипҳои ҳамкориҳои сиёсӣ чун нишона ва шартҳои зарури гуфтушунид доништа мешавад. Принсипҳо метавонанд аз чунин нишонаҳо иборат бошанд: а) баробарӣ ё бартариҳои баробари тарафҳо; б) ҷавобгариҳои шарикон ё тарафҳо оид ба уҳдадорӣҳо ва вазифаҳои салоҳиятии худ; в) ҳалли баҳсҳо ба роҳи осоишта; г) дастгирӣ ва ёрии ҳамдигарӣ ё байниҳамдигар; д) даҳлат кардан ба корҳои якдигар ва ғайра.

Ҳамкориҳои сиёсӣ робитаҳои, ки аз эҳтиёҷоти муайян бармеоянд, ба вуҷуд меоварад ва аз нав истеҳсол мекунад. Онро дар тамоми ҷамъият ба амал баровардан мумкин аст: чунончи байни шӯбаҳои иштироккунандагони раванди сиёсии давлати муайян (ҳизбҳо, ҳаракатҳо, элитаҳо ва ғ) байни мамлакатҳо ё гурӯҳҳои мамлакатҳои гуногун ва раҳбарони онҳо.

Шаклҳои мухталифи ҳамкориҳои сиёсиро метавон аз рӯи асосҳои зерин тавсиф кард: а) вобаста ба самти амалишавӣ ва ташаккул (пешравӣ, регрессивӣ); б) вобаста ба рушди оянда (ояндадор, таъмини имкониятҳои беҳтар барои амалҳои комёб; бетафовут, сарбаста); в) вобаста ба шартҳои муошират (ростхата ва ғайриростхата); г) вобаста ба шартҳои муошират (легитимӣ, ғайрилегитимӣ); ғ) вобаста ба дараҷаи самаранокии фаъолият (созанда, харобиовар); д) вобаста ба хусусиятҳои замон ва макон (кӯтоҳмуддат, миёнамуддат, дарозмуддат); е) вобаста ба миқёси амалисозӣ (сиёсии байналмилалӣ, минтақавӣ, дохилӣ).

Ҳамкориҳои сиёсӣ тавассути институтҳои расмӣ сиёсӣ, ҳамчунин бо роҳи таъсиси сохторҳои ғайрирасмӣ (блокҳои сиёсӣ, иттиҳодҳо, эътилофҳо, ташкилотҳо ва муассисаҳои ғайриҳукуматӣ) сурат мегирад.

Ҳамкориҳои сиёсии глобалиро метавон ҳамчун роҳҳои гуногуни ҳамкориҳои байнисарҳаддӣ субъектҳои низомӣ байналмилалӣ дар асоси меъёрҳои ҳуқуқи байналмилалӣ ва низомҳои ҳуқуқи миллӣ, ки ба принципҳои истиқлолият, эҳтироми соҳибхитияри миллии субъектҳои давлатӣ ва таъмини манфиатҳои тарафҳои иштирокдор баромад кунад. Ҳамкориҳои сиёсии глобалӣ метавонад соҳаҳои гуногун сиёсӣ, иқтисодӣ, фарҳангӣ, ҳарбӣ, илмӣ ва экологиро фаро гирад. Имрӯз ҳамкориҳои байналмилалӣ на танҳо дар соҳаи ҳамкориҳои давлатӣ ва маҳалҳои аҳолинишини сарҳаддӣ, балки соҳаи ифода ва инкишофи кайҳон ва мубодилаи захираҳои табиӣ, рушди шабакаҳои иттилоотӣ коммуникатсионӣ ва технологияҳои навро низ фаро мегирад. Дар байни шаклҳои ҳамкориҳои сиёсӣ чанд унсурро ҷудо кардан мумкин аст. Ба инҳо ҳамкорӣ, рақобат, барпо намудани эътилоф, ризоият, ҳукмронӣ, тобеият, бетарафӣ ва ғайра дохил мешаванд. Мисоли чунин шаклҳои ҳамкориҳои сиёсӣ дар замони муосир хеле зиёданд.

Самтҳои асосии ҳамкориҳои сиёсӣ вобаста ба ҳамгирӣ бо принципҳои глобалӣ иборатанд аз: а) ҳимояи демократия, ҳуқуқ ва озодиҳои инсон ва шаҳрванд; б) ҳалли масъалаҳои вобаста ба гузаронидани ислоҳоти ҷомеа, ҳамкориҳои шохаҳои гуногуни ҳокимияти давлатӣ, ҳифзи соҳиби миллӣ - давлатӣ, рафъи сепаратизм дар ҷомеа аз рӯйи асосҳои сиёсӣ, иқтисодӣ, этникӣ-конфессионӣ, маънавӣ ва ғайра; в) ташаккул ва рушди ғояи миллӣ ва ғайра.

«Дар арсаи байналхалқӣ ҳамкориҳои сиёсӣ ба ҳалли чунин масъалаҳои муҳим нигаронида шудааст: а) мубориза барои амният, яроқпартоӣ (ҳалъи силоҳ), рушди устувор; б) риояи ҳуқуқу озодиҳои инсон, ақаллиятҳои миллӣ, конфессионӣ, сиёсӣ; в) ташкили механизмҳои

самарабахши амалинамоии қарорҳои сиёсӣ (байналмилалӣ, байнидавлатӣ ва ғайра); г) ҳалли навъҳои гуногуни низоъҳо ва ғайра» [101].

Ҳамкориҳои сиёсии глобалӣ бояд легитимӣ, яъне қонуни бошад ва ба талаботи қонун ва тарафҳо мутобиқат кунад. Мувофиқати ҳамкориҳои глобалӣ бо меъёрҳои ҳуқуқи байналхалқӣ мустаҳкам мешаванд ва мутаносибан ташаккул меёбанд. Дар ҳолати баръакс, он ба поймол намудани тартиботи мавҷуда, субот дар ҷомеа сабаб мешавад, ки ҳуқуқи ба ҷавобгариҳои байналхалқӣ кашиданро дорад. Ҳамкориҳои самарабахши сиёсии глобалӣ сабаби дигаргунии муносибатҳо иҷтимоӣ гашта эътимоли сиёсӣ ва яқпорчагии кишварро пешгири мекунад ва манфиати дигарон шартӣ амалӣ гардонидани манфиати худ низ ҳисобида мешавад.

Соҳторҳои нави фаромиллӣ пайваста ба арсаи ҷаҳонӣ ворид мешаванд, субъектҳои моҳиятан фаромиллӣ ва миллӣ ба сиёсати ҷаҳонӣ торафт бештар ворид мешаванд. Масалан, А. Вулферс «қобилияти баъзе ташкилотҳоро ҳамчун субъекти миллӣ ва фаромиллӣ» қайд мекунад, ки одамон худро на танҳо бо давлатҳои миллӣ, балки бо дигар гурӯҳҳои муташаккили фаромиллӣ тобеъ месозанд. Дар ниҳояти кор, маҳз ҳамкориҳои давлатҳо ба ноил шудан ба яқдилиҳои байналхалқӣ, волоияти қонун ва сулҳ равона шудааст. Вулферс бо эътирофи он ки ҳамкорӣ фаротар аз манфиатҳои миллӣ аст, таъкид мекунад, ки онҳо зиддият надоранд, зеро бо дигар унсурҳои ин манфиат мувофиқат мекунад. Мафҳуми «ҳамкориҳои глобалӣ» ба андешаи П.А. Сиганков «чунин раванди ҳамкориҳои ду ё зиёда субъектҳоро фаро мегирад, ки дар он истифодаи зӯрварии мусаллаҳ истисно буда, ҷустуҷӯҳои муштаракӣ имкониятҳои амалӣ намудани манфиатҳои умумӣ бартарӣ доранд» [117].

Дар ин таъриф, бархилофи фаҳмиши умумӣ ҳамкорӣ на ҳамчун алтернативи низоъ, балки ҳамчун «ихтиёрдор»-и шаклҳои шадиди бӯҳронии он дида мешавад. Ҳамин тавр, имрӯз бисёре аз муҳаққиқон

«ҳамкориро парадигмаи ҷустуҷӯи умумии созиш, ҳамчун раванди «мутобиқати ҳамдигарии сиёсатҳо» мешуморанд, ки манфиатҳои муайяни мутақобила медиҳад» [117].

Амиқии мазмуни ин мафҳум аз сабаби он буд, ки кӯшишҳои муайян кардан дар фаҳми он хеле кам ба назар мерасанд. Яке аз онҳо ба андешаи Ч. П. Дериенник «ду актор дар ҳолати ҳамкорӣ қарор доранд, ки ҳар кадоми онҳо дар сурати розигии шарикӣ дигар қаноатманд мешаванд. Натиҷаи муносибатҳои саҳеҳи ҳамкорӣ метавонад вазъияте бошад, ки дар он ё ҳарду фаъоланд ва ба ҳамдигар эътимод доранд ва ё ҳеҷ кадоме аз онҳо қаноатманд нестанд. «Муносибатҳои ҳамкорӣ ба таври анъанавӣ дипломатияи дуҷониба ва бисёрҷониба бастанӣ навиҳои гуногуни иттиҳодҳо ва созишномаҳо дар бар мегирад, ки ҳамроҳангсозии мутақобилаи курсҳои сиёсиро пешбинӣ мекунад (масалан, бо мақсади ҳалли кардани низоъҳо, таъмини амнияти умумӣ ё ҳалли дигар масъалаҳо ба манфиати ҳамаи тарафҳо ҷалб карда шудааст» [127].

Моҳияти ҳамкориҳои сиёсии глобалиро ба назар гирифта, бисёре аз муҳаққиқон ба масъалаи муайян кардани мафҳуми ҳамкорӣ ва интегратсия дахл мекунанд. Барои фарқ кардани чунин категорияҳои ба ҳам наздик дар адабиёт аз меъёрҳои мукаммал ё мафҳуми «соҳибхитӣрии маҳдуди давлатӣ» истифода мебаранд. Ҳамин тавр, агар ҳамкориҳои байналхалқӣ моҳияти ҳуқуқҳои давлати соҳибхитӣр бошад, пас интегратсия қисми соҳибхитӣрии давлат ба доираи салоҳияти умумии давлатҳои муттаҳид дар сурати фаъолияти умумӣ мегузарад [63, с.446]. Ҳамин тариқ, интегратсияи байналхалқӣ муносибатҳои мутақобила дар навбати аввал давлатҳоро дар бар мегирад, на субъектҳои сиёсати байналмилалиро, ки ин ҳама раванди интегратсиониро аз соҳаи ҳамкориҳои глобалӣ дар тафовут нигоҳ медорад.

Интегратсияи байналхалқӣ аз ҷиҳати сиёсӣ як шакли ҳамкори аст. Он таъсиси як ҷомеаи ягонаи сиёсӣ, дар асоси иттиҳоди ду ё зиёда воҳидҳои сиёсӣ, мебошад.

«Интегратсия», - менависанд П.Ф. Гонидек ва Р. Чарвин, - равандест, ки тамоюли иваз кардани муносибатҳои парокандаи байналмилалии иборат аз воҳидҳои мустақилро, бо ассотсиатсияҳои нави каму беш васеъ, доираи ҳадди ақалли салоҳиятҳои қабули қарор дар як ё якчанд самтҳои мушаххас, дар бар мегирад. «Дар сатҳи шуури фардӣ ҳамгирӣ барои эҷоди садоқат ва ҳамбастагӣ ба иттиҳодияи нав, дар сатҳи сохторӣ, иштироки ҳама дар дастгирӣ ва рушди он тарҳрезӣ шудааст» [114].

Аз назари миқёси ҷуғрофӣи раванди муттаҳидшавӣ сатҳҳои глобалӣ, минтақавӣ ва зерминтақавӣ он мавҷуданд.

Ҳамчунин, марҳалаҳои ибтидоии интегратсия аз алоқаҳои вобастагии байни низоми плюралистии байналхалқӣ, ё хоҳиши «ба низоми давлатҳои мутамаддин дохил шудан» сар карда, то ташаккули ҷомеаи ягонаи сиёсӣ идома меёбад. Зикр кардан бамаврид аст, ки охири тарҳи идеалӣ ба падидаи амалияи муносибатҳои байналхалқӣ то айна ҳол вуҷуд надорад, бештари он хусусияти сатҳӣ дорад.

Дар ҳар ҳолат, моҳияти асосии раванди сиёсии интегратсия, тамоюли асосии он аз ҳамоҳангсозӣ одии сиёсати берунӣ тадриҷан ба сохторҳои нави умумӣ додани соҳибхитиёрӣ аст. Аз ин рӯ, марҳалаҳои аввали воридшавӣ ва интегратсияро танҳо шиносӣ ба интегратсия номидан мумкин аст. Дар амалия он қобилияти ягонасозии манфиатҳоро дорад.

Яке аз масъалаҳои муҳимми ҳамкориҳои глобалии сиёсӣ бо масъалаҳои иҷтимоиву маданӣ вобаста будани онҳо мебошад. Масъалаҳои иҷтимоиву маданӣ дар ҳамкориҳои глобалӣ дар асоси хосиятҳои ҳамгирӣ, ягонагӣ ва пайвастан амалӣ гардида, на танҳо дар

сатҳи сиёсату давлатӣ, балки дар сатҳи муносибатҳои иҷтимоиву фарҳангӣ доман паҳн намудаанд.

Инқилоби иттилоотии ҷаҳон барои имкониятҳои маданияти Ғарб ва арзишҳои он заминаи ташаккулро муҳайё сохтаанд, лекин дар ташаккули лоиҳаи нави тамаддуни муосир нақши маданияти миллӣ ва суннатӣ хело муҳим аст. Фарҳанги миллӣ ва суннатӣ омиле ба ҳисоб мераванд, ки арзишҳои ғарбиро аз нақтаи назари инкишофи худ таҳаммул шояд кунанд ва эҳёи онҳо метавонанд дар ҳошияи паҳншавандагии арзишҳои дигар доираҳои тамаддунӣ сохтори тамаддуни миллиро нигоҳдорад. Натиҷаи таҳдидҳои глобалӣ дар соҳаҳои иҷтимоӣ ва фарҳангӣ метавонад ба заиф гардидани тамаддун, ҳувияти миллӣ ва арзишҳои фарҳангии кишварҳо оварда расонад. Дар чунин шароит бисёр давлатҳо ба масъалаи ҳифз ва ташаккули фарҳанги миллӣ ҳамчун омил асосии таъмини эътидол ва суботи ҷомеа аҳаммияти махсус медиҳанд. Зеро таъсиррасонии тамаддунӣ дар заминаи омилҳои чун таърих, урфу одат, ҷаҳонбинӣ, руҳия ва шуури ҷамъиятӣ ташаккул меёбад. Масалан, Чин тавассути сиёсати ҳифзи арзишҳои конфутсионӣ, Ҳиндустон бо таъба анъанаҳои миллӣ ва динӣ, Фаронса бо сиёсати ҳифзи забон ва фарҳанги фаронсавӣ, Ҷопон тавассути нигоҳдории фарҳанги суннатӣ ва ахлоқи миллӣ кӯшиш менамоянд, ки ҳувияти фарҳангии худро дар шароити ҷаҳоншавии сиёсии тамаддун ва бархурдҳои сиёсии тамаддунҳо ҳифз намоянд. Дар ин раванд хусусиятҳои руҳияии қавий ва фарҳанги қавмӣ низ нақши муҳим дошта, онҳо таҷассумгари арзишҳои маънавӣ ва худшиносии таърихӣ халқҳо ба шумор мераванд.

Дар соҳаи сиёсӣ бошад, мавқеи институтҳои сиёсӣ, мазмуни фаъолияти онҳо ба фарҳанги сиёсӣ пайваст мебошанд. Дар баробари ин, роҳҳо ва шаклҳои амалисозии сиёсати хориҷӣ аз ҳосияти фаъолияти ниҳодҳои сиёсӣ ва маданияти сиёсӣ вобастагии калон дорад. Моҳияти муътадили ҷомеа аз нишонаҳои мутамаддин бадани миллат, пеш аз ҳама,

аз маҷмуи тафаккури қолабӣ ва археотипи халқ ё миллат, ки дар шуур ва рафтори одамон дар тури таърих ва ташаккули тамаддуни он пайдо шудааст, вобаста мебошад. Рамзи таадуни пеш аз ҳама, аз нишонаҳои таърихии миллат вобаста аст, ки агар решаи амиқи таърихӣ дошта бошанд. Масалан, фарҳанги ғарбии аврупоӣ дар асоси фарҳанги атиқа ё дунёи қадим ба вуҷуд омадааст, ки бештар хусусияти ғарбиро дошта, ба ҳуқуқи румӣ ва арзишҳои румӣ таъсир мекунад. Масалан, забони латинӣ ва мавҷуд будани калосо.

Мураккаб гардидани мушкилоти глобалии башарӣ ба ҳамгироии бисёр мамлакатҳои рӯ ба рушд мусоидат кард. Асоси ба вуҷуд омадани ин гуна муносибатҳо байни давлатҳо ҳанӯз пеш аз ба вуҷуд омадани ташкилотҳои байналхалқӣ, асосан, дар мушкилоти рушди иқтисодӣ, сиёсӣ ва ҳарбӣ буд.

Хусусияти мушкилоти глобалӣ, пеш аз ҳама, дар он аст, ки онҳо ба ҳар як истиқоматкунандаи рӯи замин дахл дорад ва ҷидду ҷаҳди якҷояи тамоми инсониятро талаб мекунад. Ниҳоят, ҳамаи онҳо дар ҷунон вобастагии мураккаб қарор доранд, ки ҳалли яке аз онҳо бе дар назардошти мушкилоти дигар имконнопазир аст.

Глобалишави мушкилоти инсонӣ табиатан гуманизатсияи муносибатҳои байналмилалӣ ва байнидавлатиро пешбинӣ мекунад. Ин маънои онро дорад, ки сиёсат ба хоҳири мардум сурат мегирад, ки манфиатҳои инсон, ҳуқуқҳои ӯ аз имтиёзҳои давлат болотаранд. Одамон на ба хоҳири давлат зиндагӣ мекунад, балки давлат барои манфиати миллий фаъолият мекунад, баҳри халқ аслиҳа, восита ва арзишҳоро нигоҳ дошта, онҳоро таҳким мебахшад.

Алоқаи байниҳамдигарӣ, миқёс ва ҳосияти дарозмуддати проблемаҳои глобалӣ ба таври нав масъалаи безарар гардондан ва ё ҳадди ақал суст кардани онҳоро ба миён мегузорад. Сухан дар бораи зарурати якҷоя ҳалли якҷояи проблемаҳои глобалӣ, муттаҳид намудани кушишҳои

кишварҳои ҷаҳон ва ҳамаи қувваҳои сиёсии сайёра меравад. Дар кадом асос ин корро кардан мумкин аст?

Маълум аст, ки шартӣ якум ва асосии сулҳ, тараққиёти озоишта ва қатъиян кам кардани хароҷоти ҳарбӣ мебошад.

Шартӣ дигар ҳамкориҳои ҳаматарафа, ба назар гирифтани манфиатҳои тарафайн, инкишоф додани илм ва бо комёбиҳои ҳамаи давлатҳо ғанӣ гардонидани он мебошад. Ҳамаи халқҳои ҷаҳон имрӯз бояд дар асоси ҳамроҳангии сиёсӣ иқтисодӣ, иҷтимоӣ фарҳангӣ душворӣ ва мушкилотҳои ҷаҳониро паси сар кунанд. Амалияи ҳаёт ва сиёсати давлатҳои ҳудро, ки сулҳгароёна бошад, ҷонибдорӣ намоянд. Захираҳои, ки ба тараққиёти миллат заруранд барои миллат истифода гардад. Аксаран глобалистони олам чунин мавқеъро қабул надоранд. Зарурати тавсеаи назаррасии ҳамкориҳои байналмилалӣ дар сатҳҳои гуногун – дуҷониба, бисёрҷониба, минтақавӣ ва ҷаҳонӣ бо истифода аз институту созмонҳои гуногуни байналмилалӣ ва пеш аз ҳама, СММ ба миён омадааст.

Рушди нави ин ҳамкорӣ ва ҳалли мушкилоти ҷаҳониро дигаргуниҳои кулӣ дар вазъияти мураккаби ҷаҳон, дар натиҷаи барҳам додани наздикшавӣ ва баҳампайвастании байни ду система ва барҳам хурдани низомии тоталитарӣ дар Аврупои Шарқӣ ва Иттиҳоди Шӯравӣ мекушоянд.

Ҳалли мушкилоти глобалӣ вазифаи ниҳоят муҳим ва мураккаб аст. «Азбаски мушкилоти глобалӣ, умумихалқӣ мебошад, дар доираи мушкилоти муҳимтарин, амалёти мутобиқшуда ва ҳадафҳои онҳо қувваҳои байналхалқиро муттаҳид кардан лозим аст» [112].

Равиши инсонмарказӣ дар ҳамкориҳои глобалӣ дар усули ақлонияти низомиву функционалии аврупоӣ сохташуда, ба механизмҳои объективӣ ва тағйирпазирии низомии инсонро вобаста медонист ва бо воситаҳои гуногун рафти инкишофро тағйир додан мехост, ба зарба дучор гардид. Моҳияти ташаккули ахлоқии глобалӣ алоқамандии инсонии сиёсиро бо

дигаргуниҳои фарҳангиву тамаддунӣ зарур меонад. Андешаҳои тағйир дода, моҳияти нави ҷаҳони глобалиро дар шуури инсонҳо муҳайё месозад. Вазифаи ҳамкории глобалӣ дар низоми ҷаҳонӣ дар он аст, ки ба инсоният принципи ахлоқиро бунёд созад, эътимод ва ягонагии ҳақиқат, некӣ, зебоӣ эҳё шавад. Маданияти сиёсии шаҳрвандон дар кишварҳои гуногун дар шаклҳои мухталиф зоҳир гардад. Барои олами муосир шаклҳои мухталифи фарҳанг сиёсӣ ва ба ҳам зид мавҷуд аст, ки он бояд ҷомеаи инсониро муҳофизат созад. Ҷоғиҳои инкишофи ҷаҳони имрӯза ба ҷаҳолияти ақлии олами глобалӣ пиёда мегардад, масъалаҳои навро дар низоми глобалии олам бор месозад. Усули нави таҳлили масъалаҳои мазкур дар ҳамкории глобалӣ низ ба он равона мешавад, ки ҷаҳолияти самарабахши созмонҳои байналхалқӣ, мақоми арзишии субъекти ҷаҳоли сиёсӣ ва нигоҳдории низоми фарҳанг ва тамаддунро ба алоқамандии арзишҳо ва ғояҳои идеалӣ бунёд созад. Ҳамкории глобалӣ дар заминаи ҳамкории кишварҳои гуногун, ки дастовардҳои этнология ва фарҳангшиносиро омӯзад, онҳоро бо сиёсат мутобиқ созад.

Ҳамкории глобалӣ моҳият ва решаҳои мавҷудияти инкишофи халқҳо вобаста ба тамаддун ва фарҳанги халқҳои алоҳида собит месозад. Ҷаҳонбинӣ ва ҷаҳми умумии инкишофи олам, ки гуногунранг аст, метавонад, алоқамандии олами сиёсиро ба миён оварад. Усули нави муносибати глобалӣ аз шакли марказияти иҷтимоӣ ва марказияти олами глобалӣ ба роҳ монда мешавад ва он танҳо метавонад, инсониятро аз садамаҳои мудҳиши ахлоқиву экологӣ эмин дорад.

Ҳамкории глобалӣ заминаро барои ташкили фарҳанги сиёсии глобалӣ пиёда месозад, он кӯшиш дорад, мавқеи тамаддунҳои мухталифро истифода барад. Маҳз қобилияти этникиву ахлоқӣ, анъана ва фарҳанги бисёрасраи халқҳо метавонад садди роҳи ташаккули гегемонии канораи глобалӣ гардад. Муносибатҳои дастаҷамъии ташаккули ҷомеаи шаҳрвандӣ ва имконияти ташаккули шуури нави фарҳангӣ метавонад,

муносибатро ба масъалаҳои ҷаҳонӣ тағйир диҳад. Масъалаи ҳамкориҳои глобалӣ ба зиддиятҳо дучор гардида, маҷбур мешавад, ки ба фарҳанг ва анъана рӯй орад. Алоқамандии муносибатҳои сиёсӣ ба арзишҳо ва низоми арзишҳои миллӣ дар асоси ба эътибор гирифтани ратсионализм бояд ба ҳисоб гирифта шавад. Дар раванди ҳамкориҳои глобалӣ бояд ин масъала назаррас бошад. Анъанаи ҳамкориҳои сиёсӣ, ки бар пояи меъёрҳо ва усулҳои ҳуқуқӣ байналмилалӣ ташаккул ёфтааст, метавонад ба унвони омили муассири пешгирии бӯҳронҳои ҷаҳонӣ ва таҳкими муколамаи тамаддунҳо хизмат намояд, инчунин заминаҳои нави муносибатҳои байналмилалиро ба вуҷуд оварад. Аммо то имрӯз ин раванд ҳанӯз моҳияти комил ва шакли устувори ҳудро пайдо накардааст.

Ҳамкориҳои глобалии сиёсӣ зарурати ташаккули методологияи гуманитариро дар соҳаи илми сиёсӣ дорад ва зарур аст, ки онро ба СММ пешниҳод созад. Равишшиносии мазкур муносибати фарҳангии умумии сиёсиро бар гирифта, ҳамкориро дар асоси қабули арзишҳои мухталифи байналхалқӣ медонад. Дар чунин ҳолат, инсоният ба муқобили садамаҳои ҷаҳонӣ баромад карда метавонад.

Барои таҳлил ва таҳқиқи масъалаҳои сиёсии глобалӣ, бахусус дар самти ҳалли мушкилоти экологӣ ва иҷтимоии дорои аҳаммияти ҷаҳонӣ, иштироки намояндагони соҳаи илм, коршиносон ва низомҳои гуногуни идеологӣ аҳаммияти калидӣ дорад. Бошгоҳи Румӣ дар соли 1968 ташкил карда шуда буд. Бошгоҳи Римӣ аввалин ташкилоти ҳамкориҳои глобалии сиёсии кишварҳои олам ба ҳисоб мерафт. Олимон ва муҳаққиқони соҳаҳои гуногун, зиёиён, коршиносони масоили сиёсӣ, иқтисодӣ ва иҷтимоӣ, инчунин мутахассисони байналмилалӣ оид ба мушкилоти муҳити зист гирд омада, масъалаҳои марбут ба рушди глобалӣ, ташаккули низоми нави сиёсии ҷаҳон, таҳдидҳо ва проблемаҳои глобалӣ, инкишофи технологӣ, масъалаҳои истехсолӣ ва истифодаи захираҳои ҷаҳониро мавриди таҳлил ва баррасӣ қарор медоданд. Дар миёни

намояндагони барҷастаи “Бошгоҳи Рум” А. Печчеи мавқеи махсус дошта, ӯ ҳамчун муаллифи асари барномавии «Омили инсонӣ» шинохта мешавад. Дар ин асар масъалаи бартараф намудани мушкилоти глобалӣ тавассути ҳамкории фарогири байналмилалӣ ва масъулияти муштаракӣ инсоният ҳамчун яке аз роҳҳои асосии таъмини рушди устувори ҷаҳонӣ арзёбӣ гардидааст.

Бошгоҳи Рум дар фаъолияти назариявии худ ба ташаккули афакори башарӣ ва коҳиш додани заминаҳои ихтилофоти таърихӣ идеологӣ диққати махсус зоҳир менамуд. Ин раванд дар шароити ҳамгироии низомҳои гуногуни сиёсӣ, идеологӣ, динӣ, иқтисодӣ, фарҳангӣ ва тамаддунӣ ташаккул ёфта, ба рушди ҷаҳонбинии глобалӣ мусоидат мекард. Аз назари намояндагони ин созмон, ҳадафи асосӣ фароҳам сохтани шароити рушди инсонӣ озоду мустақил ба шумор меравад, ки аз маҳдудиятҳои таассубӣ идеологӣ ва ҷолабҳои анъанавии тафаккур раҳо бошад. Дар ин замина, кӯшишҳо ба мутобиқсозии андешаҳои мафкуравӣ ба талаботи ҷаҳони муосир ва ташаккули шакли нави тафаккуре равона мегарданд, ки аз доираи тафаккури суннатӣ берун буда, имкони ҳамкории муштаракро барои ҳалли масъалаҳои глобалии инсоният фароҳам месозад.

Ҳисоботи асосие, ки дар гузоришҳои Бошгоҳи Рум (дар ҳуҷҷатҳои гуманистӣ) таҳлил гардидаанд, дар бештари адабиёти ғарбӣ вохӯрдан мумкин аст. Пеш аз ҳама, дар методологияи онҳо ин изҳорот ва гузоришҳо дар шакли истифода аз методи позитивизми саҳт - илмӣ, замони капитализми классикӣ ифода меёбад. «Ин маънои онро дорад, ки ба баррасии масъалаҳои иҷтимоӣ онро пурра аз арзишҳои ахлоқӣ, меъёрҳои ахлоқӣ ва бо маҳдудкунии фарҳангӣ ҷудо мекунанд. Ҳамин аст, ки ваъдаҳои озодӣ ва ахлоқ дар омӯзиши ҷомеаи инсонӣ, яке аз аломатҳои ҷой доштан ва ҳосил кардани мафкура ва ё идеологияи махфии худ мебошад» [34, с. 348].

«Глобалистҳо зарурати тадричан канор гузоштани шаклҳои анъанавии ҳуввияти коллективиро ҳамчун шарти гузариш ба тарҳи нави ҳуввияти ҷаҳонӣ пешниҳод менамоянд. Ин раванд ба ташаккули мафҳуми нави низоми сиёсии байналмилалӣ бо номи «Ҷаҳони ягона» («One World») замина мегузорад, ки дар доираи он инсон на танҳо ҳамчун намояндаи давлат, миллат ё фарҳанги муайян, балки ҳамчун унсури таркибии ҷомеаи умумибашарӣ мавқеи худро дарк менамояд» [34, с. 350]. Аммо дар асри XXI амалӣ намудани чунин як концепсия ё ин ки ҷой додани чунин як мафҳум, ки бо дар назар гирифтани манфиатҳои як тараф таълиф шудааст, аз имкон берун аст.

Аз оғози солҳои 30-юм асри XX то ҳол муҳаққиқон аз Ю. Стейли сар карда, то ба Д. Медоуз, Д. Фаррестер, Г. Масарович-Пестел, А. Тойнби ва Я. Тинберген ҳамагӣ дар атрофи масъалаи низоми ягонаи рушди олам, интегратсияи иқтисодии мамлакатҳо, олами ягона, ташаккули иттиҳоди ягонаи сайёравӣ андеша рондаанд. Аммо қисме аз андешаҳои онҳо дар мавриди инкишофи баробарии олам ба монанди асари «Шаҳри офтобӣ»-и Т. Компанелло асотир боқӣ мондааст. Аз ҳамин хотир, замони муосир замони гузашта шуда наметавонад, ки бе дарназардошти ҷузъитарин камбудӣ масъалаҳо роҳи ҳалли худро ёбад ва «ҷаҳонро ҷаҳони ягона аз онӣ ғарбиён номид», зеро зиддияту муқовиматҳо хусусияти муҳимми замони муосирро ташкил медиҳанд. Инсонҳо ғами худ хӯрданро авлотар аз ҳама гуна амал медонанд. Мавҷуд будани масъалаҳои глобалӣ ва шиддати шакли зоҳиршавии онҳо дар раванди нобаробарии инкишофро дар замони муосир метезонад. Дар баробари ин, амалишавии чунин мафҳумҳо намегузорад, то он ба таври осон ба воқеият мубадал гарданд.

Масъалаи дигари ҳамкориҳои глобалии олам дар асоси тамаддун ва алоқамандӣ ба ҳамгирии фарҳангҳо баррасӣ ва таҳлил мегарданд. Дар ҳамкориҳои глобалӣ мақоми махсусро метавонад консепсияи «тамаддун» дошта бошад, ки он дар шароити ҳозира аз замони пешина дида муҳиммтар гардидааст.

Дар замони муосир муносибатҳои сиёсии глобалӣ махсусиятҳои пайдо намудааст, ки хусусиятҳо ва мазмуни олами муосиро таҷассум менамоянд:

– марказҳои нави муқовимат пайдо шудаанд, ки онҳоро “бисёрқутбии нав” меноманд. Дар як қутби он давлатҳои ҷонибдори инкишофи мутаносиб ва эволюсионӣ қарор гирифтаанд. Дар қутби дигар низоми экстремистии идоракуни, ки ба тағйироти олам мутобиқ намегардад:

– афзудани ҳосияти интегративӣ, ягонагӣ ва азҳамвобастагии давлатҳо ва халқҳою умумияти бузурги иҷтимоӣ. Низоми ҷаҳонӣ ҳам ба кишварҳои демократӣ ва ҳам ба давлатҳои ғайридемократӣ таъсир расонида, ба фазои онҳо шаклҳои гуногуни сохтори иқтисодӣ ва сиёсиро ворид намудааст. Гуногунрангии низоми арзишҳо ва идеологияҳо ҷомеаи ҷаҳониро тавсиф менамояд. Бисёрқутбӣ имрӯз ба воқеияти муносибатҳои байналмилалӣ табдил ёфтааст. Акторҳои низоми ҷаҳонӣ на ҳамеша ҳамзистии устувор ва ҳамоҳанг доранд, зеро нерӯҳо ва идеологияҳои мухталиф пайваста дар рақобати геополитикӣ қарор гирифта, барои ҳифзи манфиат ва нуфузи худ дар муқобили якдигар мубориза мекоранд:

– глобализм раванди объективист ва тағйироти сифатро дар тақсими байналхалқии меҳнат ва низоми азнавистеҳсолкунӣ пайдо намудааст. Давлатҳои зиёде ба раванди глобализм пайвастанд, аммо на ҳамаи онҳо дар раванди глобалӣ фаъолона иштирок доранд. Дар аксари онҳо муқовимат ба тағйирот ташаккул меёбанд. Муқовиматҳо, асосан аз табақаи анъанавӣ ва элита бармеоянд, ки ба шароити нав мутобиқ намегарданд. Глобализм бе модернизатсияи тартиботи сиёсӣ, иҷтимоӣ, ҳуқуқӣ ва муносибатҳои ҷамъиятӣ номумкин аст. Нерӯҳои муқовимат ҷомеаи анъанавиро ҳимоя менамоянд;

– таҳдиду хатарҳои эҳтимолии гуногун вучуд доранд, ки бештари онҳо ба давлатҳои «ношуд» ва ба ташаккули минтақаҳои аз назорати ҳукуматҳо берун вобастаанд. Сохторҳои делегитимиرو гурӯҳҳои

ҷинояткор ташаккул дода, паноҳгоҳи терроризми байналхалқӣ гардонидаанд.

– дар муносибатҳои байналхалқӣ пайдоиши актори нав «сатҳи аввал» таъсири муассир дорад. Ташаккули низоми байналхалқии самаранок, ки фаъолияти давлатҳо ва созмонҳои гуногунро ҳамоҳанг месозад, зарурат дорад;

– ҳуқуқи байналхалқӣ бояд ба низоми нави ҷаҳонӣ ҷавобгӯӣ бошад, на тағйироти олами муосирро дар фаъолияти худ ифода намояд.

Масъалаи дигари муносибатҳои сиёсии глобалӣ бо субъектҳои асосии он, ба мисли давлат ва созмонҳои байналмилалӣ алоқаманд аст. Дар системаи ҷомеа нақши марказӣ ва неруи пешбар ба давлат мансуб аст. Давлат унсури меҳварии муносибатҳои сиёсати байналхалқӣ аст. Аз ин хотир, ҳангоми таҳқиқи муносибатҳои байналхалқӣ ба он диққати хосса зоҳир мегардад. Давлат ҳамчун субъекти сиёсат на танҳо неруи муттаҳарики ҳокимият ва муносибатҳои ҳокимиятӣ дар ҳудуди хеш, балки он ифодагари истиқлолияти миллӣ дар арсаи байналхалқӣ ба шумор меравад. Дар низоми муносибатҳои байналхалқӣ давлат танҳо нест, давлат яке аз субъектҳои муносибатҳои байналхалқӣ дар байни падидаҳои гуногун аст.

Дар системаи муносибатҳои сиёсӣ ва ҳамкориҳои глобалӣ мақоми муайянро гурӯҳи давлатҳо, иттифоқи давлатҳо, иттиҳодияҳо ва созмонҳои ҷаҳонӣ ва минтақавӣ соҳиб гаштааст. СММ, САҲД, ИА, СҲИ (Созмони ҳамкориҳои исломӣ) ва ғайра аз ҳамин қабиланд. Дар низоми муносибатҳои байналхалқӣ мақоми ширкатҳои фаромиллӣ рӯз аз рӯз меафзоянд. Тадричан, таъсири онҳо дар ҳалли масъалаҳои мураккабтарини байналхалқӣ низ муассир мегардад.

Масъалаҳои ҳамкориҳои сиёсии глобалӣ бештар бо масъалаҳои гуногуни ҷаҳонӣ вобаста аст. Ба масъалаҳои муташанниҷи олам, ки хусусияти хатарро барои наслҳои оянда бунёд сохтааст, мушкилоти экологӣ, тандурустӣ, демографӣ, тамаддунӣ ва ғайра дохил

мешаванд. Ба андешаи профессор Г. Н. Зокиров, масъалаҳои сайёравии муосир аз ҳалли мавҷудият ва инкишофи тамаддун вобастаанд. Афзоиши масъалаҳо ва хатари сайёравӣ хусусияти махсуси тамаддуни олами муосирро ташкил менамоянд. «Таҳдиди ҷанги термоҳастай мусаллаҳшавии кишварҳои гуногун ва махсусан кӯшишҳо барои дарёфти силоҳи ҳастай, босуръат истифодаи нооқилонаи захираҳои табиӣ, ҳар гуна бемориҳо, гуруснагӣ ва ғайраҳо беш аз пеш хосияти умуми пайдо намуда, одамони зиёдеро ба коми худ мекашанд» [37, с. 197].

Масъалаҳои асосии ҳамкориҳои сиёсии глобалӣ унсурҳои зеринро дар бар мегиранд: сиёсӣ, маданӣ, экологӣ, иҷтимоӣ.

Мушкилоти муҳимтарини нишондодҳои масъалаҳои глобалӣ, ки аз рӯйи афзалиятшон дар соҳаи сиёсат мавҷуданд, чунинанд: а) афзоиши фишори геополитикӣ ва таҳдиди ҷанги нави ҷаҳонӣ бо истифодаи силоҳи ҳастай. Дар мисоли ҷанги Руссия ва Украина; б) рушди бесарусомонии ҷамъият, набудани стратегия ва низоми идоракунии глобалии рушди тамаддун. (Дар мисоли воқеаҳои солҳои охир, Афғонистон, Ироқ, Сурия); в) тафриқандозӣ дар сатҳи иҷтимоии ҷомеа, парокандагӣ, бекорӣ, қашшоқӣ ва гуруснагӣ; г) бӯҳрони зиндагии низоми фарҳанг; д) паст шудани сатҳи маърифати ҷомеа ва неруи зеҳнии он; е) созишкориҳои сунъии ҷомеа, ҷангҳои иттилоотии глобалӣ ва маҳаллӣ; ё) масъалаҳои нави глобалии демографии рушди ҷомеаи глобалӣ» [102].

Ба мушкилоти глобалии экологӣ, ки ҳамкориҳои глобалиро асос медиҳад, нишондиҳандаҳои мазкур мақоми махсусро ишғол менамоянд, ки мушкилоти зерини глобалиро дар бар мегирад:

- набудани экосистемаҳои ҳаётан муҳимми сайёра;
- таназзул ва заифшавии биосфера;
- камшавии захираҳои табиӣ ва камобӣ;
- бӯҳрони ҷаҳонии экологӣ;
- хавфи ғаёл шудани вулқонҳо ва таркишҳои зеризаминӣ;
- тағйирёбии ҷаҳонии иқлим;

– хавфи глобалӣ аз кайҳон ва хатари афтиши метеоритҳо.

Нишондодҳои масъалаҳои глобалии алоқаманд бо ташаккули ҳаёти иҷтимоии ҷомеа, ки барои бартарафзоии онҳо ҳамкориҳои глобалӣ зарури аст, чунинанд:

– «косташавии ҳолати маънавии шахс, сифатҳои асосии инсонӣ заиф мешаванд;

– таназзули зеҳнии шахсият;

– «Тафовути наслҳо» - аз даст додани давомот дар наслгузорӣ, илм, маориф, фарҳанг ва технологияӣ оӣ;

– таназзули институти анъанавии оила ва умумигардониҳои ҷинсҳои аз ҷиҳати биологӣ иҷтимоӣ ҳамгиро;

– тағйироти равонии шахс дар ҷомеаи иттилоотӣ ҷаҳонӣ;

– тағйироти биологӣ инсон дар натиҷаҳои таҷрибаҳои генетикӣ;

– концепсияи трансгуманизм ва дурнамо ба ҷомеаи киборгҳо (киборг организм, ки дорои ҳам ҷинси зинда ва ҳам қисми био-механикӣ мебошад) табдил додани инсоният» [102].

Ҳамкориҳои сиёсии глобалӣ ва роҳҳои асосии ҳалли масъалаҳои глобалӣ:

– ташаккули шуури инсондӯстона, ҳисси масъулиятшиносии ҳама одамон барои аъмоли худ;

– омӯзиши ҷанбаҳои сабабҳо ва заминаҳои ба вуҷуд омадан ва тезутунд шавии ихтилофу зиддиятҳо дар ҷомеаи инсонӣ ва таъсири мутақобили он бо табиат, огоҳонидани аҳоли аз мушкилоти глобалӣ, мониторинги раванди глобалӣ, назорат ва пешгӯии онҳо;

– таҳияи технологияи наватарин ва роҳҳои ҳамкорӣ бо муҳити зист: истехсоли бесарҳад, технологияи сарфакунондаи захираҳо, манбаҳои алтернативии энергия (офтоб, шамол, ғайра);

– ҳамкориҳои фаъоли байналмилалӣ, бо мақсади таъмини рушди озоишта ва устувор, табодули таҷриба дар ҳалли мушкилот, таъсиси

марказҳои байналмилалӣ оид ба табодули иттилоот ҳамоҳангсозии саъю кӯшишҳои муштарак [102].

Ҳамкориҳои сиёсии глобалиро метавон яке аз шаклҳои маъмултарин ва муҳимтарини ҳамкориҳо баҳри таъмини рушди глобалии олами муосир номид. Он, аз як тараф, маънои ба ҳам омадани давлатҳоро дар сатҳи байналхалқиро дошта, аз тарафи дигар, дар сатҳи глобалӣ ба ҳалли мушкилоти муҳим ва хатарҳои глобалии замони муосир сарукор дорад ва омили яғонаву самараноки инкишоф ва рушди глобалӣ мегардад.

Дар асоси ин, якчанд тарҳҳои муҳимми ҳамкориҳои глобалиро баҳри таъмини рушди устувор, метавонем пешниҳод намоем:

а). Тарҳи интегратсионии таъмини рушди устувори глобалӣ. Тарҳи интегратсионӣ дар баробари нигоҳ доштани яғонагӣ ва гуногунии равандҳои муосир ва рушди устувори глобалӣ, синтези системавии ҷанбаҳои иқтисодӣ, иҷтимоӣ, экологӣ ва ташкилиро таъмин намуда, асоси назариявӣ ва методологии ташаккули стратегияи муассири табдили идоракунии байналхалқӣ аст. «Асоси ин тарҳ ташаккули тафаккури системавӣ дар заминаи «се мабдаъ» табиӣ, инсонӣ ва инфрасохторӣ мебошад, ки имкон медиҳад то муносибатҳои мураккаб ва мубодилаҳои байни соҳаҳои рушди устувор муайян ва идора карда шаванд» [145].

Тарҳи интегратсионии рушди устувори ҷаҳонӣ як тарҳи мураккаби методологӣ аст, ки ҷанбаҳои иқтисодӣ, иҷтимоӣ ва экологиро муттаҳид мекунад, то ниёзҳои ҷорӣ бидуни осеб ба наслҳои оянда таъмин карда шавад.

Тарҳи интегратсионии рушди устувори глобалӣ тарҳи концептуалӣ ва амалӣ аст. Он ба ҳадафҳои асос ёфтааст, ки устувории ҷаҳони муосирро танҳо тавассути муносибатҳои амиқ ва мукаммали илм, сиёсат, иқтисод ва ҷомеаи шахрвандӣ, ки ба нигоҳдорӣ ва рушди неқӯаҳволии инсон дар ҳудуди экологии сайёра бахшида шудааст, таъмин кардан мумкин аст. Дар баробари ин, тарҳи интегратсионӣ ба иттиҳодияҳо ва шаклҳои

гуногуни иттиҳодиявии давлатҳо рабт дорад, ки давлатҳо дар заминаи ҳамгироии сиёсӣ иқтисодӣ ба ҳадафҳои муштаракӣ рушди устувор мерасанд ва мушкилоти глобалиро ҳал мекунанд.

б) Дар шароити глобализунонии босуръат ва амиқтар шудани вобастагии байни давлатҳо консепсияи ҳамзистии осоишта тарҳи нави ҳамкориҳои сиёсӣ мебошад, ки ба таъмини рушди устувори глобалӣ равона шудааст. Тарҳи мазкур дар муқарророти моддаи 11-и Конситутисия: «Ҷумҳурии Тоҷикистон сиёсати сулҳҷӯёнаро ба амал татбиқ намуда, соҳибхитӣ ва истиқлолияти дигар давлатҳои ҷаҳонро эҳтиром менамояд ва муносибатҳои хориҷиро дар асоси меъёрҳои байналмилалӣ муайян мекунад. Ташвиқоти ҷанг маън аст» [2, с. 5].

Дар шароити ғарбаниши муносибатҳои байналмилалӣ ва буҳрони дипломатияи муосир истифодаи ин тарҳ аҳамияти муҳими сиёсӣ ва геополитикӣ касб менамояд. Мазмуни он бар панҷ принципи асосӣ: баробархуқуқӣ, эҳтирофи соҳибхитӣ давлатҳо, даҳлат накардан ба қорҳои дохилии якдигар, эҳтиром ба тафовутҳои низоми сиёсӣ, иқтимоӣ иқтисодӣ ва гуногунии фарҳангӣ тамаддунӣ, инчунин рушди ҳамкориҳои мутақобилан судманд дар доираи меъёрҳои пазируфташудаи байналмилалӣ асос ёфтааст. Татбиқи чунин принципҳо метавонад ба таҳкими эҳтимон байни субъектҳои низоми ҷаҳонӣ ва таъмини суботи муносибатҳои байналмилалӣ мусоидат намояд. «Ин тарҳ ҳамчун заминаи ташаккули ҳамкориҳои бисёрҷаҳонӣ сиёсӣ ба вуҷуд омада, ба тағйири муносибатҳои анъанавӣ зиддиятнок ба шаклҳои ҳамгироӣ ва ҳамроҳанг таъ менамояд, ки қобилияти сафарбар сохтани захираҳои дастаҷамъиро барои татбиқи ҲРҶ ва муқовимат ба буҳронҳои асри ХХІ доранд. Унсори меҳварии чунин тарҳро тафаккури умумии «мо бо ҳам ва барои ҳамем» ташкил медиҳад, ки ба таҳкими ҳамбастагӣ, масъулияти муштарак ва рушди ҳамкориҳои созанда байни субъектҳои низоми байналмилалӣ мусоидат мекунад» [128].

Ҳамин тариқ, ҳамзистии озоишта ҳамчун тарҳи нави ҳамкории сиёсӣ системаи бисёрҷанба, мутобиқшавӣ ва фарогир аст, ки субъектҳои аз ҷиҳати идеологӣ гуногунро дар асоси меъёрҳои умумии ҳамзистӣ, баробарӣ, эҳтироми соҳибхитӣ ва масъулияти муштарак муттаҳид мекунад. Чунин тарҳ таҳаввули раванди сиёсии ҷаҳониро аз зиддиятҳои идеологӣ ва иттиҳодияҳои дуалистӣ ба идоракунии самаранок, ки ба рушди устувор, муколамаи байни тамаддунҳо ва амнияти дастаҷамъӣ нигаронида шудааст, инъикос мекунад.

Яке аз тарҳҳои нав ва бунёдӣ, ки бештари ҳолатҳои бӯҳрони инкишофи глобалиро метавонад аз байн барад, ин тарҳи «Таҳкими сулҳ ба хотири наслҳои оянда» ба ҳисоб меравад. Ғояи ин тарҳ аз ҷониби Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ - Пешвои миллат Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон пешниҳод шудааст. «Президенти муҳтарами Тоҷикистон дар суҳанронии сатҳи олӣ дар «Саммити оянда», ки дар шаҳри Нью-Йорк ИМА дар таърихи 21-23 сентябри соли 2024 баргузор гардид» [126], тарҳи «Даҳсолаи таҳкими сулҳ ба хотири наслҳои оянда»-ро пешниҳод намуд, ки он ба ифодаи бевосита ва самараноки ҳалли мушкилоти авзои бӯҳронӣ ба ҳолати номуташаккили низоми инкишофи глобалӣ ба ҳисоб меравад. «Имрӯз, мо шоҳиди афзоиши низоъҳо дар манотиқи гуногуни ҷаҳон ҳастем, ки садҳо ҳазор талафоти ҷониро миёни аҳолии озоишта дар пай доранд. Мо – роҳбарони давлатҳоро зарур аст, ки атрофи ҳадафҳои умумӣ ба мақсади таъмини сулҳи пайдор дар тамоми кураи Замин ва хотима бахшидан ба ранҷу азоби одамон бар асари ҷангҳо ва пайомадҳои даҳшанбори онҳо муттаҳид шавем. «Вақти он расидааст, ки мо ба иқдоми муассир барои тақвияти нақши асосии Сомони Милали Муттаҳид дар ҳалли низоъҳо ва барқарорсозии сулҳу субот дар сайёра кор бигирем. Дар робита ба ин, пешниҳод менамоем, ки тавассути қатъномаи махсуси Созмони Милал

«Даҳсолаи таҳкими сулҳ ба хотири наслҳои оянда» қабул карда шавад» [21].

Саммити Оянда, ки таҳти сарпарастии СММ ташкил карда шуд, як чорабинии аз ҷиҳати концептуалӣ муҳимест, ки ба ташаккули дидгоҳи ҳамаҷонибаи низоми ҷаҳонии насли нав, бар пояи ғояи «Таҳкими сулҳ барои наслҳои оянда» асос ёфтааст. Моҳияти он аз таҷдиди назар кардани заминаҳои глобалии сулҳу амният дар шароити мураккабӣ ва афзояндаи бӯҳрони сиёсӣ, аз ҷумла ноустувории геополитикӣ, тағйирёбии иқлим, афзоиши нобаробарӣ ва заиф шудани институтҳои ҳамкориҳои бисёрҷониба иборат аст. Зарурати гузаштан аз тарҳҳои реактивии ҳамкориҳои сиёсӣ ва механизмҳои фаъол, пешгирикунанда ва аз ҷиҳати институтсионалӣ устувори таъмини сулҳ, ки ба принципҳои ҳамбастагӣ, масъулият ва муттасилии таърихӣ асос ёфтааст, муҳимтарин рӯзномаи Саммит ба ҳисоб мерафт.

Хулоса, тасдиқи «Саммити оянда» (A/RES/79/1) [116], ки «Эъломия дар бораи наслҳои оянда» [142] - ро дар бар мегирад, дар доираи Саммит аҳаммияти хосса дорад. Ин ҳуҷҷатҳо принсипи баробарӣ, зӯроварӣ, алоқаи рақамӣ ва рушди устуворро тарҳезӣ намуда, заминаи ҳуқуқӣ ва сиёсиро барои бунёди сулҳ дар шароити вобастагии мутақобила таъмин мекунанд. Ин ташаббус ба таҳкими эътимод байни давлатҳо, таҷдиди механизмҳои бисёрҷониба ва ташаккули заминаи нави меъёрию ҳуқуқӣ, ки ба воқеияти асри XXI мувофиқ аст, равона шудааст.

Ҳамин тариқ, моҳияти тарҳи «Таҳкими сулҳ ба хотири оянда» ифодаи тарҳи нави ҳамкориҳои сиёсӣ аст, ки ба эҷоди тартиботи одилона, бехатар ва устувории байналмилалӣ равона шудааст. Дар маркази моҳияти он шахс ҳамчун субъекти манфиатбахши сулҳи пойдор қарор дорад. Таҳкими сулҳ ба хотири наслҳои оянда, дар ин замина на бештар ба як эъломияи утопӣ, балки ҳамчун бахши стратегияи дигаргунсозии

идоракунии ҷаҳонӣ, таъмини ҳифзи иқтисодии тамаддунии башарият дар шароити нооромии системавӣ амал мекунад.

2.2. Тоҷикистон дар самти бӯҳрони глобалии рушд

Тоҷикистон субъекти муносибатҳои байналхалқӣ ва актори муҳимми раванду ҳодисаҳо ва тамоюлҳои нави глобалӣ ба ҳисоб меравад. Сатҳу сифати рушди глобалӣ, дар баробари ин, бӯҳрони рушди глобалӣ ба таври табиӣ метавонад ба Тоҷикистон таъсир дошта бошад. Тоҷикистон аз назари геополитикӣ, геостратегӣ ва субъективияти низоми муносибатҳои байналхалқӣ наметавонад аз масири ноустувории инкишофи глобалӣ дар канор монад.

Яке аз далелҳои равшан ва возеҳи исботкунандаи нақши ғаёол ва масъули Ҷумҳурии Тоҷикистон дар равандҳои муҳимми байналмилалӣ, иштироки пайваста ва суҳанронии роҳбарияти сатҳи олии давлат аст. Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон солҳои охир дар чандин чорабинии сатҳи баланд, ки ба муҳокимаи масъалаҳои калидии глобалӣ, аз ҷумла сулҳ, амният, рушди устувор ва ҳифзи муҳити зист бахшида шудааст, иштироки ғаёолна ва бунёди дорад.

Мисол ва далели равшани мавқеи Тоҷикистонро аз ҳузур ва иштироку суҳанронии роҳбарияти сатҳи олии Тоҷикистон, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон дар чорабиниҳои сатҳи баланд зери унвони «Даъвати глобалии Саммити Оянда» (13.09.2024, дар шакли онлайн конфронс), дар «Саммити оянда» (23.09.2024, дар ИМА), дар конфронси Созмони Милали Муттаҳид оид ба уқёнус (09. 06.2025, дар Фаронса), оғози Даҳсолаи байналмилалӣ амал оиди илмҳои яхшиносӣ (криосферӣ), солҳои 2025- 2034 (08.06.2025, дар Фаронса), « дар Конфронси якуми байналмилалӣ сатҳи баланд оид ба ҳифзи пирияхҳо (30.05.2025, шаҳри Душанбе) ва ба монанди ин дар ҳалли масъалаҳои рушди глобалӣ ишора намуд» [121].

Маҳз тавассути чунин ҳузур ва ташаббусҳои мушаххас, Тоҷикистон на танҳо мавқеи геополитикӣ ва геостратегии худро тақвият мебахшад, балки дар ҳалли мушкилоти башарии асри XXI саҳми назаррас мегузорад. Ин амалкарди сиёсӣ ва дипломатӣ, ҳамчунин, муаррифкунандаи рӯйкарди стратегӣ ва ҷавобгӯ ба масъалаҳои байналмилалӣ кишвар дар самти таъмини сулҳи пойдор, амнияти экологӣ, дастрасӣ ба захираҳои об ва ҳифзи муҳити зист мебошад.

Бо дарназардошти саҳми назарраси Тоҷикистон дар ташаббусҳои глобалӣ, аз ҷумла дар баҳши обу иқлим, пирияхҳо ва рушди устувор, метавон хулоса кард, ки Ҷумҳурии Тоҷикистон дар сатҳи байналмилалӣ ҳамчун як актори фаъол ва масъул шинохта шуда, пайвасти кӯшиш ба ҳарч медиҳад, то дар ташаккули одилонаи низоми ҷаҳонӣ, ки ба манфиати наслҳои имрӯза ва оянда нигаронида шудааст, саҳмгузор бошад.

Ҷумҳурии Тоҷикистон дар низоми муосири муносибатҳои байналмилалӣ на танҳо ҳамчун субъекти мустақил, балки ҳамчун як актори муҳимми сиёсат ва амнияти минтақавию глобалӣ шинохта мешавад. Шарик гардидани Тоҷикистон ба равандҳо, ҳодиса ва тамоюлҳои сатҳи глобалӣ аз мавқеи геополитикӣ, геостратегӣ ва иштироки фаъоли он дар сохторҳои байналмилалӣ минтақавӣ маншаъ мегирад. Маҳз ҳамин омилҳо муайян месозанд, ки Тоҷикистон наметавонад аз таъсири равандҳои мураккабу тағйирёбандаи ҷаҳонӣ берун монад.

Сатҳ ва сифати рушди ҷаҳонӣ, ҳамзамон бо бӯҳрони амиқи системавии рушди глобалӣ, ба таври табиӣ наметавонад ба равандҳои рушди иқтисодӣ, сиёсӣ ва иҷтимоии кишвар таъсири худӣ ҷиддӣ расонад. Тоҷикистон ҳамчун ҷузъи ҷудонопазири низоми байналмилалӣ ба як муҳити таҳаввулпазири табиӣву иқлимӣ ва ноустувории ҷаҳонӣ дучор меояд, ки дар он хатарҳо ва имкониятҳо барои кишварҳои рӯ ба рушд, аз ҷумла Тоҷикистон, бо ҳамзистӣ ва ҳамзамонӣ ҳузур мекунад.

Аз ин лиҳоз, Ҷумҳурии Тоҷикистон бояд ҳамчун як актори муҳим ва фаъоли низоми сиёсии ҷаҳон арзёбӣ гардад. Субъективияти сиёсӣ ва равандҳои дохиливу хориҷии он дар заминаи тағйироти геополитикӣ, геоиқтисодӣ ва амниятӣ аҳаммияти махсус пайдо мекунанд. Канораҷӯӣ аз ин равандҳо, баръакс, масъулияти бештареро дар самти таҳкими сиёсатии хориҷии фаъол, таъмини суботи дохилӣ ва мутобиқшавӣ ба низоми нави ҷаҳонӣ ба бор меорад.

Зарурати таҳияи стратегияи муассири мутобиқшавӣ ба ҷаҳони муосир, таҳкими муқовимат ба таҳдидҳои глобалӣ ва ба ин роҳ мондани ҳамкориҳои судманди бисёрҷониба, имрӯз ба як унсури амният ва манфиатҳои миллии Тоҷикистон табдил ёфтааст.

Дар афзоиши буҳрони бисёрсатҳа – аз буҳрони иқлим ва эпидемиологӣ то геополитикӣ ва иқтисодӣ, баррасии авзоъ ва ҳолати устувории кишварҳои рӯ ба тараққӣ, бахусус кишварҳои воқеъ дар минтақаҳои аз ҷиҳати стратегӣ муҳим, аҳаммияти хоса дорад. Яке аз чунин кишварҳо Ҷумҳурии Тоҷикистон мебошад, ки дорои захираҳои зиёди табиӣ, мавқеи мувофиқи геополитикӣ, пеш аз ҳама, ҳидрологӣ аст ва ҳамзамон бо як қатор мушкилоти ҳам сиёсӣ, ки ифодаи тавсеа ва дар шакли таҳдид ва хатари фаромиллӣ шакл гирифтани терроризму экстремизми, ва ҳам хатарҳои иқлимӣ, буҳрони экологӣ низ дучор шудааст. Инро мо метавонем аз суҳанронҳои Пешвои миллат, ки дар мубоҳисаҳои умумии СММ дар 20-сентябри соли 2023 дар шаҳри Нью-Йорк ИМА карда буданд, дарк кунем: «Терроризм, ифротгароӣ ва ҷиноятҳои муташаккили фаромарзӣ, мусаллаҳшавии бошитоб, инчунин авҷ гирифтани «чанги сард» ба пойдоии сулҳу субот, амният ва рушди байналмилалӣ таҳдид мекунанд» [17].

Вобаста ба буҳрони глобалии иқлим, тағйирёбии иқлим ва обшавии пирияхҳо Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон чунин ишора мекунанд, ки: «Кишвари мо, ки 93 фоизи масоҳати

онро кӯҳҳо ташкил медиҳанд, ҳамчунин рӯ ба рӯи офтоби табиии вобаста ба об, аз ҷумла, обшавии босуръати пирахҳо, ҳамонро осебпазир боқӣ мемонад» [14].

Донишманди тоҷик С.З. Қувватзода масълан фарогирии бухрони глобалии обро аз суханрониҳои Президенти кишвар, ба маврид таҳлил намуда, чунин иброз медорад: «Дар доираи кори форуми мазкур Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ, Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон иштирок ва суханронӣ намуда, таъкид месозад, ки вақте бо сабаби нарасидани оби тозаӣ нӯшокӣ аз панҷ як ҳиссаи аҳолии сайёра азият кашад, ҳар сол тақрибан панҷ миллион одам аз истеъмоли оби ифлос ва бемориҳои вобаста ба он ҷони худро аз даст медиҳанд, мо мардуми Осиёи Марказӣ, ки ин мушкилот, алалхусус, бароямон мураккаб аст, наметавонем мавқеи бетарафиро ихтиёр кунем» [88, с. 283].

Бо ҳамин далел, Тоҷикистон дар ростои бухрони глобалӣ бо иродаи қавии сиёсии Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон устуворона пайи ҳалли ин бухронҳо равон мешавад.

Дар ҷаҳорҷӯбаи Даҳсолаи байналмилалӣ амал таҳти унвони «Об барои ҳаёт» (2005-2015), ки бо ибтикори Ҷумҳурии Тоҷикистон ва бо дастгирии СММ роҳандозӣ гардида буд, санаи 27-29 июни соли 2008 дар шаҳри Душанбе Конфронси байналмилалӣ оид ба коҳиши хавфи офатҳои табиӣ марбут ба об баргузор гардид. Ин ҳамоиши сатҳи баланд бо шарикӣ созмонҳои байналмилалӣ ниҳодҳои давлатӣ, коршиносон ва ҷомеаи шаҳрвандӣ доир гардида, ҳадафи он таҳлили роҳҳои кам кардани осебпазирии ҷомеаҳо дар баробари хавфҳои обӣ ва таҳкими механизмҳои идоракунии офатҳои табиӣ буд.

Конфронси мазкур таваҷҷуҳи хоса ба масоили фалокатҳои обӣ, аз қабилӣ сели шадид, обхезӣ, хушксолӣ ва обшавии пирахҳо равона гардида, масъалаи мутобиқшавӣ ба тағйирёбии иқлим ва рушди устуворро дар маркази баҳс қарор гирифт. Дар раванди муҳокимаву

табодули афкор, иштирокдорон роҳҳои амалии коҳиш додани хавфу хатарҳои обиро баррасӣ намуда, ба зарурати тақвияти ҳамоҳангсозии минтақавӣ ва байналмилалӣ дар ин замина таъкид намуданд.

Мавқеи Ҷумҳурии Тоҷикистон ҳамчун ташаббускори ин конфронс дар маҷмӯъ, пешсафи сиёсати обӣ дар сатҳи ҷаҳонӣ, тавассути иштироки бевоситаи Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон мухтарам Эмомалӣ Раҳмон боз ҳам таъкид гардид. Дар суҳанронии худ, Президенти кишвар бар нақши калидии амнияти об дар таъмини рушди устувор, ҳалли мушкилоти экологӣ, иҷтимоӣ ва иқтисодӣ таъкид намуда, ибраз доштанд: «Амнияти об, аз ҷумла, ҳимоят аз офатҳои табиӣ марбут ба об, ҳалли проблемаҳои ҷидиттарини экологӣ, иқтисодӣ ва иҷтимоӣ ҳамаҷониба мусоидат хоҳад кард» [88, с. 287].

Изҳороти мазкур, ки дар пояи таҳқиқи амиқи воқеиятҳои мавҷуда ва дурнамои мушкилоти обии сайёра ироа гардидааст, на танҳо зарурати муносибати ҳамоҳангшуда ва сиёсати обиро таъкид мекунад, балки нақши Тоҷикистонро ҳамчун кишвари ташаббускор ва масъули рушди устувори ҷаҳонӣ бозгӯ менамояд.

Ба ҳамин тартиб, Конфронси байналмилалӣ соли 2008 дар Душанбе на танҳо як платформаи муҳимми муколамаи байналмилалӣ доир ба идоракунии хавфҳои табиӣ обӣ гардид, балки ҳамчун намунаи татбиқи амалии дипломатияи об дар фазои глобалӣ хизмат намуд. Ин чорабинӣ дар таҳкими мавқеи Тоҷикистон ҳамчун маркази ташаббусҳои минтақавию байналмилалӣ дар соҳаи об ва экология нақши муассир бозид.

Тоҷикистон, ки дар чорроҳаи манфиатталабони минтақавӣ ва ҷаҳонӣ мавқеи геостратегиро ишғол намуда, таърихан стратегияи сиёсии хориҷии бетарафӣ, мувозинат байни марказҳои гуногуни қудрат ва канорагирӣ аз даҳлати мустақим дар низоъҳоро амалӣ мекунад [2, с. 5]. Ин мавқеъ ба нигоҳ доштани суботи сиёсӣ мусоидат мекунад. Яке аз

махсусиятҳои муҳимми тарҳи сиёсии Тоҷикистон дараҷаи баланди мутамарказӣ ва таваҷҷуҳ ба ҳалли масъалаҳои бухрони рушди глобалӣ мебошад.

Тоҷикистон наметавонад аз шароити бухрони инкишофи глобалӣ дар канор монад, то таъсири он ба инкишофи сиёсӣ, иқтисодиву иҷтимоии он нарасад. Омили геополитикӣ баррасии дигарро низ тақозо мекунад. Тоҷикистон узви чанд созмон калидии байналмилалӣ, аз ҷумла СҶШ, СААД, ИДМ ва ғайра буда, дар ташаббусҳои глобалии СММ, аз ҷумла дар татбиқи Ҳадафҳои глобалии рушди устувор фаъолона иштирок мекунад [140]. «Доир ба ҳамгироии минтақавӣ ва ҷаҳонӣ дар соҳаи об Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон дар суҳанронии худ қайд намудаанд, ки тағйирот ба равандҳои глобалии дахсолаи охир ба манбаъҳои обӣ таъсири бузург расондаанд ва вобаста ба ин, об ба яке аз масъалаҳои асосии муносибатҳои байналмилалӣ ва сулҳ табдил ёфта истодааст. Тоҷикистон ҷонибдори он аст, ки ҳамаи тарафҳо дар ҷараёни танзими захираҳои об руҳияи ҳамкорӣ, сабру таҳаммул, шаффофият ва эҳтироми якдигарро риоя кунанд. Чунин роҳи осоишта ба даст овардани рушди устуворро таъмин хоҳад кард» [88, с. 288-289]. Дар ҳамин ҳол, нақши Тоҷикистон дар идоракунии захираҳои фаромарзӣ дар Осиёи Марказӣ муҳим аст ва устувории тамоми минтақа бештар аз сатҳи дипломатияи экологӣ ва навсозии технологӣ дар соҳаи истифодаи об вобаста аст.

Бо така ба баррасии масъалаҳои бухрони глобалии рушд таъсири онҳоро дар заминаҳои мухталиф ва инкишофи устувории Тоҷикистон ва нақши онро дар рафъи ин бухронҳо бо роҳбарии Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон мавриди таҳлил ва омӯзишу хулосагири қарор медиҳем.

Таҳдиди бухронии иқлим ва таъсири онҳо ба рушди устувори Тоҷикистон назаррас буда, ба тағйирёбии иқлими ҷаҳонӣ хеле ҳассос аст. Кӯҳсори Тоҷикистон то наздики 14 ҳазор пирахҳоро дар худ нигоҳ медорад. «Ин пирахҳо на танҳо манбаи оби Тоҷикистон, балки зиёда аз

нисфи оби тозаи минтақаи Осиёи Марказиро таъмин мекунад» [129]. Гармшавии глобалии иқлим ба захираҳои об (пиряхҳо) таъсири манфӣ расонда истодааст, ки ҳолати мазкур авзои Осиёи Марказӣ ва махсусан низоми иқтисоди аграрии он, таъмини аҳоли бо оби ошомиданиро ҳалалдор намуда истодааст. Дар тури даҳсолаи охир, тарҳи таъсири гармшавии иқлим дар сатҳи глобалӣ, зиёда аз 1300 пирях аз байн рафтанд, ки ин ҳудуди 30 дарсади масоҳати умумии минтақаҳои пиряхдорро нисбат ба соли 1930 дар бар мегирад. Ин раванд хусусияти таҳрифкунандаи шадид дошта, дар муддат кӯтоҳ метавонад боиси офатҳои табиӣ, аз қабилӣ обхезӣ, сели шадид ва ярҷ гардад. Бо вучуди ин, дар муддати дароз коҳиши ҳаҷми пиряхҳо метавонад ба камшавии захираҳои стратегии оби тоза, ки барои соҳаҳои муҳимми хоҷагӣ чун обиёрии заминҳои кишоварзӣ, истеҳсоли неруи барқ тавассути ҳидроэнергетика дар таъмини оби нӯшокӣ аҳаммияти ҳаётан муҳим дорад, таҳдид эҷод намояд.

Оқибатҳо барои амнияти озуқаворӣ ва энергетикӣ хеле вазнин мешаванд. Бо кам шудани захираҳои обӣ ҳосили зироатҳо кам мешавад ва нерӯгоҳҳои барқӣ обӣ ба қадри кофӣ наметавонанд, об гиранд. Агар суръати имрӯзаи обшавӣ идома ёбад, то нимаи асри кунуни масоҳати пиряхҳо 15-20 дарсад кам шуда, пиряхҳои хурд пурра аз байн мераванд, ки ин норасоии об ва шиддати иҷтимоиро (хусусан дар деҳот) зиёд мекунад. Илова бар ин, Тоҷикистон бештар мушкилии ҳаводиси шиддати обу ҳаворо дорад. Дар байни фаслҳои хушксолӣ ва ҳамзамон обхезиҳо зиёд мешавад. Ин падидаҳо маълумоти мониторинг нишон медиҳад, ки татбиқи онҳо номунтазами боришот алақай ба давраҳои комёбӣ ва баъд аз обхезиҳо оварда мерасонад. Бо ҳамин сабабҳо, Тоҷикистон масъалаи хатари офатҳои иқлимиро дар сатҳи байналмилалӣ ҳамчун ташаббускори рушди устувори глобалӣ матраҳ мекунад. Ба ин тартиб, дар моҳи март соли 2023 Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон мухтарам Эмомалӣ Раҳмон дар маросими пӯшидашавии Конфронси обии СММ таъкид карда буданд,

ки об манбаи ҳаёт ва иқтисод аст ва барои идоракунии ин манобеъ нигоҳи навро пешниҳод карданд. Сарвари давлат ба суръат бахшидани татбиқи минбаъдаи стратегияи «Об барои рушди устувор, 2018-2028» «даъват намуда, таъкид кард, ки ҳалли мушкилоти иқлим иқдомоти ҳамоҳангшуда ва ҳамгироёнаро тақозо мекунад» [133].

Мушкилоти буҳрони иқлимӣ барои Тоҷикистон ба соҳаҳои асосӣ: кишоварзӣ, ки дар он бе обҳои мунтазам ва иқлими муътадил ҳосили он ғайриимкон аст; энергетика, зеро бештар аз нисфи қувваи барқи мамлакат аз пойгоҳҳо ва шабакаҳои барқии обӣ гирифта мешавад; соҳаи иҷтимоӣ, аз ҷумла «амнияти озуқаворӣ ва нигоҳдории тандурустӣ аз сабаби бад шудани шароити зиндагӣ дар натиҷаи обҳезӣ, хушксолӣ, ва эпидемияҳои вобаста ба об. Тибқи ҳулосаҳои созмонҳои байналмилалӣ, ҳароҷоти рафъи оқибатҳои зилзилаҳои иқлимӣ ҳар сол 4-5 дарсади ҳаҷми ММД-ро ташкил медиҳад» [137]. СММ хатари буҳрони иқлимро системавӣ арзёбӣ намуда, стратегияҳои нави мутобиқшавӣ ва рафъи оқибатҳоро дар давлатҳо тақозо мекунад, ки Тоҷикистон дар ин самт пешаф аст.

Дар шароити афзоиши буҳрони глобалии вобаста ба экосистемаи ҷаҳонӣ ва тағйирёбии иқлим баҳси муайян намудани шиддати осебпазирии экологӣ ва стратегияҳои амнияти экологӣ барои давлати Тоҷикистон муҳим арзёбӣ мегардад. Муҳити экологии Тоҷикистон дуруст аст, ки осебпазир аст. «Ҳолати мазкур дар шакли таназзули замин ва истифодаи бесамари истифодаи захираҳои табиӣ зоҳир мешавад. Масалан, амалияи нодурусти кишоварзӣ эрозияи заминро зиёд мекунад ва дар заминаи гармшавии иқлим таназзули ҷарогоҳҳо ба вуҷуд меояд» [124].

Дар робита ба ин, Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон барои пешгирӣ аз мушкилот як қатор санади меъёриро тасдиқ кардааст. Аз миёни онҳо «Барномаи давлатии экологӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2023-2028»-ро [95] зикр кардан бамаврид аст. Барномаи мазкур дар шароити афзоиши буҳрони глобалии иқлим муҳим ва саривақтӣ ба ҳисоб

меравад. Он ҳамчун як санади муҳимми стратегӣ, самтҳои асосии рушди устувори ҷомеаро дар партави таҳкими фаъолияти мақсаднок баҳри таъмини муҳити зисти солим, идоракунии устувори захираҳои табиӣ ва таъмини амнияти экологии дарозмуддат муайян месозад. Ин Барнома дар асоси Стратегияи миллии рушди Ҷумҳурии Тоҷикистон барои давраи то солҳои 2030 таҳия гардида, ба таҳкими заминаҳои ҳуқуқӣ, институтсионалӣ ва иқтисодии сиёсати экологӣ равона шудааст. Барнома маҷмуи тадбирҳои амалиро барои ҳифзи муҳити зист, истифодаи оқилона ва барқарорсозии захираҳои табиӣ, солимгардонии муҳити зист ва таҳкими амнияти экологӣ фаро мегирад, ки иҷрои онҳо бо дарназардошти дурнамои рушд ва таъмини манфиатҳои наслҳои оянда сурат мегирад. Ин тадбирҳо, аз ҷумла, истифодаи оқилонаи замин, об, наботот, ҷангалзорҳо ва сарватҳои зеризаминӣ ҳамзамон бо «рушди иқтисоди сабз», имконият фароҳам меоранд, ки рушди иҷтимоӣ иқтисодӣ дар кишвар ба ҳифзи муҳити зист ҳамоҳанг шавад.

Татбиқи мукаммали Барнома ба амалисозии сиёсати устувори экологӣ ва ислоҳоти муассир дар баҳши муҳимми ҳоҷагии халқи мамлакат мусоидат менамояд, зеро дар ҷомеа то ҳол масъалаҳои муҳимми ҳалталаби экологӣ, аз қабيلي норасоии заминҳои обёришаванда, ифлосшавии муҳити зист, камбудии захираҳои оби ошомиданӣ, пастравии ҳосилнокии ҷарогоҳҳо ва ҷангалзорҳо, ифлосшавии ҳавои атмосфера, беинтизомии истифодаи захираҳои табиӣ ва афзоиши таъсири манфии тағйирёбии иқлим, мавҷуданд. Барнома ба таҳкими мувозинати байни ҷомеа ва муҳити табиӣ таваҷҷуҳи хос равона карда менамоянд. «Ҳадафи асосии он таъмини рушди устувор дар заминаи муҳофизати гуногунии биологӣ, баҳусус, ҳифзи навъҳои нодири набототу ҳайвоноти дар хатари нетшавӣ қарордошта ва ҳамчунин беҳатарсозии шароити саломатии аҳоли таввасути коҳиш додани омилҳои манфии муҳити зист мебошад» [118].

Тоҷикистон дар шароити бӯҳрони иқлими глобалӣ бо ташаббусҳои худ кӯшиш менамояд, ки барои наҷоти ҳаёти инсоният дар рӯйи замин кумак расонад. Бо ҳамин далел, самаранокии сиёсати миллии экологии кишварро эътироф намуд. Дар амал ҳам ташаббусҳои дохилӣ ва ҳам лоиҳаҳои байналмилалӣ пешниҳод шудаанд. Бонки ҷаҳонӣ ва дигар шарикони рушд равишҳои идоракунии ҳамгирошудаи захираҳои об ва мубориза бо биёбоншавиро амалӣ мекунанд. «Тибқи маълумоти Бонки ҷаҳонӣ, рушди устувор ва дарозмуддати Тоҷикистон ҷалби захираҳои нави сармоягузорӣ, таҷдиди экологӣ ва пурзӯр кардани назорат аз болои муҳити зистро тақозо мекунад» [5].

Яке аз бахшҳои муҳими бӯҳрони глобалӣро мушкилот ва таззоду номувофиқати манфиатҳои геополитикӣ дар сатҳи минтақавӣ ва глобалӣ ташкил медиҳад. Бесуботӣ дар минтақаҳои гуногуни олам, махсусан, дар минтақаҳои атрофи Тоҷикистон ба амнияти миллий ва рушди устувор бевосита таъсир мерасонад, бавижа вазъи Афғонистон. Тоҷикистон бо Афғонистон беш аз 1300 километр марзи муштарак дорад ва дар он ҷо гурезаҳои сершумор, шабакаҳои қочоқӣ ва гурӯҳҳои ифротӣ маскан гирифтаанд. Мақомоти Тоҷикистон борҳо изҳори нигаронӣ кардаанд, ки таҳдидҳои терроризм ва қочоқи маводди муҳаддир пас аз ба қудрат расидани “Толибон” афзоиш ёфтааст. Ба ин тартиб, Президенти Тоҷикистон, муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон қабл аз баромадани нерӯҳои байналмилалӣ аз Афғонистон ба САҶА ва талош барои таҳкими амнияти минтақаро пешниҳод карда буданд [125]. Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон борҳо дар суҳанронҳои сатҳҳои мухталиф хусусияти фаромиллии таҳдидҳоро таъкид карда буданд: «Солҳои охир доираи таҳдидҳои аз терроризму ифротгароӣ пайваستا васеъ шуда, фаъолияти гурӯҳҳои террористиву ифротӣ характери фаромиллӣ касб мекунад» [138]. Ба андешаи Пешвои миллат, фаъолияти ташкилотҳои террористӣ ва экстремистии ДИИШ ва ал-қоида дар

минтақа дар танҳо афзоиш хоҳад ёфт ва пандемия ва бесуботии сиёсӣ ба онҳо имконияти нав барои ҷалби ҷавонон ва анҷоми ҳамлаҳо фароҳам меорад. Аз ин рӯ, Тоҷикистон ҷонибдори таҳкими ҳамкориҳои бисёрҷониба дар мубориза бо терроризм мебошад. Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон бахусус, аҳаммияти «Раванди Душанбе» формати муколама оид ба амнияти Осиёи Марказиро таъкид кардаанд, «ба танҳой бо таҳдидҳои терроризму ифротгарой мубориза бурда наметавонанд ва ҳамгироии талошҳо дар арсаи байналмилалӣ аҳаммияти рӯзафзун пайдо мекунад». «Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон мунтазам ташаббусу қатъномаҳои СММ ва эълонияҳои умумиро оид ба мубориза бо терроризми байналмилалӣ дастгирӣ мекунад» [139].

Дар сатҳи минтақавӣ Тоҷикистон дар доираи СААД ва СҲШ нақши фаъолро идома медиҳад. Ин иттиҳодияҳо, пеш аз ҳама, ҳамчун воситаи мубориза бо таҳдидҳои нав баррасӣ мешавад. Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон дар ҷаҳорҷӯбаи СААД ба таҳкими ҳифзи марз бо Афғонистон ҷораҷӯӣ мекунад ва омодааст, ки ба шарикон барои рафъи таҳрибкорӣ ва ҷараёни ғайриқонунӣ, терроризму ифротгарой тамринҳо анҷом диҳад. Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон ба ҳайси раиси Шурои амнияти ИМД ва СААД ба аҳаммияти эҳёи иқтидори ин созмонҳо «барои мубориза ба хатарҳо ва таҳдидҳои амниятӣ» пеш аз ҳама, терроризм, ифротгарой ва қочоқи маводди муҳаддир таъкид кардаанд. «СҲШ низ мушкилоти амнияти Осиёи Марказиро баррасӣ мекунад ва Тоҷикистон мавзӯҳои ҳамкорӣ дар мубориза бо радикализмро пайгири мекунад» [119]. Чунончи дар нишасти сарони кишварҳои Осиёи Марказӣ, дар нишасти сарони кишварҳои СҲШ масоили субот ва амният дар Афғонистон борҳо матраҳ шуд. Илова бар ин, Душанбе дар муколамаҳои сиёсии минтақавӣ бо Чин ва Русия ширкат карда, саъй мекунад, ки таъсири берунаро коҳиш диҳад ва шиддати радикализмро дар марзҳои ҷанубӣ кам намояд.

Сиёсати хориҷии Тоҷикистон, аз як тараф, бо талошҳо барои таҳкими иқтисоди дифоӣ ва сохторҳои ҳифзи ҳуқуқ аз тарафи дигар, майл ба ҳалли дипломатии низоҳҳо тавсиф мешавад. Дар маҷмӯъ, метавон гуфт, ки буҳронҳои сиёсии глобалӣ, ки дар шароити тавсеи таҳдиду хатарҳои терроризму ифротгароии сиёсӣ ва буҳронҳои геополитикӣ ба вуҷуд меояд, ба рушди устувори кишвар таҳдиди мустақим дорад.

Афзоиши радикализм, терроризм ва ифротгароӣ ва чораҳо бар зидди онҳо бахше аз тасмимҳои Тоҷикистон дар ҳошияи буҳронҳои глобалии рушди устувор аст. Суботи иҷтимоии Тоҷикистон ба ҷараёнҳои идеологии фаромиллӣ бешак ҳалалдор мегардад. Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ – Пешвои миллат қайд мекунанд, ки террористон ҳатто бо истифода аз фанновариҳои замонавӣ, бештари ҷавононро ба худ ҷалб намуда, ташвиқотро анҷом медиҳанд: «Паҳн кардани ақидаҳои ифротгароӣ, барангехтани кинаву адоват ва низоҳҳои динӣ... ба аслиҳаи воқеии созмонҳои террористиву ифротӣ табдил ёфтааст» [139].

Масъалаи дигаре, ки ифодаи ҳолатҳои буҳрони рушди глобалист ва Тоҷикистонро фаро мегирад, ин масъалаи коҳиши захираҳои об ва ташаббусҳои байналмилалӣ Тоҷикистон бо сарвари Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон барои ҳалли онҳо мебошад. Тоҷикистонро аксар вақт «манораи обӣ»-и Осиёи Марказӣ меноманд. Дарёҳои асосии минтақа Омударё ва Сирдарё аз пирахҳои Тоҷикистон сарчашма мегиранд [97]. Аз ҷумла, обшавии пирахҳо дар муддати кӯтоҳ маҷрои Омударё ва шохобҳои онро зиёд мекунад, вале баъдан таҳдиди камшавии маҷрои онро дар пай дорад.

Буҳрони об шояд ба номувофиқии дипломатӣ ва зиддиятҳои сиёсӣ мӯҷароҳои минтақавӣ бурда расонад. Чунон, ки С.З. Қувватзода вобаста ба масъалаи «Сиёсати об ва истифодаи самараноки захираҳои обӣ дар шароити кишварҳои Осиёи Марказӣ» ишора мекунад. «Тавре таъкид гардид, бо дар назардошти нобаробар ҷойгиршавии захираҳои об дар

сатҳи сайёра ва вобастагии мутақобилаи обӣ миёни давлатҳои дунё сар задани низоъҳо ва муҳолифатҳои байнидавлатию минтақавӣ во ҳатто ҷаҳонӣ дар ҳавзаҳои муштараки захираҳои об миёни кишварҳо ногузир арзёбӣ мегардад» [88, с. 283]. «Осиёи Марказӣ низ аз минтақаҳои маҳсуб меёбад, ки дар он низ захираҳои обӣ нобаробар ҷойгир шуда, зиёда аз 90 фоизи он дар ҳудуди ду кишвар Тоҷикистон ва Қирғизистон ташаккул меёбад. Аммо истифодабарандаи асосии ин захираҳои об бошанд кишварҳои дигар – Қазоқистон, Туркменистон ва Ўзбекистон мебошанд» [55, с. 8].

Осиёи Марказӣ вобаста ба ҷойгиршавии геополитикиаш махсусияти детерменистии ҷуғрофии мураккабро соҳиб аст. Дар ҳавзаҳои ягонаи таъминоти об будани ин минтақа баъди пош хӯрдани Иттиҳоди Шуравӣ зиддият ва муқовиматҳои сиёсӣ дипломатиро овард. «Дар давраи шуравӣ дар Осиёи Марказӣ сохтори обтаъмикунии тавре ташкил карда шуда буд, ки фаъолияти НБО дар давраҳои зиёд шудани талабот ба об дар мавсими обёрӣ ба водихо ҳаҷми иловагии обро мепартофтанд, дар зимистон бошад барои сарфа захираҳои об давлатҳои поёноб ва давлатҳои болооб тавасути сохтори ягонаи Шуравӣ на танҳо сохтори обиву энергетикӣ минтақавӣ аз байн рафт, инчунин муҳолифатҳои барои захираҳои об миёни давлатҳои минтақа, махсусан давлатҳои болооб ва поёноб сар зад» [35].

«Имрӯз дар масъалаи амният ва рафъи бӯҳрони устувори глобалӣ фаъолияти марказҳои Осиёи Марказӣ ва принципҳои ҳамгироӣ ва таҳкими ҳамбастагӣ ва дастгирии мутақобилаи кишварҳои узви СААД аз рӯйи масъалаҳои мубрами амнӣ глобалӣ ва минтақавӣ иқдомҳои муштарак андешида мешаванд» [62, с. 122].

«Соли 2024 бо ташаббуси Швейтсария бо иштироки Тоҷикистону Ўзбекистон дар ҳавзаҳои рӯдхонаи муштараки Каналҳои Бузург ва Шимоли Фарғона пойгоҳҳои автоматӣ гузошта шудааст. Ин як қадами рамзӣ дар

самти мониторинги муштарак ва ҳалли ихтилофот дар мавриди тақсимои об аст» [97].

Тоҷикистон дипломатия дар бахши обро як роҳи субот дар минтақа медонад. Дар баробари ин, дар дохили кишвар сиёсати обии хосияти динамикидошта ташаккул ёфтааст. Татбиқи лоиҳаҳои бузурги гидротехникӣ, пеш аз ҳама, сохтмони НБО-и Роғунро Тоҷикистон як роҳи беҳбуди истиқлоли энергетикӣ ва обӣ медонад. Форуми муҳимми байнаминлали дар ин замина чорабиниҳои дар доираи «Раванди оби Душанбе» (формати ғайрирасмии СММ барои солҳои 2018 - 2028 оид ба масъалаҳои об) буд. Дар конфронси ахир Тоҷикистон дар бораи ҳифзи пиряхҳо, истифодаи оқилона ва табодули навоҳӣ баҳсу мунозираҳоро пеш гирифт. Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ – Пешвои миллат муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон зимни суҳанронӣ дар маросими пӯшидашавии Конфронси ҷаҳонии об дар ш. Нью-Йорк бар зарурати «амали муштарак дар бахши об» таъкид карда ва барои дигарон аз ҷомеаи ҷаҳонӣ даъват кардааст, ки аз ташаббусҳои Тоҷикистон дар бораи ҳифзи пиряхҳо пуштибонӣ шавад. «Аз ҷумла, Тоҷикистон пешниҳод кард, ки Сандуқи байналмилалӣ ҳифзи пиряхҳо таъсис дода, соли 2025 Соли байналмилалӣ ҳифзи пиряхҳо эълон карда шавад» [110].

Ин пешниҳодҳо ҳамчун саҳми кишвар дар мубориза бар зидди таъсири иқлим ба захираҳои об хизмат мекунад. Дар навбати худ, иштироки фаъолонаи Тоҷикистон дар ин ташаббусҳо нуфузи байналмилалӣ онро афзоиш дода, масъулиятро барои манбаи умумии минтақавӣ нишон медиҳад.

Бухрони рушди устувори глобалӣ аз мушкилоти иқтисодӣ низ вобастагии зиёд дорад. Тамоюлҳои ноустувори иқтисодӣ ба инкишоф ва рушди устувори Тоҷикистон бидуни шак мушкилот эҷод мекунанд. Дар ҳамин асос, барои Тоҷикистон устувори иқтисодӣ ва иҷтимоӣ дар шароити фишорҳо ва мураккабии вазъи берунӣ муҳим мебошад. Дар

фазои мураккаби сиёсӣ ва иқтисодии асри XXI, дар заминаи шиддат гирифтани бухронҳои глобалӣ, аз ҷумла бухронҳои сиёсӣ, экологӣ, озуқаворӣ, энергетикӣ масоили марбут ба таъмини амнияти иқтисодӣ ва таҳкими истиқлоли молиявии кишварҳо сиёсати марказии давлатҳо табдил ёфтааст. Ҷаҳонишавии зуд ва таназзули сохторҳои миллии иқтисоди бозорӣ, якҷо бо таъсири пайдарпайи офатҳои иқлим ва геополитикии ҷаҳонӣ давлатҳоро маҷбур месозад, то стратегияи иқтисодии худро таҳрезӣ ва дар хошияи рушди устувори глобалӣ мутобиқ намуда, шакли устувори худ ҳифзкунанда ва рушдбандаро ҷорӣ намоянд. Дар чунин шарот, сиёсати протексионизми иқтисодӣ ҳамчун яке аз равишҳои муассири ҳифзи иқтисоди миллӣ ва абзори сиёсӣ аҳаммияти хосса пайдо мекунад.

Протексионизм дар маънои васеъ маҷмуи тадбирҳои мақсаднокест, ки ҳадафи асосии он ҳифзи истеҳсоли дохилӣ, танзими воридот ва таҳкими идоракунии миллии иқтисод тавассути воситаҳои гуногуни ҳифзӣ ва дастгирии давлатӣ мебошад. Ин раванд дар замони муосир ба як рукни муҳимми сиёсати иқтисодии кишварҳои пешрафта ва рӯ ба рушд табдил ёфтааст. «Сабаби аслии дар он аст, ки бо вучуди манфиатҳои равшани тиҷорати озод, кишварҳо дар шароити бухрони глобалӣ эҳсос мекунанд, ки иқтисоди миллӣ бояд аз таъсири бевоситаи таҳаввулоти хориҷӣ ҳифз карда шавад» [84, с. 1-7].

Барои Ҷумҳурии Тоҷикистон, ки иқтисодиёти он ба таври назаррас дар ҳоли рушди ва гузариш қарор дорад, истифодаи сиёсати протексионӣ метавонад ба сифати воситаи устуворгардонии равандҳои иқтисодӣ, махсусан, дар шароити таҳдидҳои берунаи иқтисодӣ ва бухронҳои иқтисодии ҷаҳонӣ, хидмат намояд. Аз як тараф, бухрони сиёсӣ дар сатҳи байналмилалӣ, аз қабилӣ таҳримҳои иқтисодӣ, номуайянии бозори энергетикӣ, ҷангҳои савдо ва ихтилофҳои геополитикӣ имкониятҳои тавсеи ҳамгироӣ ва рушди бозаргониро барои кишварҳо маҳдуд месозанд.

Аз ҷониби дигар, равандҳои мураккабиэкологӣ, аз ҷумла камшавии захираҳои об, тағйирёбии иқлим, мушкилоти сайёраи Замин ва таназзули муҳити зист, бахусус барои Тоҷикистон, ки иқтисоди он аз захираҳои табиӣ вобаста аст, хатари ҷиддӣ эҷод мекунанд.

Дар чунин муҳит, татбиқи сиёсати протексионизм ба Тоҷикистон имкон медиҳад, то барои бозсозии истеҳсолоти дохилӣ, ҳифзи амнияти озуқаворӣ, тақвияти соҳаҳои истеҳсолии масолеҳи аввалия ва масолеҳи коркардшуда, инчунин ҳавасмандгардонии сармоягузори дохилӣ заминаи воқеӣ фароҳам орад. Бо истифода аз механизмҳои танзими воридот, пешниҳоди имтиёзҳои андозӣ ва қарзӣ ба соҳибкорони ватанӣ, тақвияти ҳамгирӣ бо бозорҳои минтақавӣ ва рушди сиёсати саноаткунории навъи миллӣ, метавон ба шаклгирии иқтисоди камзахира, устувор ва муқовиматпазир ноил гардид.

Татбиқи сиёсати протексионизм бояд дар доираи шароити ҳуқуқӣ ва меъёрҳои байналмиллаии тиҷорат, ба вижа, уҳдадориҳои Тоҷикистон дар Созмони ҷаҳонии тиҷорат ва дигар созмонҳои минтақавӣ, сурат гирад. Яъне протексионизм набояд шакли тундгароёна ва истилоҳпазир касб намоянд, балки бояд ҳамчун механизми мутавозини мудофиавӣ бо хусусияти маваққатӣ ва стратегӣ амалӣ шаванд. Дар ҳолати барзиёд истифодаи ин раванд, хавфи коҳиши рақобатпазирии бозор, маҳдуд шудани навовариҳо ва ба вучуд омадани беқурбшавии моливу пулӣ вучуд дорад.

Аз нигоҳи илмӣ, имрӯз протексионизм дар шароити бухронҳои муосир дигар як абзори иқтисодӣ нест, он ба як ҷузъи муҳимми ҳокимияти иқтисодии миллӣ ва ҳифзи истиқлоли сиёсии давлатӣ мубаддал гаштааст. Барои кишварҳои осебпазир, ки ба сабаби маҳдудияти захираҳо, вобастагии иқтисодӣ ва таъсири тағйирёбии иқлим, бештар зери фишор қарор доранд, протексионизм метавонад механизми воқеии коҳиши хатарҳо ва афзоиши амнияти стратегӣ бошад.

Таҳлили назариявӣ ва воқеии масъала нишон медиҳад, ки сиёсати протексионизми иқтисодӣ барои Тоҷикистон, ба хусус дар фазои пуртазодди сиёсату экологии ҷаҳонӣ, метавонад ба сифати воситаи ғимояи манфиатҳои миллӣ, устуворгардонии истеҳсолоти дохилӣ, фароҳамсозии суботи иҷтимоӣ ва таъмини рушди дарозмуддат хидмат намояд. Хусусиятҳои сиёсии давлатӣ ба раванди рушди устувори глобалӣ имкон медиҳад, ки Тоҷикистон ба сӯйи тарҳи нави қудрати иқтисодӣ, тарҳи муқовиматпазир, худкифоя ва устувори стратегӣ қадам гузорад.

Таҳлилҳо нишон медиҳанд, ки Тоҷикистон воқеан, аз таҳдидҳо ва мушкилоти бӯҳрони рушди устувори глобалӣ дар канор буда наметавонад. Бӯҳрони рушди устувори глобалӣ дар натиҷаи ҳуруҷи маҷмуи таҳдидҳои иқлимӣ, экологӣ, сиёсӣ ва иқтисодӣ ба вуҷуд омадааст. Обшавии пиряхҳо ва ҳаводиси шадиди обу ҳаво, фишор ба экосистема, бесуботӣ дар минтақаҳои алоҳидаи олам, фишори ғайриқонунии байналмилалӣ ва афзоиши ифротгароӣ, ҳамаи ин амният ва рушди кишварҳоро бозмедорад. Ҳамзамон, дар Тоҷикистон ҷиҳати коҳиши хатарҳои мазкур тадбирҳои ғайриқонунии андешида мешаванд. Ба монанди, таҳияи ҳамгироии «Ҳадафҳои рушди устувор» ба рӯзномаи миллӣ. Пешвои миллат муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон борҳо аз ҷомеаи ҷаҳонӣ даъват кардаанд, ки дар муқобили бӯҳронҳои рушди глобалӣ муттаҳид шаванд.

Ҳамин тариқ, бӯҳронҳои рушди глобалӣ имрӯз ҳосияти ҳамаро фарогиранда дорад, аммо ҳамзамон, тасмимҳо ва барномаҳои миллиро талаб мекунад.

БОБИ III. НАҚШИ ПЕШВОИ МИЛЛАТ ДАР ПЕШБАРИИ ТАРҲҲОИ РУШДИ УСТУВОРИ ГЛОБАЛӢ

3.1. Эмомалӣ Раҳмон – ташаббускори барномаи сулҳи ҷаҳонӣ ва рушди устувори глобалӣ

Мураккабии рушди глобалӣ ва афзоиши рӯз аз рӯзи буҳронҳо ва зиддиятҳои субъектони низоми муносибатҳои байналхалқӣ омӯзиш ва баррасии барномаҳои инкишофи сайёравиро ҳатмӣ мегардонад. Воқеияти замони муосир, ки ҷаҳон бо мушкилоти глобалие ба монанди низоъҳои мусаллаҳона, таҳдидҳои амниятӣ ва тағйирёбии иқлим рӯ ба рӯст, талошҳо ҷиҳати таҳкими сулҳ, оромӣ ва таъмину таҳкими амният дар саросари ҷаҳонро зарур мегардонад. Талошҳо ва кӯшишҳои ҳамбастагии глобалии шаклронда на танҳо барои рушди кишварҳо, минтақаҳо ва миллату доираи тамаддунҳои алоҳида, балки барои тамоми наслҳои ояндаи башариат муҳимманд. Тафаккури солими имрӯза ва талошҳои пайгирона кафили таъмини ояндаи дурахшон аст. Дар иртибот давлатҳо ва пешвоёни миллату халқиятҳои пешоҳанг дар самти таъмин ва таҳкими сулҳ ва бартарафнамоии низоъҳои глобалӣ аз нуктаи назари ҷомеаи ҷаҳонӣ ва институтҳои байналмилалӣ муҳимманд.

Тоҷикистон қисми ҷудонашавандаи низоми муносибатҳои глобалӣ, ҳамчун давлати дорои мавқеи геостратегӣ дар ҷуғрофиёи Осиёи Марказӣ, дар тули чанд даҳсолаи охир дар рушди сулҳ ва суботи минтақавӣ ва глобалӣ саҳми назаррас гузоштааст. Муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон ҳамчун Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон ва Пешвои тоҷикони ҷаҳон, на танҳо дар дохили кишвар як шахсияти дорои таъсири мусбат аст, балки бо ташаббусҳои сулҳҷӯёна ва стратегияи хос дар арсаи байналмилалӣ низ шинохта шудааст. Ӯ ҳамчун як роҳбар ва ташаббускор дар самти таҳкими амният ва рушди ҳамкорӣ байни давлатҳо идеяҳои муҳимро ба ҷомеаи ҷаҳонӣ баҳри ҳамзистии осоишта ва таъмини сулҳу амнӣ глобалӣ пешниҳод намудааст.

Дар шароити бухрони сиёсии имрӯзаи ҷомеаи ҷаҳонӣ муваффақтарин ва ҳатмитарин ташаббуси ӯ «Даҳсолаи таҳкими сулҳ барои наслҳои оянда» аст, ки ин иқдом дар ҳамкорӣ бо Созмони Милали Муттаҳид ва созмонҳои дигари байналмилалӣ амалӣ мегардад. Ин ташаббус на танҳо ба ҳифзи сулҳ ва амният равона шудааст, балки дар худ омилҳои муҳимми иҷтимоӣ ва фарҳангӣ низ дорад, ки барои ҷаҳони устувор ва рушдбанда пешбинӣ шудааст. Ташаббуси мазкур барои наслҳои оянда як фалсафаи навро дар бар мегирад, ки дар асоси арзишҳои сулҳ, ҳамкорӣ ва масъулият барои ҳифзи фазои бидуни низоъ асос ёфтааст.

Мақсади баррасии масъала таҳлили нақши муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон ҳамчун ташаббускори рушди глобалӣ мебошад, ки тавассути идеяҳои худ дар самти таҳкими сулҳ ва амнiateи глобалӣ саҳми назаррас гузоштааст. Аз ҷумла, тавачҷуҳи хос ба ташаббуси «Даҳсолаи таҳкими сулҳ барои наслҳои оянда» равона карда мешавад, ки чӣ гуна ин идея метавонад ҳамчун воситаи стратегӣ барои ба даст овардани ҷаҳони устувор ва амн истифода гардад. Дар маҷмӯъ, чунин тадбирҳои амалӣ ва пешниҳодҳои стратегӣ на танҳо барои Тоҷикистон, балки барои тамоми ҷомеаи ҷаҳонӣ намунаи барҷастаанд, ки метавонад фазои ором ва суботро барои наслҳои оянда фароҳам оранд.

Зарурати сулҳ ва амнiateи сиёсӣ амалии ташаббуси «Даҳсолаи таҳкими сулҳ ба хотири наслҳои оянда» барои инкишоф ва рушди глобалӣ. Ҷаҳон дар бухронитарин вазъияти сиёсӣ ва бархӯрдҳои геополитикиву геоиқтисодӣ, зиддиятҳои иҷтимоӣ, тамаддунӣ ва мазҳабӣ қарор гирифтааст. Танҳо ақли солим ва бузургии сиёсӣ метавонад дарки воқеияти харобиовар, мушкилсозу несткунандаи заминаҳои рушди глобалиро дар оянда дошта бошад. Ин ҳам бошад ба азму иродаи қавии Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон пайваست гардид, ки дар Мубоҳисаи 79-уми Маҷмаи СММ шунида шуд. Таъкиди

Пешвои муаззами миллат бар он асос ёфта буд, ки «Равандҳои пуртақозои геосиёсӣ, мусаллаҳшавии бошитоб, шиддат гирифтани «ҷанги сард», низоъҳои мусалаҳона, пайомадҳои тағйирёбии иқлим ва дигар хатару таҳдидҳои глобалӣ, бешубҳа оқибатҳои манфии дарозмуддат хоҳад дошт» [20].

Дар доираҳои илмӣ ва академӣ омӯзиши масъалаи сулҳ ва инкишофи глобалӣ, тавсифи воқеияти рушди ҷаҳони муосир беш аз пеш муҳим ба назар мерасад. Сабаб дар ин аст, ки масъалаи инкишофи ҷаҳони глобалӣ давоми ду даҳсолаи аввали асри ХХІ диққатҷалбкунанда гардида, ба дуруст муайян карда натавонистани роҳи ҳалли мушкилоти замони муосир воқеияти инкишофи устувори ҷаҳонро зери шубҳа қарор дода, ҳалалдор гаштани ноосфера ва антропосфера метавонад ҷаҳони глобалиро хатарнок нишон диҳад [67, с. 181-182].

Вобаста ба он, ки таҳияи концепсияҳо ва доктринаҳои сиёсӣю геополитикӣ, ки гегемонизми навинро ифода мекунанд, воқеияти манзараи сиёсии ҷаҳон мураккаб ва хатарзо ифода меёбад. Хатарнок шудани ҷаҳони глобалӣ аз натиҷаи фаъолияти худӣ инсон, мактабҳои илмӣ, баъзе давлатҳо ва гурӯҳҳои сиёсии молиявӣю иқтисодӣ байналмилалӣ бармеояд. Тасниф накардани суд ва зиёни ҳуқуқи башар на танҳо боиси қонун нагардидани талаботу манфиатҳои сиёсӣ, фарҳангӣю идеологӣ ва иқтисодӣ қисмате аз аҳолии сайёраи Замин гардидааст, балки онҳоро беҳуқуқ мекунад [70, с. 261].

Дар шароити муосири рушди низоми глобалии олам, ки бо афзоиши таҳаввулоти геополитикӣ, равандҳои аз як тараф ҳамгироӣҳо, аз тарафи дигар бархӯрдҳои геополитикӣ ва идеологӣ, таҳдидҳои нави амниятӣ ва тағйирёбии сохтори муносибатҳои байнидавлатӣ тавсиф мегардад, масъалаи таҳкими сулҳи устувор ва таъмини рушди дарозмуддати инсоният ба яке аз самтҳои меҳварии рӯзномаи сиёсӣ ва илмӣю ҷомеаи ҷаҳонӣ табдил ёфтааст. Дар ин замина, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, Пешвои миллат муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон

пайваста зарурати таҳкими фарҳанги сулҳ, густариши ҳамкориҳои созандаи байналмилалӣ ва ташаккули заминаҳои устувори рушди ояндаро ҳамчун шарти асосии пешрафти давлатҳо ва ҷомеаи башарӣ арзёбӣ менамоянд. Бо дарназардошти мураккаб гардидани муҳити байналмилалӣ ва зуҳури мушкилоти фаромиллӣ, аз ҷумла тағйирёбии иқлим, норасоии захираҳои ҳаётан муҳим, низоъҳои сиёсӣ ва бӯҳронҳои иҷтимоӣ иқтисодӣ, масъалаи таъмини субот, адолати иҷтимоӣ ва шукуфоии устувор барои наслҳои имрӯзу оянда аҳаммияти стратегияи хос касб намудааст. Маҳз дар ҳамин замина Пешвои миллат зимни иштирок ва суҳанронӣ дар Саммити Созмони Милали Муттаҳид таҳти унвони «Саммити оянда» ба зарурати ташаккули низоми нави ҳамкориҳои байналмилалӣ, таҳкими эътимоди мутақобила миёни давлатҳо ва қабули тадбирҳои мушаххас ҷиҳати таъмини ояндаи беҳатар, устувор ва рушди фарогири инсоният таъкид намуда, масъалаи сулҳро ҳамчун арзиши бунёдӣ ва омили калидии пешрафти ҷомеаи ҷаҳонӣ арзёбӣ карданд. Дар ин замина Пешвои миллат дар Саммити СММ, ки унвони «Саммити оянда»-ро гирифта буд, чунин таъкид намудааст: «Дар робита ба ин, пешниҳод менамоям, ки тавассути қатъномаи махсуси Созмони Милал «Даҳсолаи сулҳ ба хотири наслҳои оянда» қабул карда шавад» [18].

Таҳқиқи назариявии зарурати таҳкими сулҳу суботи фарогир дар сатҳи байналмилалӣ, ки аз ҷониби Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, Пешвои миллат муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон пайваста дар минбарҳои бонуфузи ҷаҳонӣ матраҳ мегардад, замина фароҳам меорад, то нақши сиёсӣ ташаббускоронаи Ҷумҳурии Тоҷикистон дар ташаккули доираҳои баҳсии муосири сулҳофарӣ ва ҳамкориҳои созандаи байналмилалӣ арзёбии илмӣ гардад. Дар ин росто, ташаббусҳои байналмилалӣи Пешвои миллат метавонанд ҳамчун саҳми назаррас дар рушди консепсияи сулҳи глобалӣ ва таҳкими фарҳанги ҳамзистии осоиштаи давлатҳо ва халқҳо мавриди таҳлил қарор гиранд. Моҳияти ин консепсия ба зарурати ташаккули низоми муносибатҳои байналмилалӣ асос меёбад, ки дар он

принсипҳои эътимоди мутақобила, эҳтироми соҳибхитиёрии давлатҳо, ҳамкориҳои судманд ва масъулияти муштарак барои ояндаи инсоният мақоми меҳварӣ дошта бошанд.

Бояд таъкид намуд, ки ғояи сулҳи глобалӣ ҳамчун падидаи сиёсӣ вуҷуд дорад. Ин сулҳи глобалӣ дорои собиқаи тулонӣ ва заминаҳои амиқи таърихӣ мебошад. Ин мафҳум дар қараёни ташаккули афкори сиёсӣ ва иҷтимоии инсоният тадриҷан инкишоф ёфта, аз ҷониби мутафаккирон, файласуфон ва назарияпардозони гуногуни давраи замони такмил дода шудааст. Дар таърихи афкори сиёсӣ масъалаи таъмини сулҳи пайдор ва роҳҳои пешгирии низоъҳои иҷтимоӣ аз ҷумлаи мавзӯҳои меҳварӣ ба ҳисоб мерафт. Яке аз аввалин мутафаккироне, ки ба масъалаи зарурати субот ва амният ҳамчун шартҳои асосии рушди ҷомеа таваҷҷуҳи махсус зоҳир намудааст, файласуф ва назарияпардози англис Т. Гоббс мебошад. Ӯ дар асари машҳури худ «Левиафан» зарурати ташкили ҳокимияти муассир ва низоми муназзами давлатдориро ҳамчун воситаи таъмини амният, оромии ҷамъиятӣ ва пешгирии бесуботӣ асоснок кардааст. Ҳарчанд мафҳуми «сулҳи глобалӣ» дар шакли муосир он дар осори Т. Гоббс истифода нашудааст, аммо таҳлилҳои ӯ оид ба нақши давлат дар нигоҳдории тартибот ва пешгирии ихтилофот аз ҷумлаи заминаҳои назариявии ташаккули концепсияҳои баъдинаи сулҳи пайдор ва ҳамкориҳои байналмилалӣ ба ҳисоб мераванд. Аз ин рӯ, рушди ғояи сулҳи глобалӣ натиҷаи таҳаввули тулонии афкори сиёсӣ буда, имрӯз дар шароити ҷаҳони муосир ҳамчун яке аз шартҳои асосии таъмини амният, суботи байналмилалӣ ва рушди устувори инсоният аҳаммияти хос пайдо намудааст. Дар асари «Левиафан» идеяи сулҳи доимӣ ва аҳаммияти ҳукуматро барои таъмини оромӣ ва субот дар ҷомеаҳои инсонӣ матраҳ кардааст, «...ва башарият ба созиш омада метавонанд» [103].

Нақши муҳимми таърихиро дар ин замина файласуфи олмонӣ И. Кант бо рисолаи «К вечному миру» («Ба сӯйи сулҳи абадӣ» (1795) боздидааст. Кант пешниҳод кард, ки барои расидан ба сулҳи доимӣ,

давлатҳо бояд як иттиҳодияи байналмилалиро ташкил диҳанд, ки асоси он қонунҳо ва шартномаҳои муштарак бошад. Кант бовар дошт, ки тавассути ташкили як низоми байналмилалии сулҳҷӯёна ва ҳамкорӣ, ки асосаш адолат ва эҳтироми ҳуқуқҳои инсон аст, метавон ба сулҳи абадӣ ва устувор ноил шуд [46, с. 7-8].

Дар асри XX, баъд аз ду ҷанги ҷаҳонӣ, идеяи сулҳи глобалӣ ба як зарурати таъхирнопазир табдил ёфт. СММ, ки дар соли 1945 таъсис ёфт, дар асоси ҳамин идеяҳо бунёд шуда, ҳадафи асосии он таъмин ва ҳифзи сулҳи ҷаҳонӣ мебошад «... созмон барои ҳифзи сулҳу амнияти байналхалқӣ, инкишоф додани муносибатҳои дӯстонаи байни давлатҳо кӯшиш менамояд...» [136]. Аз он вақт инҷониб СММ ва дигар созмонҳои байналмилалӣ талош мекунанд, ки тавассути дипломатия, гуфтугӯ ва механизмҳои сулҳҷӯёна барои коҳиши низоъҳо ва таҳкими сулҳи глобалӣ мусоидат намоянд.

Идеяи сулҳи глобалӣ яке аз арзишҳои бунёдии ҷомеаи ҷаҳонӣ ба шумор меравад, ки ҳадафи он коҳиш додани низоъҳо, принсипи ҷангҳо ва таҳкими муносибатҳои дӯстона байни кишварҳо ва халқиятҳо аст. Сулҳи глобалӣ дар заминаи ҳалли мушкилоти байналмилалӣ ба монанди терроризм, низоъҳои қавмӣ, ҷаҳл ва тағйирёбии иқлим, аҳамияти махсус пайдо мекунад. Ҳадафи ин идея на танҳо ҳифзи амният ва оромӣ, балки фароҳам овардани муҳити муносиб барои рушди фарогир ва адолат дар саросари ҷаҳон мебошад.

Сулҳи глобалӣ бо ҳамкориҳои фаъоли давлатҳо, созмонҳои байналмилалӣ ва ниҳодҳои ғайридавлатӣ ниёз дорад, то ки масоили гуногуни ҷаҳонӣ тавассути гуфтугӯ, ҳамкорӣ ва фаҳмиши мутақобила ҳаллу ҷалб шаванд. Таъкиди Президенти кишвар, муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон ба ҳамин маъно: «Мо роҳбарони давлатҳоро зарур аст, ки атрофи ҳадафҳои умумӣ ба мақсади сулҳи пайдор дар тамоми кураи Замин ва хотима бахшидан ба ранҷу азоби одамон ба асари ҷангҳо ва пайомадҳои даҳшадбори онҳо муттаҳид шавем» [18]. Ин ғояро башарият

бояд дарк кунанд, ки сулҳ на танҳо вазифаи ҳукуматҳо, балки масъулияти ҳар як сокини сайёраи Замин аст. Ин маънои онро дорад, ки ҳар як шахс ба саҳми худ, новобаста аз миллат ва мазҳабаш метавонад дар таҳкими сулҳ нақши муҳим бозад.

Дар маҷмӯъ, идеяи сулҳи глобалӣ барои эҷоди ҷаҳоне равона шудааст, ки дар он қонун, адолат ва эҳтиром ба ҳуқуқи инсон ҳукмрон бошад ва имкониятҳои мисоид барои инкишоф ва зиндагии ошошта фароҳам ояд. Ба ҳамин васила, сулҳи глобалӣ метавонад василаи муҳими расидан ба ҳадафҳои рушди устувор гардад, ки орзуи тамоми инсоният аст.

Саволе ба миён меояд, ки чаро аҳаммиати сулҳ ва ошоштагӣ барои давлатҳо ва ҷомеаи башарӣ аз ҳарвақта дида заруртар гаштааст? Посуҳи инро аз ҳуди пешниҳоди Пешвои муаззами миллат «Сулҳ ба хоҳири наслҳои оянда» дарк мекунем:

– сулҳ ҳамчун асоси инкишофи устувори ҷомеаи эҳтироф шудааст. Сулҳ танҳо набудани низоъ ва ҷангҳо нест. Он вазъияти ғайринизомӣ ва ғайримочароӣ, раванди ғайриҳамоҳангӣ, боварӣ ва ҳамоҳангӣ мебошад. Бе сулҳ, рушди устувори, рушди иқтисодӣ ва адолати иҷтимоӣ ғайриимкон аст. Низоъ, ҷангҳо, зӯроварӣ ва бесуботӣ тамоми ҷомеаҳоро хароб карда, одамонро аз ҳаёти хуб маҳрум мекунад ва бӯҳрони низоми иқтисодӣ, иҷтимоӣ, фарҳангиву маънавии ҷомеаро ба вуҷуд меорад;

– сулҳ бунёди аввалини субот сиёсат аст ва имкон медиҳад, ки рушди ҷаҳонӣ таъмин гардад. Дар шароити ошошта давлатҳо метавонанд стратегияҳои нави сиёсӣ, дипломатӣ, иқтисодиву иҷтимоӣ ва идоракуниро таҳия ва амалӣ созад, қонун ва тартиботро нигоҳдоранд ва ҳуқуқҳои шаҳрвандонро ҳимоя кунанд. Низомҳои устувори сиёсӣ, банақшагирии дарозмуддат ва татбиқи барномаҳое, ки ба баланд бардоштани сифати зиндагии аҳоли нигаронида шудаанд, аз мавҷудияти сулҳ ва субот вобастагии калон дорад.

– сулҳ боиси тақвияти кори тартиботи институтсионалии ҳокимияти давлатӣ ва фаъолияти ниҳодҳои сиёсӣ ҳам дар сатҳи миллӣ ва ҳам локаливу глобалӣ мегардад. Дар шароити сулҳ ва осоишта чи фаъолияти институтҳои сиёсӣ, механизми системаи сиёсии миллӣ ва байналмилалӣ метавонанд таҳким ёбанд. Шаффофият, ҳисоботдиҳӣ ва иштироки шаҳрвандонро дар раванди сиёсӣ таъмин кунад, ки ин дар навбати худ ба таҳкими ҳамбастагии сиёсиву иҷтимоӣ ва рушди устувори ҳар давлате мусоидат мекунад;

– сулҳ механизми коҳиши низоъ ва ҷангҳост. Он ба паст шудани сатҳи низоъҳои дохилӣ ва минтақавию глобалӣ мусоидат мекунад. Ихтилофу зиддиятҳоро аз тараққиёт дур карда, асосҳои ҷамъиятиро бунёд менамояд. Бидуни низоъҳо давлатҳо метавонанд ба ҳалли мушкилоти таъхирнопазири иҷтимоӣ ва иқтисодӣ диққат диҳанд, ки ба сифати зиндагии наслҳои оянда ва дар маҷмӯъ, ҷомеаи башарӣ, таъсири мусбат мерасонанд.

– сулҳ метавонад омили таҳкими ҳамгироӣҳо ва ҳамкориҳои байналхалқӣ гардад. Барои гуфтушунид ва ҳамкориҳои давлатҳо шароит фароҳам меорад. Мушкилоти глобалӣ, аз қабили бухрони сиёсӣ, муҳоҷират ва терроризм талошҳои муштарак ва амалҳои муштаракро тақозо мекунанд, дар шароити сулҳи глобалӣ имкони шакл гирифтани онҳо мумкин аст. Вақте ки кишварҳо барои расидан ба ҳадафҳои умумӣ захираҳо ва таҷрибаи худро муттаҳид мекунанд, рушди оянда низ таъмин мегардад;

– сулҳ асос ва бунёди механизми ҳамбастагиҳои иқтисодӣ дар сатҳи локалӣ ва глобалӣ мегардад. Суботи сиёсӣ ва шароити осоишта фазои ҷолиби сармоягузорию ба вуҷуд меорад. Мавҷудияти сулҳу субот имкони ҷалби сармояи дохиливу хориҷиро афзоиш дода, ба рушди иқтисод, таъсиси ҷойҳои нави корӣ ва беҳбуди инфрасохтори иҷтимоӣ мусоидат мекунад;

– сулҳ асоси ҳамбастагии иҷтимоӣ аст. Сулҳ ба ҳамоҳангӣ ва муттаҳиди иҷтимоӣ мусоидат мекунад, ки барои рушди устувор муҳим аст. Ҳамоҳангии иҷтимоӣ барои пешгирӣ кардани низоъҳои байни гурӯҳҳои гуногуни аҳоли ва таъмини ҳамоҳангӣ дар сатҳи ҷомеа мусоидат мекунад. Ин, дар навбати худ, фазои эътимод ва ҳамкориҳо барои татбиқи стратегияҳои дарозмуддат фароҳам меорад;

– сулҳ асоси ҳифзи ҳуқуқи инсон аст. Эҳтиром ва ҳифзи ҳуқуқи инсон дар шароити низоъ, ҷангҳо ва хушунат ғайриимкон аст. Барои ҳамин, дар замони осоишта давлатҳо метавонанд ҳуқуқу озодиҳои шаҳрвандонро самаранок таъмин намуда, механизмҳои ҳифзи онҳо ва пешгирии суистифодаро эҷод кунанд. Ин барои ташаккули ҷомеаи одилона ва рушди устувор муҳим аст. Аммо дар шароити набудани сулҳ кӯчактарин ҳуқуқ ва озодиҳои инсон ҳалалдор мегардад;

– сулҳ асос ва бунёди идоракунии самараноки захираҳо аст. Кишварҳои ҷаҳон дар шароити осоишта захираҳои ҷӣ табиӣ ва ҷӣ иқтисодии ҳудро самараноктар идора карда наметавонанд. Истифодаи устувори захираҳо аз ихтилофоти марбут ба тақсимкунии онҳо канорагирӣ мекунад ва ба некуаҳволии башарият мусоидат мекунад;

– шароити будани сулҳ ва таъмини он стратегияҳои дарозмуддати рушди глобалиро ба сахнаи амал ворид мекунад. Сулҳ барои банақшагирии дарозмуддат ва татбиқи стратегияи рушди устувори глобалӣ замина фароҳам меорад. Дар шароити субот ҳукуматҳо метавонанд барномаҳоро таҳия ва амалӣ созанд, ки ба рушди инфрасохтор, маориф, тандурустӣ ва дигар ҷанбаҳои сиёсӣ, иқтисодиву иҷтимоӣ ва фарҳангӣ нигаронида шудаанд. Ин барои рушди устувор ва бехатар шудани зиндагии наслҳои оянда замина фароҳам меорад;

– сулҳ асоси инкишофи ҳаёти иҷтимоӣ аст. Сулҳ ба рушди маориф ва технологияҳои иноватсионӣ мусоидат мекунад. Дар шароити субот ба барномаҳои таълимӣ ва таҳқиқоти илмӣ сармоягузорӣ кардан мумкин

аст, ки ин амал ҷиҳати омода кардани кадрҳои соҳибхтисос, ки ба бухронҳои замони мо посух гӯянд ва дар рушди ҷомеа саҳм гузоранд, муҳим аст;

– аҳаммияти сулҳ барои муколама ва гуфтугӯи тамаддунҳо беш аз пеш меафзояд. Гуфтугӯи тамаддунҳо як раванди ҳамкорӣ ва табодули афкор, фарҳанг ва арзишҳои байни ҷомеаҳои гуногун мебошад. Қайд кардан зарур аст, ки сулҳ шартӣ асосии гуфтушуниди муваффақи байни тамаддунҳо мебошад. Сулҳ амнияти суботро таъмин намуда, ба фарҳангҳо ва ҷомеаҳои гуногун имкон медиҳад, ки озодона ҳамкорӣ кунанд. Дар ҳолати муноқиша ё зӯрварӣ муколама ғайриимкон мегардад, зеро тарс ва нобоварӣ афзоиш меёбад;

– сулҳ ба паст кардани хатарҳои ифротгароӣ ва зӯрварӣ мусоидат мекунад. Дар муҳити осоишта хатари эҳсосоти ифротгароӣ ва хушунат коҳиш меёбад. Чуноне ки Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ - Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон зикр карда буданд: «Мо бояд ҳамкориҳои байналмилалӣ, табодули иттилоот ва таҳкими иқтидорро барои пешгирӣ аз зуҳуроти терроризму ифротгароӣ ва дигар таҳдидҳои глобалӣ густариш диҳем» [18]. Мавҷудияти сулҳу осоиштагӣ ба ҷавонон ва дигар гурӯҳҳо кумак мекунад, ки арзишҳои фарҳангҳои дигарро дарк кунанд ва ин метавонад ба пешгирии аидикализатсияи ҷавонон мусоидат кунад.

Сулҳ барои ноил шудан ба рушди устувор муҳим аст. Суботи сиёсӣ, ниҳодҳои қавӣ, ҳамкориҳои байналмилалӣ ва ҳифзи ҳуқуқи инсон бидуни сулҳ ғайриимкон аст. Барои таъмини некуаҳволии наслҳои оянда барои ҳифзи сулҳу субот, ки барои шукуфӣ ва рушд дар ҳама сатҳҳо шароит фароҳам меорад, даст ба дасти ҳам гузоштану мустаҳкам бар пояи сулҳ будан зарур аст.

Пешниҳоди Сарвари давлат, Пешвои миллат муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон дар бораи «Даҳсолаи таҳкими сулҳ ба хотири наслҳои оянда» ҳам

аз нигоҳи сиёсӣ ва ҳам аз нигоҳи амалӣ дар шароити кунунии шаклгири муносибатҳои сатҳи глобалӣ ва самти бухрони ва мочарогароёна муҳим аст. Ин иқдом ба фароҳам овардани шароити устувори сулҳ ва рушд равона шудааст, ки барои шукуфоии на танҳо Тоҷикистон, балки тамоми ҷомеаи ҷаҳонӣ зарур аст.

Аҳаммияти сиёсии ин пешниҳодро дар асоси ҳолатҳои зерин асоснок кардан мумкин аст:

– тақвияти обрӯи байналмилалии Тоҷикистон. Дар ин ташаббус нақши фаъоли Тоҷикистон дар арсаи байналмилалӣ таъкид шудааст. Ин аз он шаҳодат медиҳад, ки Тоҷикистон омода аст, масъулияти сулҳу суботро ба дӯш гирад ва вобаста ба ин нақши худро ҳамчун шарикӣ масъулиятнок дар умури ҷаҳонӣ боло барад;

– мақоми пешбарандаи сулҳ ва амниятро соҳиб будани Тоҷикистон. Ин ташаббус аҳаммияти сулҳро ҳамчун шартӣ асосии рушди устувор таъкид мекунад. Он давлатҳоро даъват мекунад, ки дар мубориза ба муқобили низоъ ва ҷангҳои сатҳи гуногун ва зӯроварӣ муттаҳид шаванд, ки ин ба муҳайё намудани муҳити беҳавфи байналхалқӣ ёрӣ расонда метавонад. Тоҷикистон бо ин пешниҳод тавонист давлати сулҳпарвар ва ҷонибдори инкишофи озод будани ҷаҳон будани худро эълон дорад ва ба сифати давлати пешбарандаи барномаи сулҳ ва инкишофи глобалӣ баромад кунад;

– ҳавасмандгардонии гуфтугӯ ва ҳамкорӣ. Даҳсолаи сулҳ метавонад платформаи муколамаи байни давлатҳоро фароҳам оварад, ба табодули таҷриба ва лоиҳаҳои муштарак, ки ба пешгирии низоъҳо ва ҳифзи сулҳ нигаронида шудаанд, мусоидат намояд;

Ҳамин тариқ, ташаббуси Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ – Пешвои миллат муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон «Даҳсолаи таҳкими сулҳ ба хотири наслҳои оянда» аҳаммияти бузурги сиёсӣ ва амалӣ дорад. Он на танҳо ба таҳкими сулҳу субот дар Тоҷикистон мусоидат мекунад, балки

барои рушди устувор, баланд бардоштани сифати зиндагӣ ва адолати иҷтимоӣ дар сатҳи ҷаҳонӣ замина фароҳам меорад. Дастгирии ин иқдом барои таъмини сулҳ, амният ва шукуфоии наслҳои оянда дар тамоми сайёра муҳим аст.

Сулҳ ва осоиштагӣ асоси рушди устувори ҷаҳонӣ ва як шарт зарурӣ барои таъмини амнияти инсонӣ, суботи иҷтимоӣ ва пешрафти иқтисодӣ маҳсуб мешаванд. Дар ҷаҳони пурмоҷаро ва пурмуноқиша, ки бо бӯхронҳои сиёсӣ, иқтисодӣ ва фарҳангӣ дучор омадааст, ташаббусҳои сулҳпарваронаи роҳбарони сиёсӣ аҳамияти ғавқулодаи стратегӣ дорад. Муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, бо пешниҳоди ташаббуси «Даҳсолаи таҳкими сулҳ ба хотири наслҳои оянда» дар сатҳи байналмилалӣ ҳамчун шахсият ва Пешвои дорои дидгоҳи васеъ ва масъулиятшиносӣ эътироф шудааст. Ин ташаббус, ки аз ҷониби Созмони Милали Муттаҳид дастгирӣ ёфтааст, ҳамчун як намунаи равшани саҳми роҳбарияти миллий дар таҳкими сулҳу суботи глобалӣ эътироф мешавад.

Ин ташаббус на танҳо ба бартараф кардани муноқишаҳо ва низоъҳои мавҷуда, балки ба ташкили муҳити устувори сулҳ, ки дар он наслҳои оянда метавонанд оромона рушд кунанд, равона шудааст. Дар заминаи ин идеяи муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон инкишофи ҷаҳон ба самти сулҳ ва ҳамкорӣ баррасӣ мешавад, ки дар он ҳамроҳангии байналмилалӣ, ҳамкорӣ ва масъулияти муштарак барои ба даст овардани мақсадҳои рушди устувор ҷойгоҳи муҳим доранд. Дар мақолаи мазкур баҳогузорӣ шудааст, ки ташаббусҳои сулҳпарваронаи муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон ба таҳкими эътимод байни кишварҳо, ба тарбияи ҷавонон дар руҳияи башардӯсти ва ба коҳиши низоъҳои дохилӣ ва минтақавӣ мусоидат мекунанд. Таъсири ташаббусҳои сулҳпарварона дар сатҳи ҷаҳонӣ на танҳо ба таъмини оромии имрӯза, балки ба муҳайёсозии замина барои рушди устувори оянда равона шудааст. Пойдории сулҳ заминаи устуворе

барои пешрафти иқтисодӣ ва ҳалли мушкилоти глобалӣ, ба монанди фақр, камбуди об, тағйирёбии иқлим ва баробарии иҷтимоӣ фароҳам меорад.

Бо ҳамин далел, дар шароити ҷаҳони пуртазод ва бухронзои муосир, ки бо шиддат гирифтани рақобатҳои геосиёсӣ, бухронҳои экологӣ, ихтилофоти мазҳабиву қавмӣ ва нобаробарии рушди иқтисодӣ тавсиф меёбад, эҳтиёҷ ба раҳбарӣ ва ташаббусҳои созанда беш аз ҳар вақти дигар афзоиш ёфтааст. Дар ин раванд, нақши шахсиятҳои сиёсӣ, ки дар сатҳи байналмилалӣ бо ташаббусҳои стратегӣ барои таъмини сулҳ, субот ва рушди устувор баромад мекунанд, бағоят муҳим арзёбӣ мегардад. Яке аз чунин шахсиятҳо Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ - Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон мебошад, ки дар давоми беш аз се даҳаи раҳбарии хеш, на танҳо Тоҷикистонро ба сӯйи сулҳ ва устувории сиёсӣ роҳнамун сохта, балки дар сатҳи ҷаҳонӣ бо ташаббусҳои муҳимми башардӯстона, экологӣ ва стратегӣ шинохта шудааст.

Дар низоми муносибатҳои байналмилалӣ муосир нақши Ҷумҳурии Тоҷикистон таҳти роҳбарии Пешвои миллат муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон аз доираи таъмини сулҳу суботи миллӣ фаротар рафта, ба сатҳи ташаккул ва пешбурди ташаббусҳои дорои аҳаммияти глобалӣ расидааст. Дар ин замина, фаъолияти сиёсӣ дипломатии сарвари давлат на танҳо ҳамчун омили таҳкими ваҳдати миллӣ ва суботи сиёсии глобалӣ арзёбӣ мегардад, балки ҳамчун манбаи ташаккули иқдомҳои байналмилалӣ ҷавобгӯ ба хатарҳои глобалии умумибашарӣ низ мавриди омӯзиш қарор дорад. Ташаббусҳои пешниҳоднамудаи Ҷумҳурии Тоҷикистон дар доираи созмонҳои байналмилалӣ, бахусус СММ, ба унсури муҳимми рӯзномаи ҷаҳонӣ рушд табдил ёфта, ҳамчун намунаи дипломатияи созанда ва масъулиятшиносии байналмилалӣ пазируфта шудаанд.

Дар миёни самтҳои афзалиятноки ин сиёсати байналмилалӣ масъалаҳои марбут ба дипломатияи об, таъмини амнияти экологӣ, татбиқи ҳадафҳои рушди устувор, мутобиқшавӣ ба тағйирёбии иқлим ва ҳифзи манфиатҳои давлатҳои рӯ ба инкишоф ҷойгоҳи махсусро ишғол менамоянд. Бо ибтикор ва роҳбарии Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон ин масъалаҳо аз доираи манфиатҳои миллӣ берун баромада, ба мавзӯҳои муҳимми муҳокимаи сиёсӣ ва ҳуқуқии ҷомеаи ҷаҳонӣ мубаддал гардидаанд. Маҳз тавассути чунин ташаббусҳои Тоҷикистон тавонистаст, мавқеи худро ҳамчун субъекти фаъоли муносибатҳои байналмилалӣ ва иштирокдори таъсирбахш раванди ҳалли мушкилоти глобалӣ таҳким бахшад.

Иқдомҳои байналмилалии Пешвои миллат намунаи татбиқи дипломатияи пешгирикунанда, дипломатияи об ва дипломатияи рушди устувор маҳсуб ёфта, ба таҳкими ҳамкориҳои бисёрҷониба, рушди механизмҳои идоракунии захираҳои табиӣ ва густариши фарҳанги ҳамгироии байналмилалӣ мусоидат менамоянд. Дар натиҷа, Тоҷикистон ҳамчун ташаббускори роҳҳои инноватсионии сиёсӣ барои бартарафсозии мушкилоти фаромиллӣ ва таъмини рушди мутавозини ҷомеаи ҷаҳонӣ дар арсаи байналмилалӣ мавқеи устувор касб намудааст.

Дар қатори муҳимтарин дастовардҳои сиёсати хориҷии Ҷумҳурии Тоҷикистон дар даврони соҳибистиқлолӣ, ташаббусҳои байналмилалии Пешвои миллат, муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон дар самти масъалаҳои об, ҳифзи муҳити зист ва рушди устувор мавқеи меҳварӣ доранд. Ин ташаббусҳо, ки аз ҷониби Маҷмаи умумии СММ дар шакли қатъномаҳои байналмилалӣ пазируфта шудаанд, на танҳо нуфуз ва мақоми Ҷумҳурии Тоҷикистонро дар арсаи ҷаҳонӣ таҳким бахшидаанд, балки ба ташаккули равишҳои нави ҳамкориҳои байналмилалӣ дар ҳалли мушкилоти умумибашарӣ мусоидат намудаанд. Аз нигоҳи назарияи муносибатҳои байналмилалӣ, чунин иқдомҳо намунаи муваффақи дипломатияи созанда,

дипломатияи об ва сиёсати хориҷии ташаббускорона маҳсуб ёфта, саҳми Тоҷикистонро дар пешбурди рӯзномаи рушди глобалӣ тақвият бахшидаанд.

Қабули Қатъномаи Маҷмаи умумии СММ оид ба эълони «Соли байналмилалӣ оби тоза» (2003) нахустин қадами ҷиддӣ дар роҳи ҷалби таваҷҷуҳи ҷомеаи ҷаҳонӣ ба масъалаи дастрасии аҳолии ҷаҳон ба оби ошомидани бехатар ба шумор меравад. Аҳаммияти стратегии ин ташаббус дар он аст, ки он масъалаи обро аз доираи мушкилоти маҳаллӣ ба сатҳи масъалаи глобалии рушд ва амнияти инсонӣ баровард. Ин иқдом ба густариши ҳамкориҳои байналмилалӣ ҷиҳати беҳтар намудани дастрасӣ ба захираҳои оби тоза, коҳиш додани бемориҳои вобаста ба норасоии об ва баланд бардоштани сатҳи некуаҳволии аҳолии кишварҳои рӯ ба рушд мусоидат намуд.

Идомаи мантиқии ин раванд қабули ташаббуси «Даҳсолаи байналмилалӣ амал Об барои ҳаёт (2005 - 2015)» гардид, ки аҳаммияти он дар таҳкими робитаи мустақими захираҳои обӣ бо рушди иқтимоӣ, иқтисодӣ ва ҳифзи саломатии аҳоли зоҳир мешавад. Ин даҳсола ба рушди механизмҳои ҳамкории байналмилалӣ, такмили сиёсати истифодаи оқилонаи захираҳои обӣ ва пешбурди ҳадафҳои рушди ҳазорсола заминаи мусоид фароҳам овард. Дар натиҷа, масъалаи об ҳамчун яке аз омилҳои калидии рушди устувор ва беҳбудии ҷомеаҳои инсонӣ дар маркази таваҷҷуҳи ниҳодҳои байналмилалӣ қарор гирифт.

Ташаббуси «Соли байналмилалӣ ҳамкорӣ дар соҳаи об» (2013) аҳаммияти хосаи геополитикӣ ва дипломатӣ дошт. Мақсади асосии он таҳкими фарҳанги ҳамкорӣ, эътимоди мутақобила ва идоракунии муштарак захираҳои фаромарзии обӣ буд. Дар шароите, ки рақобат барои захираҳои табиӣ тадриҷан ба яке аз омилҳои эҳтимолии низоъҳои байналмилалӣ табдил меёбад, ин ташаббус нақши обро ҳамчун воситаи таҳкими сулҳ, ҳамгирӣ ва суботи минтақавӣ муаррифӣ намуд. Аз ин рӯ,

он ба рушди дипломатияи пешгирикунанда ва таҳкими амнияти байналмилалӣ таъсири мусбат расонд.

Қабули Қатъномаи марбут ба «Даҳсолаи байналмилалии амал «Об барои рушди устувор, 2018–2028» марҳилаи нави таҳаввули дипломатияи оби Тоҷикистонро ифода менамояд. Аҳаммияти ин ташаббус дар он аст, ки масъалаҳои обро бо тамоми самтҳои асосии рушди устувор, аз ҷумла рушди иқтисодӣ, амнияти озуқаворӣ, ҳифзи муҳити зист, амнияти энергетикӣ ва мутобиқшавӣ ба тағйирёбии иқлим пайванд медиҳад. Ин иқдом барои татбиқи Ҳадафҳои рушди устувори СММ заминаи муҳими сиёсӣ ва институтсионалӣ фароҳам оварда, нақши обро ҳамчун омили муҳимми рушди ҷаҳонӣ ва суботи дарозмуддат тақвият бахшид.

Дар ҳамин замина, ташаббуси Ҷумҳурии Тоҷикистон оид ба эълони «Соли байналмилалии ҳифзи пиряхҳо» (2025) ҳамчун ҷавоб ба яке аз масъалаҳои мубрами асри XXI тағйирёбии иқлим ва обшавии босуръати пиряхҳо арзёбӣ мегардад. Аҳаммияти стратегии ин ташаббус дар он ифода меёбад, ки пиряхҳо манбаи асосии захираҳои оби ширин барои миллионҳо нафар аҳолии сайёра мебошанд ва коҳиш ёфтани онҳо метавонад ба амнияти экологӣ, иқтисодӣ ва иҷтимоии минтақаҳои гуногуни ҷаҳон таъсири ҷиддӣ расонад. Бо пешниҳоди ин ташаббус Тоҷикистон тавонист масъалаи ҳифзи пиряхҳоро ба яке аз самтҳои муҳимми рӯзномаи экологӣ ва иқлимии ҷомеаи ҷаҳонӣ табдил диҳад.

Ташаббусҳои байналмилалии Ҷумҳурии Тоҷикистон таҳти роҳбарии Пешвои миллат, мухтарам Эмомалӣ Раҳмон аз он шаҳодат медиҳанд, ки сиёсати хориҷии кишвар хусусияти фаъол, ташаббускорона, созанда ва оянданигарона дорад. Ин сиёсат на танҳо ба ҳифз ва пешбурди манфиатҳои миллӣ равона гардидааст, балки дар айнаи замон ба ҳалли масъалаҳои умумибашарӣ, таҳкими амнияти байналмилалӣ, рушди устувор ва густариши ҳамкориҳои бисёрҷониба саҳми арзишманд мегузорад. Маҳз ҳамин хусусиятҳо сиёсати хориҷии Ҷумҳурии

Тоҷикистонро ҳамчун яке аз намунаҳои муваффақи дипломатияи муосир дар арсаи байналмилалӣ муаррифӣ намуда, мақоми кишварро ҳамчун ташаббускори ҳалли масъалаҳои глобалӣ ва иштирокдори фаъоли идоракунии равандҳои ҷаҳонӣ таҳким бахшидаанд.

Ин иқдомҳо дар заминаи таҳлили амиқи пайвандҳои об бо ҳадафҳои рушди устувор ва идоракунии низоми муҳити зист сурат гирифтаанд. муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон бо зиракии сиёсӣ ва дидгоҳи стратегӣ тавонист таваҷҷуҳи ҷомеаи байналмилалиро ба зарурати ташкили ҳамкориҳои фаромиллӣ дар соҳаи захираҳои об, истифодаи самараноки захираҳои оби фаромарзӣ ва эҳтиёҷоти кишварҳои осебпазири кӯҳистон ҷалб намояд. Дар натиҷа, Тоҷикистон ҳамчун минбари муҳимми ташаббусҳои глобалии экологӣ ва об эътироф гардид.

Ҳамзамон, муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон дар чорабиниҳои татбиқи Ҳадафҳои Рушди Устувор саҳми фаъол дорад. Пешниҳодҳои Тоҷикистон доир ба ҳамгироии сиёсати миллӣ бо Ҳадафҳои Рушди Устувор, махсусан, дар самти коҳиши факр, рушди соҳаҳои инфрасохтор, таъмини амнияти озуқаворӣ ва обӣ, таҳкими нақши занон ва ҷавонон дар ҷомеа, аз ҷониби шарикони байналмилалӣ ҳамчун намунаи беҳтарини сиёсати мутамарказ бар инсон ва муҳити зист пазируфта шудаанд.

Мавқеи Пешвои миллат дар масоили сулҳи глобалӣ низ қобили таваҷҷуҳ аст. Тоҷикистон дар шароити душвори баъдиҷангӣ, дар фазои бӯҳрони сиёсӣ ва хатарҳои амниятиву геополитикӣ тавонист бо роҳбарии муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон намунаи муваффақи таъмини сулҳи дохилӣ ва оғози раванди ваҳдати миллӣ гардад. Ин таҷрибаи сулҳофаринӣ на танҳо дар доираи минтақавӣ, балки ҳамчун тарҳи «дипломатияи мусолиҳатомез» дар сатҳи васеи сиёсати байналмилалӣ арзёбӣ мегардад. Дар шароите, ки низоъҳо ва нооромӣ минтақаҳоро фаро мегирад, таҷрибаи Тоҷикистон дар ҳалли муноқишаҳои дохилӣ ва барқарории

суботи сиёсӣ мавриди омӯзиши марказҳои таҳлилии ҷаҳон қарор гирифтааст.

Ба ҳамин тартиб, ташаббусҳои муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон дар арсаи байналмилалӣ на танҳо рамзи сиёсати фаъоли хориҷии Тоҷикистон, балки саҳми назарраси як кишвар ва як роҳбари миллӣ дар сохтани фазои сулҳ, субот ва рушди глобалӣ мебошанд. Ҷойгоҳи сиёсии муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон дар сиёсати ҷаҳонӣ торафт устувор мегардад, зеро ӯ бо эътиқоди қавӣ ба муколама, ҳамкории байнидавлатӣ ва дипломатияи масъулиятшиносона тавонист мавқеи Тоҷикистонро ба сифати кишвари ташаббускор ва созанда муаррифӣ намояд.

Дар маҷмӯъ, метавон натиҷагирӣ кард, ки муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон ҳамчун ташаббускори барномаҳои байналмилалӣ сулҳ ва рушди устувор як чеҳраи барҷастаи сиёсати ҷаҳонӣ муосир аст. Иқдомҳои ӯ бо ҳадафи таъмини амният, рушди ҳамгиро, ҳифзи муҳити зист ва таҳкими арзишҳои башардӯстона на танҳо барои Тоҷикистон, балки барои тамаддуни ҷаҳонӣ аҳаммияти куллӣ доранд. Ба ҳамин далел, номи муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон дар таърихи сиёсати байналмилалӣ ҳамчун шахсияти фаъоли сулҳофар ва меъмори ҳамкории стратегӣ сабт хоҳад ёфт.

Метавон гуфт, ки ташаббуси «Даҳсолаи таҳкими сулҳ ба хотири наслҳои оянда» барои Тоҷикистон ва ҷомеаи ҷаҳонӣ як намунаи самарабахши сулҳофарӣ буда, дар ҳамбастагии қавии кишварҳо барои эҷоди ояндаи амн ва осоишта нақши муассир бозида метавонад. Муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон дар арсаи ҷаҳонӣ ҳамчун Пешво ва ташаббускори таъсирбахш дар таҳкими сулҳ шинохта мешавад ва ин ташаббус метавонад барои дигар кишварҳо намуна гардад.

3.2. Нақши Пешвои миллат дар масъалаи аз байн бурдани бухронҳои рушди глобалӣ

Низоми сиёсии глобалӣ бо шаклгирии сохтори бисёрмарказӣ, равандҳои мураккаби байналмилалӣ, афзоиши ноустуворӣ дар миқёси

ҷаҳонӣ, ҳамчунин, ташаккули таҳдиду хатарҳо, махсусан, таҳдидҳои нав, ки соҳаҳои сиёсӣ, иқтисодӣ, экологӣ ва гуманитариро фаро мегиранд, хос аст. Дар ин шароит устувории давлатҳо на танҳо аз мавҷудияти захираҳои институтсионалӣ ва захираҳои табиӣ, балки ҳамчунин бо қобилияти роҳбарияти олии сиёсии дорои тафаккури стратегӣ, идоракунии бухронҳо ва самаранок сафарбар намудани неруи рушди дохилии кишвар муайян карда мешавад. Ин махсусан барои давлатҳои дорои иқтисоди гузариш ва мавқеъҳои мураккаби геополитикӣ, ки Ҷумҳурии Тоҷикистон ба ин навъи давлат шомил мебошад, дахл дорад. Дар ин замина мақоми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон, ки на танҳо ба мақоми расмӣ ҳуқуқӣ, балки бо доштани махсусиятҳои харизмати сарварӣ ва пешвой, қонуният, дурандешии сиёсӣ ва қобилияти дарку рафъи мунтазами бухронҳо, ҳатто дар сатҳи глобалӣ асос ёфтааст, аҳаммияти хосса пайдо мекунад. Маҳз дар ҳамин замина, бояд шахсияти Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмонро дар тули беш аз се даҳсола дар таҷассуми суботи сиёсӣ идомаи давлатдорӣ муосири Тоҷикистон ва роҳбарии стратегӣ, ташаббускори барномаҳои рушди глобалӣ дар шароити бухронии низоми глобалӣ, муҳити зудтағйирёбандаи минтақавӣ ва ҷаҳонӣ мавриди баррасӣ қарор додан муҳим ба назар мерасад.

Аҳаммияти илмиву амалии баррасии масъалаи нақши Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон барои аз байн бурдани бухронҳои рушди глобалӣ дар таҳлили ҳамаҷонибаи саҳми муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон дар таҳкими устувории пеш аз ҳама давлати Тоҷикистон дар ростои бухрони глобалии рушд, рушди минтақавӣ ва нақши фаъоли он дар рафъи бухронҳои глобалии замони мо мебошад.

Яке аз омили муайянкунандаи субъективи, ки суботи сиёсӣ, инкишофи устувори институтсионалии Тоҷикистонро дар даҳсолаҳои охир таъмин намуд, роҳбарии сиёсии Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон,

мухтарам Эмомалӣ Раҳмон мебошад, ки дар субот ва таҳкими ҷомеаи дар ҳошияи бархӯрди манфиатҳои сиёсӣ дар ҳама сатҳҳо нақши калидӣ бозид. Дар шароити бӯҳрони амиқӣ иҷтимоӣ, сиёсӣ ва иқтисодӣ, ки дар ҳошияи ҳазорсолаи нав башариятро фаро гирифтааст, маҳз ба шарофати ташаббусҳои ӯ ба низои муносибатҳои байналмилалӣ хотима гузошта истодаанд. Суботи низоми сиёсии глобалӣ бештар ба ғояи ваҳдати глобалӣ ва ҳамкориҳои самараноки муштарак асос ёфтааст, ки дар он Пешвои миллат на танҳо ҳамчун ташаббускор, балки ҳамчун рамзи субъективии ризоияти субъектони низоми глобалии олами муосир, равандҳои мухталифи иҷтимоӣ, этнофарҳангӣ, иқтисодиву экологӣ дар сатҳи глобалӣ ва минтақавӣ баромад мекунанд. Дар давраи бӯҳрони глобалӣ, аз ҷумла номуташаккилии экосистемаи ҷаҳонӣ, моҷароҳои сиёсӣ, бархӯрди тамаддунҳо, таҳримҳои иқтисодӣ, бемориҳои сироятӣ, махсусан, пандемияи COVID-19, афзоиши таҳдидҳои терроризм ва ифротгароии фаромиллию глобалӣ сафарбарнамоии захираҳо, вокуниши пешгирикунанда ва устувории сохторҳои гуногуни низоми глобалӣ муҳим арзёбӣ мегардад.

Намунаи хосси ташаббускориҳои сиёсии мухтарам Эмомалӣ Раҳмон таҳкими амудӣ ва уфуқии ҳамгироии сиёсӣ дар сатҳи глобалӣ, татбиқи пайваستاи ислоҳоти иқтисодӣ ва истеҳсолии ҷаҳонӣ аст, ки ба таъмини рушди устувор, баланд бардоштани сатҳи самаранокии раванди рушд ва коҳиш додани хатарҳои сиёсӣ, иқтисодиву иҷтимоӣ ва экологӣ равона шудааст.

Пешвоӣ дар таъмини суботи сиёсӣ ва роҳбарӣ дар шароити бӯҳрони глобалӣ ва нооромиҳои ҷаҳонӣ. Тоҷикистон як кишвари кӯҳистонии Осиёи Марказӣ аст, ки бо Афғонистони ноором ҳаммарз буда, ба амнияти дохилӣ ва минтақавӣ, ҳатто глобалӣ таваҷҷуҳи бештаре мегузорад. Дар чунин муҳит ба сарвари мухтарам Эмомалӣ Раҳмон нигоҳ доштани субот ва талош барои муттаҳидсозии ҷомеа хос аст.

Сарфи назар аз ҳолати объективии шаклгирии бухрони глобалӣ, таъкид мегардад, ки он омили антропогенӣ дорад ва баҳри раҳой аз он талошҳои башарӣ зарурати ҳатмӣ дорад.

Таҳти роҳбарии Президенти кишвар муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон Ҷумҳурии Тоҷикистон пайваста дар созмонҳои ҳамгирой (СААД, СҲШ, ИДМ) иштирок намуда, сиёсати бисёрсамтаи таъмини рушди глобалиро дастгирӣ мекунад. Ба ин тартиб, гуфта мешавад, ки раҳбарияти Тоҷикистон талош дорад, ки равобит бо давлатҳои абарқудратро мутавозин гардонад. Бо тамоми субъектони низоми байналмилалӣ ҳамкориҳои судмандро зимни таҳкими механизмҳои бартарафкунандаи бухронҳои обу иқлим ва сиёсату иқтисодӣ бо ташаббуси Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ Пешвои миллат муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон ба роҳ мемонад. Махсусан, дар суҳанронии сатҳи баланд оид ба масъалаи ҳифзи пирияхҳо дар Конфронси якуми байналмилалии сатҳи баланд оид ба ҳифзи пирияхҳо ишора карданд, ки: «Обшавии босуръати пирияхҳо имрӯз ба як бухрони глобалии замони мо табдил ёфта, дар тури даҳсолаҳои охир, онҳо бо суръати баланд коҳиш меёбанд. Ин раванди ташвишовар дар таърихи инсоният бесобиқа аст. Ин раванд танҳо мушкилоти экологӣ набуда, ба бисёр соҳаҳои ҳаёти инсоният алоқамандии зич дорад. Бинобар ин, мо пешниҳод менамоем, ки шарикони рушд ва созмонҳои байналмилалӣ ҷиҳати ҳалли ин мушкилот бо мо ҳамкориҳои судмандро ба роҳ монанд» [15].

Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон дар арсаи байналмилалӣ бар зарурати ҳамкориҳои ҷаҳонӣ таъкид мекунад. Дар иҷлосияи 78-уми Маҷмаи умумии Созмони Милали Муттаҳид (20-уми сентябри соли 2023) чунин қайд карданд: «Дар шароити мураккабу ноором ҷомеаи ҷаҳонӣ беш аз ҳарвақта ба ҳамгирӣ ва эътимод ниёз дорад. Мо шоҳиди равандҳои нигаронкунанда ҳастем: терроризм, ифротгарӣ ва ҷиноятҳои муташаккили фаромилӣ, ба сулҳ, амният ва рушди байналмилалӣ таҳдид мекунад» [152].

Нақш ва ташаббусҳои созандаи Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, муҳтарам Эмомалӣ Раҳмонро дар пасманзари андешаҳои, ки сатҳ ва доираҳои мухталифи сатҳи минтақавию ҷаҳонӣ иброз гардидаанд, мушоҳида намудан муҳим мебошад. «... оқибатҳои фалокатбори тағйирёбии иқлим - гармшавии шадид, обхезӣ, хушксолӣ, сӯхтор ва дигар офатҳои табиӣ, инчунин камобӣ ва гуруснагӣ ба аҳли башар хатари ҷиддӣ эҷод карда истодаанд. Дар ин зимн, саъю талошҳои муштарак ҷиҳати рафъи ин хатару таҳдидҳо ва расидан ба ҳадафҳои Рӯзномаи-2030 амри ҳатмӣ гардидааст. Аз ин лиҳоз, мавзӯи ҷаласаи 78-уми Маҷмаи умумии Созмони Милали Муттаҳидро зери унвони «Барқарорсозии эътимод ва ҳамбастагии ҷаҳонӣ: суръат бахшидан ба амалҳо оид ба Рӯзномаи 2030 ва Ҳадафҳои Рушди устувор дар самти сулҳ, шукуфӣ, пешрафт ва устуворӣ» иқдоми саривақтӣ шуморида, аз он истиқбол менамоем» [17].

Ин ҳарфҳо мавқеи раҳбари Тоҷикистонро ифода мекунад, ки ҷонибдори чораҳои муштарак барои муқобила бо таҳдидҳои ҷаҳонӣ мебошад.

Дар шароити афзояндаи ноустувории геополитикӣ ва иқлимӣ нақш ва ташаббусҳои муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон равиши ҳамгирошудаи системавиеро нишон медиҳад, ки стратегияи сиёсӣ, иқтисодӣ, экологӣ ва дипломатиро дар бар мегирад. Дар саромади ташаббусҳои Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ - Пешвои миллат муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон дипломатияи экологияи «сабз» ҷойи махсусро ишғол мекунад. Таҳти роҳбарии Сарвари давлат ташаббусҳои ҷаҳонӣ: аз эълон гардидани Соли байналмилалӣ ҳифзи об (2013) ва Даҳсолаи байналмилалӣ амал «Об барои рушди устувор, солҳои 2018-2028», то қарорҳо оид ба ҳифзи пиряхҳо – Соли байналмилалӣ пиряхҳо (2025) ва Даҳсолаи амал барои илмҳои яхшиносӣ – солҳои 2025-2034 пешбарӣ гардиданд. Ин ташаббусҳо пешсафии Тоҷикистонро дар сиёсати байналмилалӣ иқлим таъмин намуда.

Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон дар баробари ин ҳама ташаббускори таъмини амнияти глобалӣ, рушди устувор дар шароити буҳронҳои сиёсӣ, тавсеаи амалҳои террористиву экстремистӣ низ мебошанд.

Дар фазои геополитикии Осиёи Марказӣ масъалаи Афғонистон ҳамчун як омили бунёдӣ ва доимии таҳдиди амният ба суботу рушди кишварҳои ҳамсоя боқӣ мемонад. Ҷумҳурии Тоҷикистон, ки дорои марзи тулонӣ бо Афғонистон аст, дар ҳама марҳилаҳои ташаккул ва таҳаввули сиёсати хориҷии худ, ин масъалаи ҳассосро дар меҳвари тавачҷуҳи дипломатии худ қарор додааст.

Дар доираи сиёсати хориҷии Ҷумҳурии Тоҷикистон масъалаи таъмини сулҳу субот дар Афғонистон аз масъалаҳои муҳимми дипломатияи минтақавӣ ва сиёсати таъмини амнияти минтақавӣ ба ҳисоб меравад. Ҷумҳурии Тоҷикистон таҳти роҳбарии Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, Пешвои миллат, муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон пайваста аз минбарҳои бонуфузи минтақавӣ ва байналмилалӣ, аз ҷумла СММ, СҶШ, САҲА ва Машварати ҳамкорӣ ва тадбирҳои боварӣ дар Осиё, зарурати ҳалли ҳамаҷониба ва сиёсӣ-дипломатии буҳрони Афғонистонро ҳамчун омили муҳимми таҳкими амнияти минтақавӣ ва байналмилалӣ матраҳ намудаанд.

Мавқеи расмӣ Ҷумҳурии Тоҷикистон дар қазияи Афғонистон ба принципҳои ҳуқуқи байналмилалӣ, эҳтироми соҳибхиттиёрии давлатҳо, ҳифзи суботи минтақавӣ ва таъмини амнияти фарогир асос ёфтааст. Аз нигоҳи сиёсӣ ва назарияи муосири танзими низоъҳо, Пешвои миллат пайваста таъкид менамоянд, ки дастёбӣ ба сулҳи устувор ва барқарории давлатдорӣ муассир дар Афғонистон танҳо тавассути раванди музокироти мусолиҳатомези сиёсӣ ва ҷалби ҳамаи неруҳои иҷтимоӣ, сиёсӣ ва қавмӣ ҷомеа дар таркиби ҳокимият ва раванди ҳалли масъалаҳои сулҳ ва ваҳдати ҷомеаи афғонистонӣ имконпазир мебошад.

Дар ин замина, ташаккули ҳукумати воқеан фарогир, ки манфиатҳо ва иродаи тамоми гурӯҳҳои миллӣ, қавмӣ, мазҳабӣ ва иҷтимоии аҳолии Афғонистонро инъикос намояд, аз шартҳои бунёдии суботи дарозмуддат арзёбӣ мегардад.

Ҳамзамон, Ҷумҳурии Тоҷикистон бар он назар аст, ки роҳандозии муколамаи созандаи дохилафғонистонӣ ва ташаккули механизмҳои самараноки ҳамдигарфаҳмии сиёсӣ миёни ҳамаи қувваҳои таъсиргузори ҷомеаи Афғонистон омили калидии рафъи ихтилофоти сиёсӣ ва пешгирии ташаннуҷи навбатӣ мебошад. Маҳз чунин равиш метавонад заминаҳои мусоидро барои таҳкими ваҳдати миллӣ, эҳёи институтҳои давлатӣ, рушди иқтисодӣ ва таъмини амнияти устувор дар ин кишвар фароҳам оварад.

Аз дидгоҳи геополитикӣ, мавқеи Ҷумҳурии Тоҷикистон нисбат ба масъалаи Афғонистон на танҳо аз омилҳои ҳамсоиягии ҷуғрофӣ, балки аз дарки масъулияти муштарак барои ҳифзи суботи минтақавӣ ва пешгирии таҳдидҳои фаромиллӣ сарчашма мегирад. Дар ин замина, Пешвои миллат муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон пайваста ҷомеаи ҷаҳониро ба таҳкими ҳамкориҳои байналмилалӣ, дастгирии равандҳои сулҳофарин, мубориза бо терроризм, экстремизм, гардиши ғайриқонунии маводи мухаддир ва дигар таҳдидҳои амниятӣ даъват намуда, зарурати муносибати ҳамоҳанг ва дарозмуддатро нисбат ба масъалаи Афғонистон таъкид мекунанд. Аз ин рӯ, сиёсати Ҷумҳурии Тоҷикистон дар самти Афғонистон намунаи дипломатияи масъулиятшиносона ва сулҳофарин буда, ба таҳкими суботи минтақавӣ, рушди ҳамкориҳои созанда ва таъмини амнияти дастаҷамъӣ мусоидат менамояд.

Вобаста ба ин, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон пайваста аз минбарҳои баланди созмонҳои минтақавӣ ва байналмилалӣ, аз ҷумла СММ, СҲШ, САҲА ва Конфронси «Таомул ва эътимодсозии Осиё», зарурати ҳалли сиёсии бӯҳрони Афғонистонро таъкид намудаанд. Дар тамоми изҳороти суханронӣҳои худ Пешвои

миллат бар он таъкид мекунанд, ки бидуни ташаккули ҳукумати фарогир, намояндагии воқеии тамоми қишрҳои миллию иҷтимоии ҷомеаи Афғонистон ва ба роҳ мондани раванди муколамаи дохилафғонистонӣ, расидан ба сулҳи пойдор ва суботи устувор номумкин аст [64, с. 13].

Дар ин замина, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон на танҳо мубориза бо зухуроти хатарзо, ба монанди экстремизм ва терроризми байналмилалӣ дар қаламрави Афғонистонро муҳим медонанд, балки аз ҷомеаи байналмилалӣ пайваста даъват ба амал овардаанд, ки ҷиҳати мусоидат ба барқарории сулҳ ва раванди давлатсозии устувор дар Афғонистон нақши фаъол ва масъулиятшиносона дошта бошад [66, с. 258-261].

Як бахши муҳимми суҳанронии ӯ дар Маҷмаи умумии СММ ҳамвора ба ин масъала бахшида мешавад, ки дар онҳо роҳбари давлат зарурати андешидани тадбирҳои муштарак зидди гардиши ғайриқонунии маводи муҳаддир ва мубориза бо шабакаҳои фаромиллӣ ва манфиатбари низомии минтақаиро зикр мекунад. Ӯ изҳор медорад, ки таъсири манфии бесуботии Афғонистон на танҳо ба кишварҳои ҳамҷавор, балки ба тамоми шабакаи амнияти глобалӣ паҳн мешавад.

«Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон дар якҷоягӣ бо намояндагони ҳамоҳангсозии доимии СММ дар Душанбе, Дафтари СММ оид ба ҳамоҳангсозии масъалаҳои гуманитарӣ, Барномаи байналмилалии озӯқа дар ҳалли масъалаҳои гуманитарии Афғонистон ва бозсозии иқтисодии он фаъолона саҳм гирифтанд. Дар натиҷа дар соли 2001 ба воситаи хоки Тоҷикистон ба минтақаҳои шимоли ин кишвар миқдори зиёди хӯрокворӣ, доруворӣ ва ғ. ба аҳолии муҳтоҷи он расонида шуд» [50, с. 206].

Мавқеи Ҷумҳурии Тоҷикистон дар масъалаҳои амният ва суботи минтақавӣ, ки дар арсаи байналмилалӣ таҳти роҳбарии Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ – Пешвои миллат муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон пайгирона муаррифӣ ва татбиқ мегардад, ба маҷмуи принципҳои бунёдии ҳуқуқи

байналмилалӣ, аз ҷумла эҳтироми соҳибхитиёрии давлатӣ, дахлнопазирии тамомияти арзӣ, истиқлоли сиёсӣ ва ҳуқуқи халқҳо ба интиҳоби мустақилонаи роҳи рушди худ таъмин менамояд. Дар баробари ин, сиёсати хориҷии Ҷумҳурии Тоҷикистон аз зарурати ташаккули механизмҳои самараноки ҳамкории байналмилалӣ ва минтақавӣ ҷиҳати муқовимати дастаҷамъона ба таҳдидҳо ва хатарҳои фаромиллӣ сарчашма мегирад, ки онҳо метавонанд ба субот ва амнияти давлатҳо таъсири манфӣ расонанд.

Дар ин замина, Ҷумҳурии Тоҷикистон ҷонибдори татбиқи усулҳои сиёсӣ-дипломатӣ дар ҳалли бӯҳронҳо ва ихтилофоти байналмилалӣ буда, зарурати таҳкими муколама, ҳамгироии манфиатҳо ва истифодаи механизмҳои бисёрҷонибаи ҳамкориро ҳамчун омилҳои асосии таъмини сулҳу суботи пайдор арзёбӣ менамояд. Чунин равиши воқеъбинона, мутавозин ва масъулиятшиносона ба Ҷумҳурии Тоҷикистон имкон додааст, ки ҳамчун иштирокчии фаъоли равандҳои байналмилалӣ ва ҷонибдори пайгири ҳалли озоиштаи бӯҳронҳои минтақавӣ ва глобалӣ мавқеи устувор касб намояд.

Фаъолияти байналмилалии Пешвои миллат муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон дар самти пешбурди ташаббусҳои дорои аҳаммияти умумибашарӣ, аз ҷумла масъалаҳои марбут ба амнияти обӣ, рушди устувор, ҳифзи муҳити зист, мутобиқшавӣ ба тағйирёбии иқлим ва таҳкими ҳамкориҳои байналмилалӣ, замина фароҳам овардааст, ки Ҷумҳурии Тоҷикистон ҳамчун давлати ташаббускор ва масъулиятшинос дар ҳалли мушкилоти глобалӣ шинохта шавад. Дар натиҷа, Пешвои миллат дар фазои сиёсати байналмилалии муосир ҳамчун сиёсатмадори дорои диди стратегӣ ва ташаббускори консепсияҳо ва иқдомҳои муаррифӣ мегарданд, ки ба таҳкими сулҳи байналмилалӣ, таъмини рушди устувор ва пешбурди ҳамкориҳои созандаи ҷаҳонӣ мусоидат менамоянд.

Ҳамин аст, ки дар шароити афзоиши нооромӣҳо дар муҳити байналмилалӣ ва табдили таҳдидҳои ҷаҳонӣ ба хавфи башарӣ Ҷумҳурии Тоҷикистон стратегияи ҳамаҷонибаи таъмини амнияти миллӣ, минтақавӣ ва глобалиро пайваستا амалӣ менамояд. Дар ин росто, бо ташаббуси Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон Тоҷикистон дар пайвастагӣ ба низоми глобалии мубориза ва муқовимат бар зиди терроризму ифротгароӣ стратегияҳои миллии худро таҳия ва ба таври марҳалавӣ қабул менамояд. Яке аз унсурҳои асосии стратегияҳои мазкур мубориза бо терроризм, ифротгароӣ ва дастгирии молиявии онҳо аст. Намунаи он «Стратегияи муқовимат ба экстремизм ва терроризм дар Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2021 - 2025» [8] мебошад, ки бо ташаббуси Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон аз ҷониби Ҳукумати кишвар ҳамчун санади барномавии системавӣ тасдиқ шудааст.

Давлати Тоҷикистон бо дарназардошти таҳаввулоти усулҳои иртиқоиғардӣ, аз ҷумла истифодаи каналҳои иртибототи рақамӣ ва фаромарзӣ, тадбирҳои мушаххас ва фаъоли институтсионалӣ ва танзимкунанда меандешад. Унсури марказии ин сиёсат фаъолгардониҳои ҳамкории байналмилалӣ мебошад: аз ҷумла дар соли 2024 бо иштироки намояндагони давлатҳо, созмонҳои байналмилалӣ ва ҷомеаи коршиносон дар шаҳри Душанбе Конфронси байналмилалӣ оид ба мубориза бо терроризм ва маблағгузориҳои он баргузор гардид. Ин иқдом хоҳиши Ҷумҳурии Тоҷикистонро барои ташаккули меъмурии ҳамоҳангшудаи амнияти ҷаҳонӣ бар асоси принципҳои бисёрҷониба ва масъулият нишон медиҳад. Он аз ташаббуси Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон, ки дар суҳанрониашон дар Иҷлосияи 78-уми Маҷмаи умумии СММ (20 сентябри соли 2023) садо дод, маншаъ мегирад. Пешвои миллат ишора намуда буданд, ки: «Мо ният дорем, ки соли 2024 дар ҳамкорӣ бо ҷомеаи ҷаҳонӣ дар Душанбе Конфронси навбатии

байналмилалиро оид ба мубориза бо терроризм ва маблағгузори он баргузор намоем» [152].

Тоҷикистон пайваста таъкид мекунад, ки муқовимати муассир алайҳи терроризм, ҷиноятҳои фаромиллӣ, қочоқи маводди муҳаддир ва ифротгароии хушунатомез бидуни равиши ҳамаҷониба ғайриимкон аст. Дар ин росто, ба нақши Дафтари Созмони Милали Муттаҳид оид ба мубориза бо терроризм аҳаммияти хосса дода мешавад, ки ба назари ҷониби Тоҷикистон, бояд дар таъмини татбиқи мутавозини «Стратегияи глобалии зиддитеррористии СММ» [100] ва асноди марбут нақши фаъолтар ва ҳамоҳангсозро бозад.

Ҷумҳурии Тоҷикистон аз қабули Шарҳи ҳаштуми Стратегияи глобалии зиддитеррористии СММ дар моҳи июни соли 2023 истиқбол ва дастгирӣ намуда, онро заминаи устувори меъёрии таҳкими минбаъдаи ҳамкориҳои байналмилалӣ ва баланд бардоштани самаранокии рӯзномаи глобалии зиддитеррористӣ арзёбӣ намуд. Иштироки кишвар дар таҳия ва татбиқи ташаббусҳои байналмилалӣ бо сарвари Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон дар ин самт содиқ будани онро ба саъю кӯшиши дастаҷамъона барои эҷоди тартиботи глобалӣ, нишон медиҳад. Ҳамин тариқ, тарҳи мувофиқи муқовимат ба терроризм ва ифротгароӣ чорабинии мутавозини устувори дохилӣ, ҳамкориҳои минтақавӣ ва саҳми глобалӣ ба низоми амнияти байналмилалӣ мебошад. Тоҷикистон таъкид мекунад, ки ҳатто давлатҳои дорои захираҳои нисбатан маҳдуд метавонанд ба сохтори амнияти дастаҷамъӣ таъсири ҷиддӣ расонанд, ба шарте ки иродаи сиёсӣ, тафаккури стратегӣ ва татбиқи возеҳи институтсионалӣ вучуд дошта бошад. Ин ирода, ин тафаккури стратегӣ хоси Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон мебошад.

Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон дар баҳши амният ва суботи минтақавию глобалӣ тарҳи ҷилавгирӣ аз

нооромиҳои бисёрсатҳиро пешниҳод мекунад. Интеграцияи фаъол ба СААД, СҲШ, ҳамгироии муваффақи минтақавӣ дар самти таъмини амният ва суботи сиёсӣ (аз ҷумла, ташаббусҳо оид ба Афғонистон), ҳалли мушкилоти сарҳадӣ, обу иқлим ҳамкориҳои иқтисодӣ бо ҳамсояҳо – дар натиҷа ҳалли баҳсҳо бо Қирғизистон ва имзои созишномаи сарҳадӣ дар моҳи март соли 2025 ва имзои «Эълумияи Хуҷанд доир ба дӯстии абадӣ» [111] ташаббусҳои шоистаи Пешвои миллат ба ҳисоб мераванд.

Уҳдадориҳо оид ба ҳамкорӣ бо ниҳодҳои байналмилалӣ ва таҳкими ҳуқуқӣ ба стратегияи муқовимати ҳамаҷониба ба терроризм, коррупсия ва ҷиноятҳои фаромиллӣ дар асоси санадҳои байналмилалӣ, аз ҷумла «Конвенсияи СММ бар зидди коррупсия» [107] ва «Стратегияи глобалии зиддитеррористии СММ» [100] асос ёфтааст.

Раҳбарии Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон дар сиёсати фаъоли сармоягузорӣ низ зоҳир мешавад, ки ба талошҳои татбиқи «иқтисоди сабз» ва интиқоли технология нигаронида шудааст. Дар доираи барномаҳои миллӣ ва созишномаҳои байналмилалӣ дар соҳаҳои ҳидроэнергетика, истихроҷи маъдан, иқтисодиёти рақамӣ ва инноватсия паркҳои технологӣ, минтақаҳои саноатӣ ва кластерҳои инфрасохторӣ ташкил карда мешаванд.

Ҳамин тариқ, таҳти роҳбарии муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон як тарҳи устувор ва глобалии рушд пешниҳод гардидааст, ки он аз обу иқлим сар карда, то ба танзими бухронҳои моҷароҳо ва самаранок гардонидани муносибатҳои дипломатиро фаро мегирад. Дар ин замина, суҳанрониҳои Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон дар муҳофизаҳои 79-уми умумии Маҷмаи умумии СММ далели воқеии ташаббускор ва иродатманд будани Пешвои миллатро баҳри бартарафнамоии бухрони глобалӣ ва таъмини рушди устувори глобалӣ тасид мегардонад. «Равандҳои пуртазоди геосиёсӣ, мусаллаҳшавии бошироб, шиддат гирифтани «ҷанги сард», низоъҳои мусаллаҳона,

пайомадҳои тағйирёбии иқлим ва дигар хатару таҳдидҳои глобалӣ, бешубҳа, оқибатҳои манфии дарозмуддат хоҳанд дошт. Дар ин замина, муттаҳидсозии талошҳои муштаракӣ ҷомеаи байналмилалӣ ба мақсади ҳифзи амнияти субот ва таъмини рушди устувор беш аз ҳар вақти дигар зарур мебошад. Мусаллам аст, ки имконияти таъмини сулҳи пойдору ҳаёти осоиштаи инсоният ва пешрафти кишварҳо пеш аз ҳама дар асоси созишу ҳамдигарфаҳмӣ ва ҳамкориҳои созанда фароҳам мегардад. Дар робита ба ин, пешниҳод менамоям, ки тавассути қатъномаи махсуси Созмони Милал «Даҳсолаи таҳкими сулҳ ба хотири наслҳои оянда» қабул карда шавад» [16].

Бухронҳои глобалӣ ноустувори иқтисодӣ ва сиёсати иқтисодиву молиявии давлатро ба вучуд меоваранд. Дар баробари, ин яке аз ташаббусҳои муҳимми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон, устуворгардонии иқтисоди миллӣ ҳамчун ҷузъи низоми иқтисодии глобалӣ мебошад. Сиёсати иқтисодии зиддибухронӣ ва устувории тарҳи миллии рушд намунаи ин ташаббусҳост, ки Пешвои миллат нақш ва таъсири худро расониданд.

Дар шароити таҳаввулоти босуръати иқтисоди ҷаҳонӣ ва афзоиши таъсири омилҳои беруна ба равандҳои рушди миллӣ, Ҷумҳурии Тоҷикистон таҳти роҳбарии Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ – Пешвои миллат муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон сиёсати иқтисодии ба таҳкими устувории макроиқтисодӣ, диверсификатсияи иқтисоди миллӣ ва рушди иқтисоди инноватсионии кишвар нигаронидашударо пайгирона амалӣ намуда истодааст. Самти стратегии мазкур ба ташаккули заминаҳои устувори рушди иҷтимоию иқтисодӣ, баланд бардоштани рақобатпазирии иқтисодиёт ва коҳиш додани таъсири хавфу таҳдидҳои беруна ба иқтисоди миллӣ мусоидат менамояд.

Дар давраи паҳншавии пандемияи COVID-19 ва бухронҳои минбаъдаи иқтисодию иҷтимоӣ Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон маҷмуи

тадбирҳои фаврӣ ва ҳадафмандро ҷиҳати ҳифзи суботи иҷтимоӣ, дастгирии қишрҳои осебпазири аҳоли ва таъмини фаъолияти мунтазами бахшҳои калидии иқтисодиёт роҳандозӣ намуд. Дар ин замина, бо ҷалби шарикони байналмилалӣ рушд ва истифодаи механизмҳои ҳамкории бисёрҷониба, як чандон барнома дар самти таҳкими низоми тандурустӣ, густариши ҳифзи иҷтимоӣ ва баланд бардоштани сатҳи омодагии институтсионалӣ нисбат ба ҳолатҳои фавқулода амалӣ гардиданд [141]. Тибқи маълумоти Бонки ҷаҳонӣ, Ҷумҳурии Тоҷикистон аз ҷумлаи аввалин давлатҳое буд, ки барои муқовимат ба паёмадҳои пандемия кумаки фаврии молиявӣ ва техникро ҷалб намуда, заминаи татбиқи барномаҳои васеъмиқёси дастгирии аҳоли ва рушди инфрасохтори иҷтимоиро фароҳам овард.

Аҳаммияти стратегии ин тадбирҳо, пеш аз ҳама, дар коҳиши таъсири манфии бӯҳрон ба сатҳи зиндагии аҳоли, нигоҳдории устувории иқтисодӣ ва пешгирии афзоиши нишондиҳандаҳои осебпазирӣ иҷтимоӣ зоҳир гардид. Амалисозии сиёсати иҷтимоии ҳадафманд ва татбиқи барномаҳои давлатии рушди иҷтимоию иқтисодӣ барои нигоҳ доштани тамоюлҳои мусбати рушд ва таҳкими суботи иҷтимоӣ мусоидат намуданд.

Яке аз нишондиҳандаҳои муҳимми самаранокӣ сиёсати иҷтимоӣ ва иқтисодии давлат коҳиш ёфтани сатҳи камбизоатӣ мебошад. Тибқи арзёбиҳои байналмилалӣ, мизони камбизоатӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 32 дарсад дар соли 2009 то 13,4 дарсад дар соли 2022 паст гардидааст. Ин нишондиҳанда аз пешрафти назаррас дар самти беҳтарсозии сатҳи зиндагии аҳоли, густариши имкониятҳои иқтисодӣ ва тақвияти механизмҳои ҳифзи иҷтимоӣ шаҳодат медиҳад. Аз дидгоҳи илмӣ рушди устувор, чунин натиҷаҳо нишон медиҳанд, ки сиёсати иҷтимоии давлат ба принципҳои фарогирӣ, адолати иҷтимоӣ ва рушди инсонмехвар асос ёфта, ба коҳиши нобаробарии иҷтимоӣ ва таҳкими сармояи инсонӣ мусоидат менамояд.

Таҷрибаи Ҷумҳурии Тоҷикистон дар шароити бухронҳои ҷаҳонӣ собит месозад, ки сиёсати давлатии ба рушди устувор нигаронидашуда, ки бар пояи ҳамоҳангии манфиатҳои иқтисодӣ ва иҷтимоӣ амалӣ мегардад, метавонад барои таъмини суботи дарозмуддати миллӣ, баланд бардоштани сатҳи некуаҳволии аҳоли ва мутобиқсозии иқтисодиёт ба тағйироти муҳити байналмилалӣ заминаи бозғатимод фароҳам оварад. Ин равандҳо аз самаранокии стратегияи рушди иҷтимоӣю иқтисодии кишвар ва қобилияти давлат дар муқовимат ба ҷолишҳои глобалии замони муосир шаҳодат медиҳанд.

Дар шароити Ҷумҳурии Тоҷикистон бо ташаббуси Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон натиҷаҳои иқтисодии солҳои охир афзоиши устуворро нишон медиҳанд. Созмонҳои байналмилалӣ асёр суръати баланди афзоишро пешгӯӣ мекунанд: Бонки аврупоӣ таъдид ва рушд пешгӯии афзоиши ММД-и Тоҷикистонро дар соли 2024 8% тасдиқ кард (дар нимсолаи аввали сол 8,2% афзоиш ба даст омад) [104]. Бонки осиёӣ рушд (БОР) дар моҳи апрели соли 2025 ММД-ро барои солҳои 2025-2026 пас аз болоравии ғайриҷашмдошти 8,4% дар соли 2024 мутаносибан 7,4% ва 6,8% пешгӯӣ карда буд [92]. Сарчашмаҳои ин афзоиш сармоягузориҳо ба бахшҳои энергетика ва саноат, рушди талаботи дохилӣ ва ғайриҷашмдошти бахши хусусӣ мебошанд.

Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон ташаббусҳоро баҳри бартараф намудани бухрони глобалӣ аз тағйирот ва ислоҳоти дохилӣ шуруъ намуданд. Аз мавқеи созандаи Пешвои миллат бармеояд, ки тағйироти созанда ва бартарафкунандаи дохилии ҳар давлате метавонад низоми устувори глобалиро созмон диҳад. Пешвои миллат шахсан аз уҳдадорӣҳои бунёди «иқтисоди сабз», яъне ду баробар афзоиш додани иқтисоди гидроэнергетикӣ ва гузариш ба манобеи таъдидшавандаро таъкид карданд [98].

Дар шароити муосир, ки масъалаҳои тағйирёбии иқлим, таназзули муҳити зист ва афзоиши хатари офатҳои табиӣ ба яке аз муҳимтарин холишҳои рушди ҷаҳонӣ мубаддал гардидаанд, Ҷумҳурии Тоҷикистон таҳти роҳбарии Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ – Пешвои миллат муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон сиёсати фаъол ва оянданигаронаи экологию иқлимиро ҳамчун ҷузъи муҳими сиёсати дохилӣ ва хориҷии худ амалӣ менамояд. Қabuли «Стратегияи рушди иқтисоди сабз дар Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2023–2037» [6] дар ҳамин замина арзёбӣ гардида, ҳадафи асосии он ташаккули модели нави рушди иқтисодӣ мебошад, ки бар принципҳои истифодаи оқилонаи захираҳои табиӣ, баланд бардоштани самаранокии энергетикӣ, коҳиш додани таъсири манфии фаъолияти иқтисодӣ ба муҳити зист ва мутобиқшавӣ ба паёмадҳои тағйирёбии иқлим асос ёфтааст. Ин ҳуҷҷати стратегӣ на танҳо аҳаммияти миллӣ дорад, балки бо Ҳадафҳои рушди устувори СММ ҳамоханг буда, саҳми Ҷумҳурии Тоҷикистонро дар пешбурди рӯзномаи глобалии рушди устувор тақвият мебахшад.

Дар доираи дипломатияи иқлимӣ ва экологӣ Ҷумҳурии Тоҷикистон пайваста масъалаҳои марбут ба амнияти иқлимӣ, ҳифзи экосистемаҳои кӯҳӣ ва идоракунии устувори захираҳои табииро дар сатҳи байналмилалӣ матраҳ менамояд. Аз ҷумла, зимни суҳанронӣ дар «Конвенсияи қолабии СММ оид ба тағйирёбии иқлим» [123], ки дар шаҳри Дубай баргузор гардид, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон таваҷҷуҳи ҷомеаи ҷаҳониро ба осебпазирии рӯзафзуни кишварҳои кӯҳӣ нисбат ба тағйирёбии иқлим ва зарурати таҳкими ҳамкориҳои байналмилалӣ ҷиҳати иҷрои уҳдадориҳои марбут ба рушди устувор ҷалб намуданд. Ин мавқеъ бозгӯи сиёсати хориҷии масъулиятшиносона ва ташаббускоронаи Тоҷикистон мебошад, ки ҳалли мушкилоти экологиро ҳамчун ҷузъи муҳими таъмини амнияти байналмилалӣ ва рушди инсоният арзёбӣ мекунад.

Таъкид гардидани он ки зиёда аз 93 дарсади қаламрави Ҷумҳурии Тоҷикистонро минтақаҳои кӯҳӣ ташкил медиҳанд, аҳаммияти махсуси илмӣ ва сиёсӣ дорад. Ин хусусияти ҷуғрофӣ кишварро ба таъсири офатҳои табиӣ, аз ҷумла сел, обхезӣ, ярч, тармафарой ва дигар зухуроти марбут ба тағйирёбии иқлим бештар осебпазир мегардонад. Паёмадҳои чунин равандҳо на танҳо ба иқтисоди миллӣ ва некуаҳволии аҳоли таъсир мерасонанд, балки ба амнияти озуқаворӣ, энергетикӣ ва экологӣ низ таҳдид эҷод менамоянд. Аз ин рӯ, масъалаҳои ҳифзи муҳити зист ва мутобиқшавӣ ба тағйирёбии иқлим барои Тоҷикистон танҳо масъалаи миллӣ набуда, ҷузъи муҳимми рӯзномаи амнияти минтақавӣ ва ҷаҳонӣ ба ҳисоб мераванд.

Аҳаммияти глобалии мавқеи Тоҷикистон дар он ифода меёбад, ки кишвар тавассути ташаббусҳои байналмилалӣ худ тавонистааст масъалаҳои ҳифзи пирияхҳо, идоракунии устувори захираҳои обӣ, рушди иқтисоди сабз ва амнияти иқлимиро ба маркази таваҷҷуҳи ҷомеаи ҷаҳонӣ барорад. Ин иқдомҳо ба таҳкими ҳамкориҳои байналмилалӣ, баланд бардоштани масъулияти муштаракӣ давлатҳо дар ҳифзи муҳити зист ва ташаккули механизмҳои муассири муқовимат ба таҳдидҳои иқлимӣ мусоидат менамоянд. Аз ин рӯ, сиёсати хориҷии Ҷумҳурии Тоҷикистон дар самти иқлим ва рушди устувор намунаи дипломатияи созанда ва оянданигар буда, ба таҳкими суботи экологӣ, рушди мутавозини иқтисодӣ ва таъмини манфиатҳои наслҳои имрӯзаву ояндаи ҷомеаи ҷаҳонӣ саҳми назаррас мегузорад.

Таҷрибаи Тоҷикистон нишон медиҳад, ки ҳатто давлатҳои дорои имкониятҳои маҳдуди иқтисодӣ метавонанд тавассути сиёсати хориҷии фаъол, ташаббускорӣ ва масъулиятшиносии байналмилалӣ ба ташаккули рӯзномаи глобалии рушд таъсири муассир расонанд. Маҳз ҳамин хусусиятҳо Ҷумҳурии Тоҷикистон ва Пешвои миллат муҳтарам Эмомалӣ Раҳмонро ҳамчун ҷонибдори фаъоли ҳалли масъалаҳои башарӣ,

пешбурди рушди устувор ва таҳкими амнияти экологӣ дар арсаи байналмилалӣ муаррифӣ менамоянд.

Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон бо таъкид бар интиқод будани вазъи кунунии иқлим аз иҷрои «Стратегияи миллии мутобиқшавӣ ба тағйирёбии иқлим барои давраи то соли 2030» [3] хабар дода, аз шарикони байналмилалӣ даъват кард, ки барои татбиқи босамари он, аз ҷумла дар самтҳои баланд бардоштани иқтидори миллий ва ҷорӣ намудани технологияҳои «сабз» кумаки молӣ расонанд.

Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон қайд карданд, ки бо вучуди саҳми ночизи Тоҷикистон дар партовҳои ҷаҳонии газҳои гулхонаӣ, кишвар дар истехсоли манобеи таҷдидшаванда мавқеи пешсафро ишғол мекунад: 98% неруи барқ дар ҷумҳурӣ аз ҳисоби неругоҳҳои барқи обӣ тавлид мешавад [98]. Дар доираи уҳдадориҳо оид ба пешбурди иқтисодиёти сабз нияти дучанд зиёд кардани иқтидори энергетикӣ эълон шудааст, ки он дар «Стратегияи рушди иқтисоди сабз барои солҳои 2023-2037» [6] зикр шудааст. Илова бар ин, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон таваҷҷуҳи худро ба тадбирҳои андешидашуда дар соҳаи амнияти озуқаворӣ, аз ҷумла, саъю кӯшиши истифодаи оқилонаи захираҳои обу замин, инчунин ҷорӣ намудани технологияҳои муосири кишоварзӣ ҷиҳати баланд бардоштани ҳосилнокии соҳаи кишоварзӣ ҷалб намуд.

Масъалаи зуд обшавии пирахҳо, махсусан таъкид шуд, зеро дар Тоҷикистон то 60 дарсади захираҳои оби Осиёи Марказӣ ба вучуд меояд. Дар ин робита Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон аз ташаббуси Тоҷикистон дар мавриди эълони соли 2025 Соли байналмилалӣ ҳифзи пирахҳо ва ҳамчунин, аз пешниҳоди таъсиси Хазионаи байналмилалӣ боварӣ барои ҳифзи онҳо ёдовар шуд.

Дар суҳанронии худ Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон дар иҷлосияи умумии Конфронси 29-уми ҷонибҳои

Конвенсияи қолабии Созмони Милали Муттаҳид оид ба тағйирёбии иқлим, ки дар таърихи 12 ноябри соли 2024 дар Ҷумҳурии Озарбойҷон ироа гардид, таъкид доштанд, ки «Тоҷикистон аз ҷумлаи кишварҳост, ки Стратегияи рушди «иқтисоди сабз»-ро қабул намуда, ҷиҳати пешбурди стратегияи мазкур ҳадафҳои бузург дар назди худ гузоштааст. Мо ният дорем, ки то соли 2032 истеҳсоли энергияро дар кишвар пурра аз ҳисоби манбаъҳои таҷдидшаванда ба роҳ монда, то соли 2037 Тоҷикистонро ба кишвари «сабз» табдил диҳем» [13].

Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон дар ин ҳамоиши сатҳи байналмилали, ки ҳадафи он таъмини рушди устувор ва андешидани чораҳо баҳри бартараф намудани бӯҳрони глобалӣ ва рушди устувори глобалӣ таъкид доштанд, ки: «Дар идомаи пешбурди рӯзномаи ҳифзи пирияхҳо, мо якҷо бо Фаронса оид ба эълони солҳои 2025-2034 ҳамчун «Даҳсолаи амал барои дастгирии илмҳои яхшиносӣ» (криосферӣ) пешниҳод манзур намудем, ки тавассути қатъномаи Маҷмаи Умумии Созмони Милал 13-уми августи соли ҷорӣ ҷонибдорӣ ёфт» [13].

Дар идомаи пешбурди устувори рӯзномаи ҷаҳонии марбут ба ҳифзи пирияхҳо ва баланд бардоштани сатҳи ҳамгирии илмӣ дар самти омӯзиши равандҳои криосфера, Ҷумҳурии Тоҷикистон дар ҳамбастагӣ бо Ҷумҳурии Фаронса ташаббуси навбатии муштаракро таҳия ва ба баррасии ҷомеаи байналмилалӣ пешниҳод намуд. Мувофиқи ин ташаббус, солҳои 2025–2034 ҳамчун «Даҳсолаи амал барои дастгирии илмҳои криосферӣ (яхшиносӣ) [1] «пешниҳод гардида, 13-уми августи соли 2023 тавассути қабули Қатъномаи махсуси Маҷмаи умумии СММ расман ҷонибдорӣ ёфт.

Эълони ин Даҳсола посухест ба зарурати афзояндаи таҳкими пойгоҳи илмӣ дар соҳаи яхшиносӣ ва афзоиши иқтидори байналмилалӣ ҷиҳати арзёбӣ ва пешгӯии таъсири обшавии пирияхҳо ба низомҳои экологӣ, обӣ ва иҷтимоӣ, бахусус, дар минтақаҳое, ки вобастагии

мустақим ба манобеи оби барфу пирях доранд. Бо дарназардошти он ки пиряхҳо ҳамчун яке аз унсурҳои калидии криосфера нақши ҳаёти дар даврзании об, нигоҳдории иқлими сайёра ва таъмини устувории экосистемаҳо мебозанд, ин ташаббус заминаи муассир барои вусъат бахшидани таҳқиқоти байнисоҳавӣ, густариши ҳамкориҳои илмӣ ва татбиқи амалии сиёсати мутобиқшавӣ ба тағйирёбии иқлим фароҳам меорад.

Даҳсолаи эълонгардида метавонад ба ҳайси платформаи мукаммали ҳамгироии дониш ва таҷрибаи кишварҳо, пажӯҳишгоҳҳои илмӣ, созмонҳои байналмилалӣ ва бахши хусусӣ баромад намуда, боиси рушди ҳалли инноватсионӣ дар соҳаи нигоҳдории захираҳои оби яхбанд ва ҳифзи амнияти экологӣ гардад. Иқдоми мазкур, ҳамзамон, ба таҳкими нақши Тоҷикистон ҳамчун пешсафи дипломатияи обу иқлим дар сатҳи байналмилалӣ хидмат менамояд ва боз як марҳилаи муҳим дар татбиқи стратегияи дипломатии экологӣ ва илмии кишвар ба шумор меравад.

Сиёсати иқтисодӣ вобаста ба таъкидҳои Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон дар асоси барномаи дарозмуддати рушд - «Стратегияи миллии рушди Ҷумҳурии Тоҷикистон барои давраи то соли 2030» [7] тарҳрезӣ гардидааст, ки ҳадаф аз он пайваست шудан ба масири бартараф намудани бӯҳрони рушди глобалӣ ва таъмини рушди устувори миллии Тоҷикистон аст. Он ҳадафҳои зеринро ба миён мегузорад: коҳиши камбизоатӣ ва аз байн бурдани факри шадид, афзоиш додани ММД, беҳтар кардани рушди инсонӣ ва ғайраҳо. Ин ҳадафҳо ба Ҳадафҳои рушди устувор [135] мувофиқанд ва тарҳи миллиро ба рушди устувори глобалӣ равона мекунанд.

Бо ин далел саҳм ва нақши Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмонро дар ташаббусҳои глобалии иқлим ва дипломатияи экологӣ назаррас арзёбӣ намудан аҳаммияти зиёди илмию амалӣ дорад. Масъалаҳои иқлим яке аз авлавиятҳои рӯзномаи сиёсати

хориҷӣ ва таваҷҷуҳи низоми муносибатҳои байналмилалӣ Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон мебошанд. Тоҷикистон кишвари кӯҳистонӣ (93% ҳудудро кӯҳҳо ташкил медиҳанд) буда, аз офатҳои табиӣ (обҳезӣ, ярч, тарма) зарар мебинад. Ин хатарҳо бо обшавии пирияхҳо бештар мешаванд. Дар даҳсолаҳои ахир дар Тоҷикистон беш аз 1000 пириях аз байн рафтааст [146].

Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон борҳо ин далелҳоро ҳамчун «буҳрони ҷаҳонӣ» таъкид кардаанд. Дар конфронси байналмилалӣ оид ба ҳифзи пирияхҳо дар шаҳри Душанбе (июни соли 2025) зикр намуда буданд, ки: «Обшавии босуръати пирияхҳо имрӯз ба яке аз буҳронҳои ҷаҳонии замони мо табдил ёфтааст. Дар даҳсолаҳои охир пирияхҳо бо суръати баланд коҳиш ёфта истодаанд - ин раванди нигаронкунанда дар таърихи башарият ҳамто надорад» [106]. Коршиносон тахмин мезананд, ки дар соли 2023 600 гигатон оби тоза талаф хоҳад шуд, ки ин миқдори бузург сатҳи баҳрро боло бурдааст. Пешвои миллат ишора намуданд, ки: «Ҳифзи пирияхҳо на танҳо вазифаи кишварҳое аст, ки пирияхҳоро доранд, балки як буҳрони ҷаҳонист, ки таваҷҷуҳи ғаврии ҷомеаи ҷаҳониро тақозо мекунад».

Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон хушдор дод, ки «ҳар зарраи гумшудаи пириях як қадамест барои афзоиши таҳдидҳо ба ояндаи башарият». Ин иқтибосҳои мустақим гувоҳӣ медиҳанд, ки Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон масоили ҳифзи муҳити зистро ба сатҳи масъулияти глобалӣ мебардорад, ҷомеаи ҷаҳониро дар атрофи худ муттаҳид месозад. Бар асоси ин дидгоҳ, ташаббуси Тоҷикистон аз ҷониби СММ эътироф гардид ва Ассамблеяи Генералӣ соли 2025-ро «Соли байналмилалӣ ҳифзи пирияхҳо» эълон кард.

Конфронси соли 2025 бо дастгирии СММ дар Душанбе як минбари таҳияи тадбирҳои амалӣ оид ба ҳифзи пирияхҳо ва захираҳои об гардид. Дар останаи конфронси СММ «Ташкили конфронси байналмилалӣ оид

ба ҳифзи пирияхҳо дар соли 2025 (бо ташаббуси Президенти Тоҷикистон, ки бо қатъномаи СММ дастгирӣ шудааст) ба ҷалби таваҷҷуҳ ва ҳалли мушкилоти рӯзафзуни тағйирёбии иқлим ва бӯҳрони об мусоидат мекунад» [146]. Ин фаъолияти дипломатӣ обрӯи Тоҷикистонро ҳамчун пешгом ва барандаву ихтиёрдорандаи бевоситаи захираҳои об ва иқлим мустаҳкам мекунад.

Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон ба тарҳҳои мутобиқшавӣ таваҷҷуҳ намудаанд. Даъват ба таъсиси «Фонди байналмилалии боварӣ оид ба ҳифзи пирияхҳо» аз ҷониби Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон муҳим буда, аз пешбурди фаъоли дипломатияи экологӣ ва ҳамгироии масъалаҳои иқлим ба молияи байналмилалӣ шаҳодат медиҳад.

Устувори иҷтимоии глобалӣ яке аз ташаббусҳои муҳими Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон ҳам дар сатҳи миллӣ ва ҳам дар сатҳи минтақавию глобалӣ мебошад. Сиёсати иҷтимоии Тоҷикистон таҳти роҳбарии Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон ба дастгирии табақаҳои осебпазир ва рушди сармояи инсонӣ нигаронида шудааст. Давлат барои ҳифзи иҷтимоӣ маблағҳои зиёд ҷудо мекунад, ки қариб 4% ММД-ро ташкил медиҳад. Бо вуҷуди ин, дар солҳои охир дар паст кардани сатҳи камбизоатӣ пешрафти назаррас ба даст оварда шудааст: ҳиссаи аҳолии зери хатти камбизоатии миллӣ аз 26,3% дар соли 2019 то 21,2% дар соли 2023 коҳиш ёфт [151].

Ҳалли мушкилоти мазкур тавассути маҷмуи тадбирҳо ба монанди: васеъ намудани барномаҳои иҷтимоӣ, пардохтҳо ба камбизоатон, дастрасӣ ба хизматрасониҳои тиббӣ ва дастгирии грантӣ ба шахсони ниёзманд имконпазир гардид. Ба ҳамин ҳадаф, стратегияи миллии рушди иҷтимоӣю иқтисодӣ то соли 2030 тасвиб шуд, ки дар он ба тавсеаи ҳифзи иҷтимоӣ ва ташкили «давлати иҷтимоӣ» диққати махсус дода шудааст.

Саҳми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон дар татбиқи Ҳадафҳои рушди устувор баҳри инкишофи глобалӣ назаррас мебошад. Сарвари давлат муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон рӯзномаи байналмилалиро (ҲРҮ) мунтазам ба барномаҳои миллӣ ворид мекунад.

Дар амал ин маънои иштироки Тоҷикистонро дар ташаббусҳои СММ дорад. Тоҷикистон ба қабули як қатор қатъномаи марбут ба об, иқлим, амният, инкишофи сиёсӣ, рушди иқтисодӣ, баробарии гендерӣ ва ғайра уҳдадориҳои глобалиро низ ба худ гирифтааст. Масалан, бо саҳми Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ – Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам, Эмомалӣ Раҳмон Тоҷикистон қатъномаи СММ-ро оид ба Даҳсолаи амал барои об барои солҳои 2018-2028 (Об барои рушди устувор) пешниҳод намуда, мавқеи пешвои ҷаҳонро дар масъалаҳои об тасдиқ мекунад. Инчунин, дар доираи рӯзномаи Хазинаи байналмилалӣ СММ оид ба ҳифзи кӯдакон дар заминаи тағйирёбии иқлим ва тавсеаи маблағгузориҳо пешниҳодҳо шудаанд. Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон дар ҳамоишҳои байналмилалӣ аз ҳадафҳои ҷаҳонӣ ҳимоят мекунад. Соли 2023, дар Маҷмаи умумии СММ , ӯ аҳаммияти «тезонидаи амал дар Рӯзномаи 2030» - ро эълон карда, бахусус қайд карданд, ки ҷомеаи ҷаҳонӣ ба «кӯшишҳои муштарак ... барои ноил шудан ба Ҳадафҳои рушди устувор» ниёз дорад. Дар иҷлосияҳои САҲА ва Ассамблеяи порлумонии СҲШ Тоҷикистон пешниҳодҳои таҳкими ҳамкорӣ дар соҳаи заҳири обро ба миён гузошт, ки ба Ҳадафи 6-уми рушди устувор мувофиқ аст. Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон дар форумҳои иқтисодӣ (Созмони ҳамкориҳои Шанхай, Ассотсиатсияи давлатҳои Осиёи Ҷануби Шарқӣ +3) аҳаммияти ҳамкориҳои муштаракро барои беҳбуди амнияти озуқаворӣ ва тавсеаи табодули технология таъкид мекунад. Интеграция бо ҳадафҳои рушди устувор аз ҷониби мушоҳидаҳои байналмилалӣ тасдиқ карда мешавад. Ҳамин тариқ, Тоҷикистон барои беҳтар кардани

нишондодҳои рушди устувор (даромад, маориф, тандурустӣ, баробарии гендерӣ ва ғ.) талош мекунад.

Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон дар иҷлосияи 23-юми Шурои сармоягузорӣ (28-уми ноябри соли 2023) нақши шарикӣ бо Барномаи рушди СММ [122] дар «пешбурди Рӯзномаи 2030»-ро [120] таъкид кард, ки сиёсати давлатиро оид ба дастгирии Ҳадафҳои рушди устувор инъикос мекунад. Илова бар ин, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон ташаббускори чанд ташаббуси байналмилалӣ экологӣ дар сатҳи глобалӣ аст, ки ҳадафашон бартараф намудани бӯҳрони рушди глобалӣ ва таҳкими рушди устувори глобалӣ мебошад.

Ба ҳамин монанд, пешниҳодҳои СММ оид ба «Рӯзи байналмилалӣ кӯҳҳо» (Рӯзи ҷаҳонӣ кӯҳҳо) ва дигар чорабиниҳои экологӣ дастгирӣ ёфтанд. Кишвар дар барномаҳои шаш нархҳои вомбаргҳои сабз, маблағгузориҳои иқлим (таҳти сарпарастии Хазинаи иқлими сабз) фаъолона иштирок мекунад ва грантҳоро барои мутобиқшавӣ истифода мебарад. Ин ҳама аз он гувоҳӣ медиҳад, ки нақши Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон танҳо бо сиёсати дохилӣ маҳдуд намешавад, вай кишварро ба меҳвари равандҳои ҷаҳонӣ мебарад ва ба ин васила саҳми онро дар ноил шудан ба Ҳадафҳои рушди устувор ва ҳалли мушкилоти фаромарзӣ тақвият медиҳад.

Таҳлили мукаммалу фарогир нишон медиҳад, ки Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон дар шароити шиддатёбии бӯҳрони глобалӣ ва ноустувории низомҳои байналмилалӣ ба ҳифзи суботи сиёсӣ ва таъмини рушди устувор ҳам дар сатҳи миллӣ ва ҳам дар сатҳи минтақавию глобалӣ аҳаммияти аввалиндараҷа медиҳад. Сиёсати ӯ ҳамчун омезиши муассири идораи мутамаркази дохилӣ ва фаъолияти дипломатии хориҷӣ зухур мекунад. Дар дохили кишвар, сиёсати давлатӣ ва таваҷҷуҳи Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон

мухтарам Эмомалӣ Раҳмон ба таҳкими тартиботи иҷтимоӣ, нигоҳдории рушди муътадили иқтисодӣ ва тавсеаи низоми ҳимояи иҷтимоӣ равона гардида, ба паст шудани сатҳи фақр ва устувор мондани нишондиҳандаҳои иқтисодӣ мусоидат намудааст.

Дар арсаи байналмилалӣ Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон мухтарам Эмомалӣ Раҳмон ҳамчун «Бунёдгузори сулҳи глобалӣ ва ваҳдати миллатҳо» амал намуда, тавассути иштироки фаъол дар созмонҳои муҳимми минтақавӣ ва байналмилалӣ – аз қабили СААД, СҲШ, СММ ва дигар доираҳо сиёсати хориҷии бисёрсамта ва мутавозинро пеш мебарад. Дар ин замина, таваҷҷуҳи ӯ ба масоили мубрами рӯзномаи ҷаҳонӣ – аз ҳифзи муҳити зист ва тағйирёбии иқлим то масъалаҳои захираҳои об ва амнияти экологӣ – пайваста афзуда истодааст. Мавқеи Тоҷикистон зери раҳбарии Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон мухтарам Эмомалӣ Раҳмон дар форумҳои сатҳи баланд, аз ҷумла Маҷмаи умумии СММ ва Конференсияи тарафҳои Конвенсияи иқлимии СММ, бо пешниҳоди ташаббусҳои мушаххас ба мисли эълони Соли байналмилалӣ ҳифзи пирияхҳо ва таъсиси Фонди байналмилалӣ ҳифзи онҳо, ба таври устувор муаррифӣ мешавад.

Ҳамин тавр, нақши Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон мухтарам Эмомалӣ Раҳмон дар равандҳои бартарафсозии буҳронҳои глобалии рушд баланд арзёбӣ мегардад. Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон мухтарам Эмомалӣ Раҳмон на танҳо суботи дохилиро таъмин менамояд ва сиёсати иқтисодии зиддибуҳрониро амалӣ месозад, балки дар ташаккули рӯзномаи «сабз», таҳкими амнияти минтақавӣ ва иҷрои Ҳадафҳои рушди устувори СММ низ нақши фаъол мебозад. Аз таҳлилу баррасии маърузаҳо, суҳанрониҳо ва ташаббусҳои байналмилалӣ Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон мухтарам Эмомалӣ Раҳмон ба чунин хулоса расид, ки сиёсати ӯ на танҳо посухгӯ ба воқеиятҳои тағйирёбандаи

чаҳонӣ мебошад, балки барои ташаккули низоми устувори идоракунӣ ва саҳми назаррас дар дипломатияи бисёрҷониба мусоидат мекунад.

ХУЛОСА

I. Натиҷаҳои асосии илмӣ диссертатсия:

1. Таҳқиқи диссертатсионӣ имкон дод, ки асосҳои сиёсӣ-назариявӣ, методологӣ ва амалии нақши Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ – Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон дар пешбурди барномаҳои рушди глобалӣ ва раҳой аз бӯҳрони глобалӣ, иштироки Ҷумҳурии Тоҷикистон ҳамчун субъекти комилҳуқуқи низоми байналмилалӣ дар равандҳои муосири байналмиллалӣ амиқ ва ҳамаҷониба баррасӣ гардида, ташаккули ташаббуси ҷаҳонӣ ҳамчун омили рушди глобалӣ муайян ва аз ҷиҳати илмӣ асоснок карда шавад.

2. Шароити афзоюндаи дигаргунсозии глобалӣ ва низоми глобалии олам аҳаммияти баррасии ташаббусҳо – омили рафъи бӯҳрони глобалиро зарур мегардонанд. Аҳаммият ва навоварии таҳқиқот аз зарурати бознигариҳои нақши давлатҳо дар бунёд ва тасмимгириҳои идоракунии ҷаҳонӣ, баҳусус, дар заминаи қобилияти онҳо на танҳо барои мутобиқ шудан ба муҳити тағйирёбандаи байналмилалӣ, балки таъсири фаъолона ба ташаккули барномаи рушди устувор, бартарафнамоии бӯҳронҳои инкишофи глобалӣ тавассути механизмҳои дипломатӣ, башардӯстона ва институтсионалӣ вобаста аст.

3. Зарурат ва аҳаммияти нигоҳи глобалӣ муҳиммияти таърихӣ ва тамаддунии башарист. Дар шароити муосир масъалаи рушди глобалӣ дар назди қариб тамоми мактабҳои илмӣ, таҳқиқотӣ ва стратегии сиёсати бузург муҳим ва аввалиндараҷа арзёбӣ мегардад. Бӯҳронҳои пайиҳам ба вучудоянда омили асосии ин зарурат ва аҳаммияти масъалаи рушди глобалӣ мебошанд. Субъектон ва барандагони сиёсати ҷаҳонӣ аз ҳарвақта дида беш аз пеш ба ин масъалаи муҳимми тамаддуни башарӣ диққати худро равона мекунанд. Чунин шакл гирифтани масъала дар доираҳои илмӣ ва таҳқиқот системавӣ баррасӣ намудани масъалаи рушди глобалиро талаб дорад. Инсон дар ростои хатар ва бӯҳрони ҷаҳонӣ қарор дорад. Аз як тараф, бӯҳрони сиёсӣ, ки шиддати он дар бархӯрди давлатҳо

ва барандагони сиёсати бузург ифода меёбад, аз тарафи дигар хатарҳои табиӣ-экологӣ мебошанд, ки ин натиҷаи ҳуди ғайолияти нодурусти инсон дар табиат ва истифодаи захираҳои он ба таври ғоратгарона мебошад. Давлатҳо ҳадафҳои геополитикии худро новобаста аз пасманзари манфии он барои инсон ва аҳли башар, талоши бевоситаи амалӣ намуданро мекунанд. Ишғоли «ҷуғрофиёи ғанӣ» ба хоотири тавсеаи қудрати геополитикӣ, агар зиддиятҳо аз як тараф ба вуҷуд оварад, аз тарафи дигар харобкориҳои табиат ва камшавии захираҳо ба вуҷуд оварда, истифодаи одилонаву баробари онҳо барои башарият аз байн меравад [1-М].

4. Таҳлили системавӣ ва бисёрҷанба, ки дар доираи рисола анҷом шуд, ба мо имкон дод, ки ба як қатор хулосаи муҳимми илмӣ бирасем. Пеш аз ҳама, ҷанбаи концептуалии падидаи рушди глобалӣ равшан карда шудааст, ки он дар рисола на ҳамчун як раванди сатҳӣ ва танҳо иқтисодӣ, балки ҳамчун динамикаи мураккаби бисёрҷанбае, ки бахшҳои ба ҳам алоқаманди сиёсӣ, экологӣ, иҷтимоӣ-фарҳангӣ ва технологиро дорад, баррасӣ шудааст. Таъкид мешавад, ки рушди устувори глобалӣ на бештар натиҷаи ошкоргардии беандозаи захираҳо, истифодаи бетанаффуси табиат, балки одилона муносибат намудан ба табиат, дар асоси принципҳои гуманистӣ ба роҳ мондани дипломатия, ҳалли осоишти зиддиятҳо ва номувофиқтиҳои байни акторони низоми муносибатҳои глобалӣ, рушди глобалӣ азнавсозии сифатии муносибатҳои байналмилалӣ ва гузаштан ба тарҳи одилона, фарогир ва бо ҳам мувофиқи тартиботи ҷаҳонӣ мебошад. Дар ин замина, устуворӣ ҳамчун хусусияти сохтори низоми ҷаҳонӣ, таъмини мувозинати байни манфиатҳои давлатҳо, минтақаҳои гуногун ва тарҳи гуфтугӯи тамаддунҳо шарҳ дода мешавад. Дар ин замина, ҳамбастагиву ҳамкориҳои мувозинатӣ омили асосии таъмини рушди устувори глобалӣ мегарданд [2-М].

5. Сулҳ ва озоиштагӣ асоси рушди устувори ҷаҳонӣ ва як шарт зарурӣ барои таъмини амнияти инсонӣ, суботи иҷтимоӣ ва пешрафти иқтисодӣ маҳсуб мешаванд. Дар ҷаҳони пурмоҷаро ва пурмуноқиша, ки бо бухронҳои сиёсӣ, иқтисодӣ ва фарҳангӣ дучор аст, ташаббусҳои сулҳпарваронаи роҳбарони сиёсӣ аҳамияти ғавқулодаи стратегӣ дорад. Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон, бо пешниҳоди ташаббуси «Даҳсолаи таҳкими сулҳ ба хотири наслҳои оянда» дар сатҳи байналмилалӣ ҳамчун шахсият ва Пешвои дорои дидгоҳи васеъ ва масъулиятшинос эътироф шудааст. Ин ташаббус, ки аз ҷониби Созмони Милали Муттаҳид дастгирӣ ёфтааст, ҳамчун як намунаи равшани саҳми роҳбарияти миллӣ дар таҳкими сулҳу суботи глобалӣ эътироф мешавад. Ин ташаббус на танҳо ба бартараф кардани муноқишаҳо ва низоъҳои мавҷуда, балки ба таъсиси муҳити устувори сулҳ, ки дар он наслҳои оянда метавонанд оромона рушд кунанд, равона шудааст» [3-М].

6. Дар ҷоҳорҷӯбаи таҳлилҳои илмӣ мақоми Ҷумҳурии Тоҷикистон дар раванди ҳамкориҳо ва ҳамгироии байналмилалӣ таҳқиқ гардидааст. Новобаста аз ҷойгиршавии ҷуғрофӣ, ки Тоҷикистон ба уқёнуси ҷаҳонӣ пайваست нест ва мавқеи геополитикии мураккаб, аммо муҳим, тавонистааст сиёсати мустақилона ва дурбинонаи худро дар самти рушди устувори глобалӣ бо назардошти манфиатҳои кулли аҳолии олам созмон диҳад. Дар ин замина, масъалаҳои марбут ба рушди глобалӣ, дипломатияи об, мутобиқшавӣ ба тағйирёбии иқлим, таҳкими суботи минтақавӣ ва ҷаҳонӣ ва густариши ҳамкориҳо ва робитаҳои дустонаи байналмилалӣ ҳамчун самтҳои афзалиятноки рушди устувори глобалӣ таъриф мегардад. Ҷумҳурии Тоҷикистон ташаббускори масъалаҳои инкишофи глобалӣ баромад мекунад. Ин ҳолат метавонад ба таҳкими нуфузи байналмилалии он ҳамчун субъекти ғавқол ва созандаи низоми ҳамкориҳо ва рушди глобалӣ таъсир расонад. Дар ин росто нақши

калидии Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон ҳамчун роҳбари сиёсӣ, ки дорои тафаккури стратегӣ ва иқтидорӣ пешниҳоди ташаббусҳои сатҳи байналмилалӣ мебошад, махсусан таъкид мегардад.

Илова бар ин, таҳаввули концепсияи сиёсати хориҷии Тоҷикистон дар шароити рушди ҷаҳонӣ мавриди таҳлил қарор гирифтааст. Таҳқиқ нишон дод, ки дар кишвар симои устувори иштирокчии масъулиятнок ва пешбинишавандаи муносибатҳои байналмилалӣ ташаккул ёфта, ба арзишҳои сулҳҷӯёна, бетарафӣ, ҳамкориҳои фарогир ва бисёрҷониба афзалият дода мешавад. Тоҷикистон субъективияти байналмилалии худро на тавассути қудрати низомӣ ё густариши иқтисодӣ, балки тавассути дипломатияи тамаддунӣ, қонуниятҳои ахлоқӣ ва ташаббуси экологӣ тақвият медиҳад [4-М].

II. Тавсияҳо оид ба истифодаи амалии натиҷаҳои таҳқиқот

– тавсияҳо оид ба истифодаи амалии натиҷаҳои таҳқиқоти мазкур бо дар назардошти сохтори се қисмати он ташаккул ёфта, имкониятҳои ҳамгироии онҳоро ба амалияи амалӣ, институтсионалӣ ва таълимӣ инъикос менамоянд. Муқаррарот ва хулосаҳои илмие, ки дар рафти таҳлили асосҳои концептуалӣ ва методологияи рушди ҷаҳонӣ, вижагиҳои иштироки Ҷумҳурии Тоҷикистон дар ҳалли мушкилоти глобалӣ ва нақши Пешвои миллат дар ташаккули рӯзномаи байналмилалӣ оид ба субот муқаррар шудаанд, дорои зарфиати назарраси татбиқӣ буда, дар сатҳҳои гуногун - давлатӣ, байналмилалӣ, коршиносӣ-таҳлилӣ ва таълимӣ истифода мешаванд;

– натиҷаҳои таҳқиқоти диссертатсионӣ ба комил гардонидани дастгоҳи концептуалии илми сиёсӣ, геополитика ва муносибатҳои сиёсии байналмилалӣ мусоидат мекунанд. Пеш аз ҳама, моҳият, мазмун ва принципҳои рушди глобалӣ таҳлил карда, хусусиятҳои сохтори бӯҳрони муосири глобалӣ муайян карда шудааст, ки дар ташаккули барномаҳои миллии рушди устувор, концепсияҳои стратегияи сиёсати хориҷӣ ва

доктринаҳои давлатӣ, ки ба мутобиқшавӣ ба дигаргунсозии низоми глобалӣ нигаронида шудаанд, истифода бурда шавад;

– муносибатҳои концептуалии байни таҳдидҳо ва мушкилотҳои глобалӣ ва зарурати таҳияи механизмҳои системавии танзими байналмилалӣ, ки дар рисола муқаррар шудаанд, метавонанд асоси ҳуҷҷатҳои стратегии Ҷумҳурии Тоҷикистонро оид ба устуворӣ, мутобиқшавии иқлим, ҳамкориҳои байналмилалӣ ва амнияти миллӣ ташкил диҳанд. Илова бар ин, барои баланд бардоштани сатҳи тафаккури сиёсии ҷаҳонӣ дар ҷомеа дар равандҳои ташаккули сиёсати давлатии иттилоотӣ муқаррароти аз ҷиҳати илмӣ асоснок ҷорӣ карда мешавад;

– тавсияҳо оид ба истифодаи амалии натиҷаҳои рисола, ки мушкилот ва дурнамои иштироки Тоҷикистонро дар ҳалли масъалаҳои асосии рушди ҷаҳонӣ баррасӣ мекунад, аҳамияти ташаккули сохторҳои нави ҳамкориҳои сиёсиро, махсусан, таъкид мекунад. Бар асоси ин, тавсия дода мешавад, ки муколамаи байнидавлатӣ дар ҷаҳорҷӯби ниҳодҳои байналмилалӣ ва минтақавӣ фаъол карда шаванд, ҷалби дипломатӣ ва коршиносии Ҷумҳурии Тоҷикистон дар платформаҳои, ки ба ноил шудан ба ҳадафҳои рушди устувор, суботи иқлим ва идоракунии оқилонаи захираҳои табиӣ нигаронида шудаанд, васеъ карда шавад;

– тавсияҳо оид ба истифодаи амалии натиҷаҳои рисола дар сатҳи платформаҳои минтақавию глобалӣ барои таъмини сулҳ, рушди устувор ва нигоҳдошти харобашавии экосистема, ки дар Тоҷикистон баргузор мешаванд (монанди конфронсҳои байналмилалӣ об) ҳамчун натиҷаҳои таҳқиқоти асоснокгардида истифода мешаванд. Ҳамчунин пешниҳод шудааст, ки бо кишварҳои ҳамсоя оид ба масъалаҳои стратегии истифодаи обҳои фаромарзӣ созишномаҳои бисёрҷониба ба роҳ монда шаванд, ки метавонанд намунаи ташаббусҳои созандаи минтақавии Пешвои миллат дар замони бӯҳрони об ва захираҳои табиӣ ҷаҳонӣ гарданд;

– натиҷаҳое, ки ба даст оварда шудаанд, нақши Пешвои миллат муҳтарам Эмомалӣ Раҳмонро ҳамчун ташаббускори барномаҳои глобалии рушди устувор ва стратегияҳои ҳифзи сулҳ ошкор месозад, ҳам аз ҷиҳати назариявӣ ва таҳлилӣ ва ҳам аз ҷиҳати институтсионалӣ ва идоравӣ аҳамияти баланди амалӣ доранд. Бо дарназардошти саҳми беназири Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ - Пешвои миллат муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон дар дипломатияи байналмилалӣ об ва иқлим, пешниҳод карда мешавад, ки ин таҷриба ҳамчун намуна барои ташаккули стратегияҳои роҳбарӣ дар кишварҳои алоҳида истифода шавад;

– илова бар ин, бо мақсади баланд бардоштани аҳаммияти амалӣ ва устувории институтсионалии натиҷаҳои бадастомада тавсия дода мешавад, ки муқаррароти асосии тадқиқоти диссертатсионӣ ба раванди таълим – пеш аз ҳама, ба барномаҳои бакалаврӣ, магистрӣ ва тақмили ихтисос дар соҳаи муносибатҳои байналмилалӣ, сиёсати ҷаҳонӣ, идоракунии стратегӣ ва рушди устувор ворид карда шаванд. Таҳияи курсҳо ва модулҳои махсус дар асоси таҳлили нақши ҷаҳонии Пешвои миллат, ташаббуси байналмилалӣ Тоҷикистон ва принсипҳои идоракунии ҷаҳонӣ ташаккули кадрҳои касбии дорои на танҳо донишҳои техникӣ, балки тафаккури стратегӣ, ки ба ҳамкориҳо ва муколамаи байналмилалӣ нигаронида шудаанд, таъмин хоҳад шуд.

НОМГУЙИ АДАБИЁТИ ИСТИФОДАШУДА

I. Санадҳои меъёрию ҳуқуқӣ ва ҳуҷҷатҳои расмӣ

- [1]. Десятилетие действий в поддержку криосферных наук, 2025-2034 годы // Резолюция, принятая Генеральной Ассамблеей ООН 13 августа 2024 года. – A/RES/78/321.
- [2]. Конституцияи Ҷумҳурии Тоҷикистон – Душанбе, 2016.
- [3]. Национальная стратегия адаптации к изменению климата Республики Таджикистан на период до 2030 года // Постановление Правительства Республики Таджикистан от 2 октября 2019 года, №482.
- [4]. Барномаи давлатии экологии Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2023-2028 [Матн] // Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 1 марти соли 2023, №53.
- [5]. Рамочная стратегия Всемирного банка и Республики Таджикистан на 2019-2023 гг.
- [6]. Стратегия развития «зелёной» экономики в Республике Таджикистан на 2023-2037 годы // Постановление Правительства Республики Таджикистан от 30 сентября 2022 года, №482.
- [7]. Стратегияи миллии рушди Ҷумҳурии Тоҷикистон барои давраи то соли 2030 – Душанбе, 2016.
- [8]. Стратегияи муқовимат ба экстремизм ва терроризм дар Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2021-2025 // Фармони Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 1 июни соли 2021, №187.

II. Суханрониҳо, Паёмҳои солона ва асарҳои Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ – Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам

Эмомалӣ Раҳмон

- [9]. Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, Пешвои миллат муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон ба Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон, 22.12.2017, ш. Душанбе [Манбаи электронӣ]. – URL: <http://www.president.tj/node/16771> (санаи муроҷиат: 28.12.2024).

- [10]. Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон дар бораи самтҳои асосии сиёсати дохилӣ ва хориҷии ҷумҳурӣ, ш. Душанбе, 28.12.2024 [Манбаи электронӣ]. – URL: <https://www.president.tj/event/speeches/49225> (санаи муроҷиат: 28.12.2024).
- [11]. Раҳмон, Э. Уфуқҳои истиқлол [Матн] / Эмомалӣ Раҳмон. – Душанбе: Ганҷ Нашриёт, 2018. – 436 с.
- [12]. Раҳмон, Э. Чехраҳои мондагор [Матн] / Эмомалӣ Раҳмон. – Душанбе, 2016. – 364 с.
- [13]. Суханронӣ дар иҷлосияи умумии Конфронси 29-уми ҷонибҳои Конвенсияи қолабии Созмони Милали Муттаҳид оид ба тағйирёбии иқлим, 12.11.2024 [Манбаи электронӣ]. – URL: <https://www.president.tj/event/news/48897> (санаи муроҷиат: 12.12.2024).
- [14]. Суханронӣ дар Конфронси якуми байналмилалӣ сатҳи баланд оид ба ҳифзи пирияхҳо, 30.05.2025 [Манбаи электронӣ]. – URL: <https://www.president.tj/event/news/50975> (санаи муроҷиат: 01.06.2025).
- [15]. Суханронӣ дар Конфронси байналмилалӣ оид ба ҳифзи пирияхҳо, 2023 [Манбаи электронӣ]. – URL: <https://www.president.tj> (санаи муроҷиат: 01.06.2025).
- [16]. Суханронӣ дар Мубоҳисаҳои 79-уми умумии Маҷмаи умумии СММ, 24.09.2024 [Манбаи электронӣ]. – URL: <https://prezident.tj/event/news/47775> (санаи муроҷиат: 01.12.2024).
- [17]. Суханронӣ дар мубоҳисаҳои умумии иҷлоси 78-уми Маҷмаи умумии Созмони Милали Муттаҳид, 20.09.2023 [Манбаи электронӣ]. – URL: https://www.president.tj/event_by_theme/international_structures/un/35711 (санаи муроҷиат: 09.06.2024).

- [18]. Суханронӣ дар Саммити Оянда, 23.09.2024 [Манбаи электронӣ]. – URL: <https://www.president.tj/event/news/47729> (санаи муроҷиат: 21.12.2024).
- [19]. Суханронӣ дар ҳамоиши сарони давлатҳо ва ҳукуматҳои кишварҳои узви Машварати ҳамкорӣ ва тадбирҳои боварӣ дар Осиё (МХТБО), 13.10.2022, Қазоқистон [Манбаи электронӣ]. – URL: <http://prezident.tj/node/29295> (санаи муроҷиат: 22.01.2023).
- [20]. Суханронии Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ – Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон дар Мубоҳисаҳои 79-уми умумии Маҷмаи умумии СММ [Манбаи электронӣ]. – URL: <https://www.president.tj/event/news/47775> (санаи муроҷиат: 05.10.2024).
- [21]. Суханронии Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ – Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон дар «Саммити Оянда», 23.09.2024 [Манбаи электронӣ]. – URL: <https://www.president.tj/event/news/47729> (санаи муроҷиат: 25.12.2024).

III. Китобҳо, монографияҳо

- [22]. Азроянц, Э.А. Глобализация: катастрофа или путь к развитию? Современные тенденции мирового развития и политические амбиции [Текст] / Э.А. Азроянц. – М.: Новый век, 2002. – 416 с.
- [23]. Аникин, А.Е. Русский этимологический словарь. Вып. 10 [Текст] / А.Е. Аникин. – М.: Ин-т рус. яз. им. В.В. Виноградова РАН; Ин-т филологии СО РАН, 2016. – 368 с.
- [24]. Аттали, Ж. На пороге нового тысячелетия [Текст] / Ж. Аттали. – М., 1999. – 312 с.
- [25]. Бабурин, С.Н., Мунтян, М.А., Урсул, А.Д. Глобализация в перспективе устойчивого развития [Текст] / С.Н. Бабурин, М.А. Мунтян, А.Д. Урсул. – М.: Магистр: ИНФРА-М, 2011. – 496 с.

- [26]. Бжезинский, З. Великая шахматная доска. Господство Америки и его геостратегические императивы [Текст] / Зб. Бжезинский. – М.: Международные отношения, 1999. – 256 с.
- [27]. Бжезинский, З. Стратегический взгляд: Америка и глобальный кризис [Текст] / З. Бжезинский; пер. с англ. М. Десятовой. – М.: АСТ, 2015. – 287 с.
- [28]. Большаков, Б.Е. Мировой кризис и стратегия устойчивого развития [Текст] / Б.Е. Большаков // Вестник РАЕН. – 2009. – №3. – С. 60.
- [29]. Василенко, И.А. Политическая глобалистика [Текст]: учеб. пособие / И.А. Василенко. – М.: Логос, 2000. – 360 с.
- [30]. Гоббс, Т. Левиафан, или Материя, форма и власть государства церковного и гражданского [Текст] / Т. Гоббс // Сочинения: в 2 т. – Т. 2. – М.: Мысль, 1991. – 182 с.
- [31]. Горелов, А.А. Экология [Текст] / А.А. Горелов. – М.: Юрайт-М, 2001. – 312 с.
- [32]. Дзятковская, Е.Н. Образование для устойчивого развития в школе. Культурные концепты. «Зеленые аксиомы». Трансдисциплинарность [Текст]: монография / Е.Н. Дзятковская. – М.: Образование и экология, 2015. – 328 с.
- [33]. Дзалиев, М.И. Национальная безопасность в глобализирующемся мире [Текст] / М.И. Дзалиев // Глобализационные процессы и устойчивое развитие: сб. ст. / отв. ред. А.Д. Урсул. – М.: РГТЭУ, 2011. – 382 с.
- [34]. Дугин, А. Философия политики [Текст] / А. Дугин. – М., 2004. – 424 с.
- [35]. Звягельская, И.Д., Наумкин, В.В. Угрозы, вызовы и риски «нетрадиционного ряда» в Центральной Азии [Текст] / И.Д. Звягельская, В.В. Наумкин // Азиатско-Тихоокеанский регион и Центральная Азия: контуры безопасности. – М., 2001.
- [36]. Зокиров, Г.Н. Донишномаи сиёсӣ. Ҷ. 1 [Матн] / Г.Н. Зокиров. – Душанбе, 2015.

- [37]. Зокиров, Г.Н. Донишномаи сиёсӣ. Ҷ. 2 [Матн] / Г.Н. Зокиров. – Душанбе, 2015.
- [38]. Зокиров, Г.Н. Донишномаи сиёсӣ. Ҷ. 3 [Матн] / Г.Н. Зокиров. – Душанбе, 2015.
- [39]. Зокиров, Г.Н. Ҳокимияти сиёсӣ: тавоноӣ, тақсимот ва самаранокии он [Матн] / Г.Н. Зокиров. – Душанбе, 2013. – 174 с.
- [40]. Зокиров, Г.Н. Сиёсатшиносӣ [Матн] / Г.Н. Зокиров. – Душанбе, 2010. – 510 с.
- [41]. Зокиров, Г.Н. Сиёсатшиносӣ. Ҷ. 1 [Матн] / Г.Н. Зокиров. – Душанбе, 2019. – 684 с.
- [42]. Зокиров, Г.Н. Сиёсатшиносӣ. Ҷ. 2 [Матн] / Г.Н. Зокиров. – Душанбе, 2019. – 648 с.
- [43]. Зокиров, Г.Н. Системаи сиёсӣ: масъалаҳои рӯз ва дурнамои инкишоф [Матн] / Г.Н. Зокиров. – Душанбе, 2011. – 352 с.
- [44]. Ильин, И.В., Урсул, А.Д., Урсул, Т.А., Андреев, А.И. Образование для устойчивого развития в России: проблемы и перспективы [Текст]: экспертно-аналитический доклад / И.В. Ильин, А.Д. Урсул, Т.А. Урсул, А.И. Андреев. – М.: Изд-во Московского университета, 2017. – 207 с.
- [45]. Ильин, И.В., Урсул, А.Д., Урсул, Т.А. Глобальный эволюционизм: идеи, проблемы, гипотезы [Текст] / И.В. Ильин, А.Д. Урсул, Т.А. Урсул. – М.: МГУ, 2012. – 616 с.
- [46]. Кант, И. К вечному миру [Текст] / И. Кант. – М.: РИПОЛ Классик, 2018. – 31 с.
- [47]. Капица, С.В., Курдюмов, С.П., Малинецкий, Г.Г. Синергетика и прогнозы будущего [Текст] / С.В. Капица, С.П. Курдюмов, Г.Г. Малинецкий. – 3-е изд. – М.: УРСС, 2003. – 288 с.
- [48]. Кефели, И.Ф. Асфатроника: на пути к теории глобальной безопасности [Текст]: монография / И.Ф. Кефели. – СПб.: ИПЦ СЗИУ РАНХиГС, 2020. – 228 с.

- [49]. Кувалдин, В.Б. Глобальный мир: политика, экономика, социальные отношения [Текст] / В.Б. Кувалдин. – М.: Весь мир, 2017. – 400 с.
- [50]. Назаров, Т., Сатторзода, А. Дипломатияи муосири тоҷик [Матн] / Т. Назаров, А. Сатторзода. – Душанбе: Ирфон, 2006. – 227 с.
- [51]. Ожегов, С.И., Шведова, Н.Ю. Толковый словарь русского языка [Текст] / С.И. Ожегов, Н.Ю. Шведова. – М., 1992. – С. 307.
- [52]. Тоффлер, Э. Третья волна [Текст] / Э. Тоффлер. – М.: АСТ, 2004. – 345 с.
- [53]. Тоффлер, Э. Шок будущего [Текст] / Э. Тоффлер; пер. с англ. – М.: АСТ, 2002. – 557 с.
- [54]. Урсул, А.Д. Эволюционная глобалистика [Текст] / А.Д. Урсул. – М.: МАКС Пресс, 2012. – 57 с.
- [55]. Усубалиев, Т.У. Вода – дороже золота [Текст] / Т.У. Усубалиев. – Бишкек, 2002. – 17 с.
- [56]. Фарҳанги забони тоҷикӣ: аз ибтидои асри X то XX. Ҷ. 1 [Матн] / зери таҳрири М.Ш. Шукуров, В.А. Капранов, Р. Ҳошим, Н.А. Маъсумӣ. – М.: Советская энциклопедия, 1969.
- [57]. Фарҳанги тафсирии забони тоҷикӣ. Ҷ. 2 [Матн]. – Душанбе, 2008.
- [58]. Фасмер, М. Этимологический словарь русского языка. Т. 1 [Текст] / М. Фасмер. – М., 1996.
- [59]. Фукуяма, Ф. Конец истории и последний человек [Текст] / Ф. Фукуяма. – М., 2005. – 592 с.
- [60]. Фукуяма, Ф. Сильное государство: управление и мировой порядок в XXI веке [Текст] / Ф. Фукуяма; пер. с англ. – М.: АСТ: АСТ МОСКВА: ХРАНИТЕЛЬ, 2006. – 220 с.
- [61]. Фукуяма, Ф. Угасание государственного порядка [Текст] / Ф. Фукуяма; пер. с англ. К.М. Королева. – М.: АСТ, 2017. – 704 с.
- [62]. Хабалов, А. Основные угрозы безопасности для стран Центрально-Азиатского региона [Текст] / А. Хабалов // Постсоветский материк. – 2014. – №2. – С. 111–124.

- [63]. Цыганков, П.А. Теория международных отношений [Текст]: учеб. пособие / П.А. Цыганков. – М., 2003. – 590 с.
- [64]. Эмомалӣ Раҳмон – бунёдгузори сиёсати хориҷии Тоҷикистон [Матн] / зери назари Ҳ. Зарифӣ. – Душанбе: Ирфон, 2012. – 266 с.
- [65]. Янжул, И.И. Экономическое значение честности. Забытый фактор производства [Текст] / И.И. Янжул // Избранные труды. – М.: Наука, 2005. – С. 317.

III. Мақолаҳои илмӣ

- [66]. Абдусаматов, Б.Б. Саҳми Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ, Пешвои миллат Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон дар таҳкими сулҳ дар Афғонистон [Матн] / Б.Б. Абдусаматов // Паёми Донишгоҳи давлатии омӯзгории Тоҷикистон ба номи Садриддин Айни. – Душанбе, 2021. – №2 (90). – С. 258–261.
- [67]. Асламзода, Н. Ҷаҳони глобалии хатарнок [Матн] / Н. Асламзода // Масъалаҳои рӯзмарраи инкишофи давлати муосир: маводи конференсияи ҷумҳуриявӣ илмӣ-назариявӣ (ш. Душанбе, 25–26 январи соли 2018). – Душанбе, 2018. – С. 181–194.
- [68]. Асламзода, Н. Ҷаҳони муосир: глобаликунонӣ ва бухрони асри XXI [Матн] / Н. Асламзода // Паёми Донишгоҳи миллии Тоҷикистон. Бахши илмҳои иҷтимоӣ-иқтисодӣ ва ҷамъиятӣ. – Душанбе, 2018. – №1. – С. 260–265.
- [69]. Асламзода, Н. Оё Тоҷикистон ба ҳимояи манфиатҳои геополитикӣ ниёз дорад? [Матн] / Н. Асламзода // Нақш ва мақоми Осиёи Марказӣ дар низоми нави муносибатҳои байналмилалӣ: маводи конференсияи илмӣ-назариявӣ (ш. Кӯлоб, 17–18 ноябри соли 2023). – Кӯлоб: СИ «Қурбонов Сорбон», 2023. – С. 201–208.
- [70]. Асламзода, Н. Современный мир: глобализация и кризис XXI века [Текст] / Н. Асламзода // Вестник Таджикского национального университета. Серия социально-экономических и общественных наук. – 2018. – №1. – С. 260–265.

- [71]. Викторов, А.Ш. Социокультурные основы философии безопасности (теоретико-методологические аспекты) [Текст] / А.Ш. Викторов // Вестник Московского университета. Серия 18: Социология и политология. – 2010. – №3. – С. 145–166.
- [72]. Виловатых, А.В. На пути к теории глобальной безопасности в условиях становления цифровой эпохи [Текст] / А.В. Виловатых // Свободная мысль. – М., 2020. – С. 188–193.
- [73]. Вялых, В.В., Лазаров, С.А. Политический аспект концепции географического детерминизма [Текст] / В.В. Вялых, С.А. Лазаров // Дискуссия. Журнал научных публикаций. – 2015. – №2 (54). – С. 20–24.
- [74]. Грищенко, В.Н. Экологическая этика и заповедное дело [Текст] / В.Н. Грищенко // Заповідна справа в Україні. – 2001. – Т. 7, вып. 1. – С. 1–8.
- [75]. Касимов, Н.С. От экологического образования к образованию для устойчивого развития [Текст] / Н.С. Касимов // Образование для устойчивого развития / под ред. Н.С. Касимова. – М.; Смоленск: Универсум, 2004. – С. 31–46.
- [76]. Моисеев, Н.Н. Вернадский и современность [Текст] / Н.Н. Моисеев // Вопросы философии. – М., 1994. – №4. – С. 3–13.
- [77]. Мякинников, С.П. Мировоззрение экоцентризма и концепция устойчивого развития общества [Текст] / С.П. Мякинников // Грамота. – 2011. – №1 (7). – С. 130–135.
- [78]. Раҳмон, Д.С., Сафаралиев, Д.С. Ҷаҳонишавӣ ҳамчун ғоя ва заминаҳои таърихӣ пайдоиши он [Матн] / Д.С. Раҳмон, Д.С. Сафаралиев // Ҳаёти ҳуқуқӣ = Правовая жизнь. – 2019. – №1 (25). – С. 5–14.
- [79]. Рубанов, В.Г., Рубанова, Е.В. Ноосферная концепция В.И. Вернадского и современное экологическое знание [Текст] / В.Г. Рубанов, Е.В. Рубанова // Известия Томского политехнического университета. – 2003. – Т. 306, №3. – С. 144–149.

- [80]. Рябкова, С.А. Возникновение и основные проблемы вхождения концепции устойчивого развития в мировую политику и науку [Текст] / С.А. Рябкова // Вестник Северного (Арктического) федерального университета. Серия: Гуманитарные и социальные науки. – 2010. – С. 47-50.
- [81]. Старостин, А.М. Новая философия глобального полицентричного мира [Текст] / А.М. Старостин // Век глобализации. – 2020. – №1. – С. 28-40.
- [82]. Степин, А.С. Наука, религия и современные проблемы диалога культур [Текст] / А.С. Степин // Наука и религия. Междисциплинарный и кросс-культурный подход / под ред. И.Т. Касавина. – М.: Канон+; Реабилитация, 2006. – С. 11-25.
- [83]. Стоцкая, Т.Г., Яковлева, Е.А. Философия коэволюции [Текст] / Т.Г. Стоцкая, Е.А. Яковлева // Вестник Самарского государственного технического университета. Серия: Философия. – 2021. – №1. – С. 84-90.
- [84]. Страгис, Ю.П. Протекционизм: история и теория экономической политики [Текст] / Ю.П. Страгис // APRIORI. Серия: Гуманитарные науки. – 2016. – №2. – С. 1-7.

V. Диссертация ва авторефератҳо

- [85]. Баров, С.А. Политические проблемы интеграции в Центральной Азии [Текст]: автореф. дис. ... канд. полит. наук: 23.00.04 – Политические проблемы международных отношений, глобального и регионального развития / С.А. Баров. – М., 2013. – 30 с.
- [86]. Гуломов, Р.Г. Социально-политические проблемы национальной независимости Республики Таджикистан [Текст]: дис. ... канд. полит. наук: 23.00.02 / Р.Г. Гуломов. – Душанбе, 2001. – 154 с.
- [87]. Жильцов, С.С. Каспийский регион как геополитическая проблема современных международных отношений (90-е годы XX века) [Текст]: дис. ... д-ра полит. наук: 23.00.04 – Политические проблемы

международных отношений, глобального и регионального развития / С.С. Жильцов. – М., 2004. – 343 с.

- [88]. Қувватзода, С.З. Сиёсати об ва истифодаи самараноки захираҳои обӣ дар шароити кишварҳои Осиёи Марказӣ [Матн]: дис. ... д-ри илмҳои сиёсӣ: 23.00.04 – Проблемаҳои сиёсии муносибатҳои байналмилалӣ, инкишофи глобалӣ ва минтақавӣ / С.З. Қувватзода. – Душанбе, 2023. – 394 с.
- [89]. Мирзоев, С.Т. Афганский кризис и его влияние на региональную безопасность в Центральной Азии: геополитический аспект [Текст]: автореф. дис. ... д-ра полит. наук: 23.00.04 – Политические проблемы международных отношений, глобального и регионального развития / С.Т. Мирзоев. – Душанбе, 2020. – 38 с.
- [90]. Турсункулова, Б.А. Вызовы глобализации и перспективы развития постсоветских государств Центральной Азии в переходный период [Текст]: дис. ... канд. полит. наук: 23.00.04 – Политические проблемы международных отношений, глобального и регионального развития / Б.А. Турсункулова. – Бишкек, 2006. – 188 с.
- [91]. Шарипова, Г.Х. Политико-правовые аспекты международных обязательств Республики Таджикистан в области прав человека [Текст]: дис. ... канд. полит. наук: 23.00.04 / Г.Х. Шарипова. – Душанбе, 2004. – 158 с.

VI. Захираҳои электронӣ

- [92]. АБР прогнозирует устойчивый экономический рост в Таджикистане до 2026 года [Электронный ресурс]. – URL: <https://timesca.com/adb-forecasts-steady-economic-growth-for-tajikistan-through-2026/> (дата обращения: 05.05.2025).
- [93]. Армен, Г. Политический порядок и политический упадок: рецензия на новую книгу Фукуямы [Электронный ресурс] / Г. Армен. – URL: <https://theanalyticon.com/ru/новости/политический-порядок-и-политический/> (дата обращения: 28.12.2024).

- [94]. Аттали, Ж. На пороге нового тысячелетия. Предисловие к русскому изданию [Электронный ресурс] / Ж. Аттали. – URL: <https://lib.ara.kz/books/Государственное%20управление/Аттали%20Жак.%20На%20пороге%20нового%20тысячелетия.pdf> (дата обращения: 22.12.2024).
- [95]. Барномаи давлатии экологии Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2023–2028 [Манбаи электронӣ] // Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 1 марти соли 2023, №53. – URL: <https://mmih.adlia.tj/SEARCH/DocumentView?DocumentId=144606> (санаи муроҷиат: 05.02.2024).
- [96]. В чем заключается идея коэволюции природы и общества? [Электронный ресурс]. – URL: https://ya.ru/neurum/c/nauka-i-obrazovanie/q/v_chem_zaklyuchaetsya_ideya_koevolycii_prirody_86d36ec4 (дата обращения: 23.04.2023).
- [97]. Вода во имя мира: открытие двух трансграничных гидропостов [Электронный ресурс]. – URL: <https://bluepeace-centralasia.ch/ru/materials/-Water%20for%20Peace-2/> (дата обращения: 15.02.2025).
- [98]. Вода и ледники в фокусе выступления Президента Таджикистана [Электронный ресурс]. – URL: <https://leworld.org/tpost/71jfv4031-voda-i-ledniki-v-fokuse-vistupleniya-pre> (дата обращения: 10.12.2024).
- [99]. Восемь правил Элвина Тоффлера для начала XXI века [Электронный ресурс]. – URL: <https://un-sci.com/ru/2022/11/03/vosem-pravil-elvina-tofflera-dlya-nachala-xxi-veka/> (дата обращения: 28.12.2024).
- [100]. Глобальная контртеррористическая стратегия Организации Объединенных Наций [Электронный ресурс] // Резолюция, принятая Генеральной Ассамблеей 30 июня 2021 года A/RES/75/291. – URL: <https://docs.un.org/ru/A/RES/75/291> (дата обращения: 01.12.2024).

- [101]. Глобальные политические проблемы [Электронный ресурс]. – URL: <https://fticle/158733/globalnyie-politicheskie-problemyi-sovremennosti> (дата обращения: 01.12.2024).
- [102]. Глобальные проблемы современности и пути их решения [Электронный ресурс]. – URL: https://studopedia.ru/9_166435_znaniya-o-cheloveke.html (дата обращения: 01.12.2024).
- [103]. Гоббс, Т. Левиафан, или материя, форма и власть государства церковного и гражданского [Электронный ресурс] / Т. Гоббс. – URL: https://www.civisbook.ru/files/File/Gobbs_Leviafan.pdf (дата обращения: 10.10.2024).
- [104]. ЕАБР подтвердил прогноз роста экономики Таджикистана на уровне 8% в 2024 году [Электронный ресурс]. – URL: <https://avesta.tj/2024/09/24/eabr-podtverdil-prognoz-rosta-ekonomiki-tadzhikistana-na-urovne-8-v-2024-godu/> (дата обращения: 10.12.2024).
- [105]. Итоговый документ: Пакт во имя будущего [Электронный ресурс] // Организация Объединенных Наций. – URL: <https://www.un.org/ru/summit-of-the-future> (дата обращения: 20.12.2024).
- [106]. Каждая частица льда – это жизнь. Самые важные мысли, озвученные на Конференции по сохранению ледников в Душанбе [Электронный ресурс]. – 08.06.2025. – URL: <https://asiaplustj.info/news/tajikistan/security/20250608/kazhdaya-chastitsa-lda-eto-zhizn-samie-vazhnie-misli-ozvuchennie-na-konferentsii-po-sohraneniyu-lednikov-v-dushanbe> (дата обращения: 09.06.2025).
- [107]. Конвенция Организации Объединенных Наций против коррупции [Электронный ресурс] // Принята резолюцией 58/4 Генеральной Ассамблеи от 31 октября 2003 года. – URL: https://www.un.org/ru/documents/decl_conv/conventions/corruption.shtml (дата обращения: 01.12.2024).

- [108]. Конец демократии: Фукуяма о кризисе свободы в мире [Электронный ресурс]. – URL: <https://actualcomment.ru/konets-demokratii-fukuyama-o-krizise-svobody-v-mire-2012171041.html> (дата обращения: 28.12.2024).
- [109]. Кризис как переход. Что было, что будет [Электронный ресурс]. – URL: <https://ekois.net/krizis-kak-perehod-chto-bylo-chto-budet/> (дата обращения: 22.12.2024).
- [110]. Курбонова, З.М., Кудратов, Н.А. Роль Республики Таджикистан в реализации целей устойчивого развития и формировании «зеленой» дипломатии [Электронный ресурс] / З.М. Курбонова, Н.А. Кудратов. – URL: <https://iutet.tj/ru/роль-республики-таджикистан-в-реализ/> (дата обращения: 15.02.2025).
- [111]. Маросими имзои Шартнома миёни Ҷумҳурии Тоҷикистон, Ҷумҳурии Қирғизистон ва Ҷумҳурии Ўзбекистон дар бораи нуқтаи пайвастшавии сарҳадҳои давлатии се кишвар [Манбаи электронӣ]. – URL: <https://president.tj/event/photoreport/photoreport/50329> (санаи муруҷиат: 01.12.2024).
- [112]. Международное сотрудничество в решении глобальных проблем [Электронный ресурс]. – URL: https://studbooks.net/2200207/ekonomika/mezhdunarodnoe_sotrudnichestvo_reshenii_globalnyh_problem (дата обращения: 10.09.2023).
- [113]. Мировой кризис по Сэмюэлю Хантингтону [Электронный ресурс]. – URL: <https://inosmi.ru/20081229/246378.html> (дата обращения: 12.12.2024).
- [114]. Особенности европейского международно-правового сотрудничества [Электронный ресурс]. – URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/osobennosti-> (дата обращения: 12.12.2024).
- [115]. Ошуркова, Т.Г. Модели глобализации и перспективы локальных цивилизаций [Электронный ресурс] / Т.Г. Ошуркова. – URL:

- <https://center-yf.ru/data/economy/modeli-globalizatsii-i-perspektivy-lokalnykh-tsivilizatsiy.php> (дата обращения: 30.12.2024).
- [116]. Пакт во имя будущего [Электронный ресурс] // Резолюция, принятая Генеральной Ассамблеей 22 сентября 2024 года A/RES/79/1. – URL: <https://docs.un.org/ru/A/RES/79/1> (дата обращения: 20.12.2024).
- [117]. Понятие международного сотрудничества – теория [Электронный ресурс]. – URL: <https://studme.org/198135/politologiya/ponyatie> (дата обращения: 30.12.2024).
- [118]. Постановление Правительства Республики Таджикистан «О Государственной экологической программе Республики Таджикистан на 2023–2028 годы» [Электронный ресурс] // 1 марта 2023 года №53. – URL: <https://faolex.fao.org/docs/pdf/taj221475.pdf> (дата обращения: 05.02.2024).
- [119]. Председатель Совета коллективной безопасности ОДКБ, Президент Таджикистана Эмомали Рахмон... [Электронный ресурс]. – URL: https://odkb-csto.org/news/news_odkb/predsedatel-soveta-kollektivnoy-bezopasnosti-odkb-prezident-tadzhikistana-emomali-rakhmon-na-vstrech/ (дата обращения: 10.02.2025).
- [120]. Президент Таджикистана поздравил ПРООН с 30-летием деятельности в стране [Электронный ресурс]. – URL: <https://www.undp.org/tajikistan/news/president-tajikistan-extends-congratulations-undp-its-30th-anniversary-country> (дата обращения: 09.06.2025).
- [121]. Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон: Хабарҳо, вохӯриҳо, суҳанрониҳо, сафарҳо [Манбаи электронӣ]. – URL: <https://www.president.tj/> (санаи муроҷиат: 10.06.2025).
- [122]. Программа развития Организации Объединенных Наций (ПРООН) [Электронный ресурс]. – URL: <https://www.un.org/ru/ga/undp/> (дата обращения: 09.06.2025).
- [123]. Рамочная конвенция Организации Объединенных Наций об изменении климата [Электронный ресурс] // Принята 9 мая 1992 года.

- URL:
https://www.un.org/ru/documents/decl_conv/conventions/climate_framework_conv.shtml (дата обращения: 10.12.2024).
- [124]. Рамочная стратегия партнерства между группой Всемирного банка и Республикой Таджикистан на 2019–2023 финансовые годы [Электронный ресурс]: доклад №135875-TJ. – URL: <https://documents1.worldbank.org/curated/en/136791564051584707/pdf/Tajikistan-Country-Partnership-Framework-for-the-Period-of-FY19-FY23.pdf> (дата обращения: 05.06.2024).
- [125]. Рахмон предложил привлечь к работе в ОБСЕ Афганистан [Электронный ресурс]. – URL: <https://dialog.tj/culture/rahmon-predlozhil-privlech-k-rabote-v-obse-afganistan> (дата обращения: 05.02.2024).
- [126]. Саммит будущего – Нью-Йорк, 22–23 сентября 2024 года [Электронный ресурс]. – URL: <https://www.un.org/ru/summit-of-the-future> (дата обращения: 25.12.2024).
- [127]. Содержание и формы международного сотрудничества [Электронный ресурс]. – URL: <https://studfile.net/preview/3924856/page:51/> (дата обращения: 05.02.2024).
- [128]. Сообщество единой судьбы человечества: продолжение и развитие пяти принципов мирного сосуществования [Электронный ресурс]: выступление 28.06.2024. – URL: https://www.mfa.gov.cn/rus/zxxx/202406/t20240628_11443855.html (дата обращения: 20.12.2024).
- [129]. Таяние ледников в Таджикистане ограничивает доступ населения к базовым потребностям [Электронный ресурс]. – URL: <https://www.aa.com.tr/ru/мир/таяние-ледников-в-таджикистане-ограничивает-доступ-населения-к-базовым-потребностям/3597140> (дата обращения: 13.06.2025).

- [130]. Толковый словарь С.И. Ожегова [Электронный ресурс]. – URL: <https://slovarozhegova.ru/word.php?wordid=29978> (дата обращения: 13.06.2023).
- [131]. Толковый словарь Т.Ф. Ефремовой [Электронный ресурс]. – URL: <http://efremova-online.ru/slovar-fremovoy/sotrudnichat/10332> (дата обращения: 13.06.2023).
- [132]. Тоффлер, Э. Третья волна [Электронный ресурс] / Э. Тоффлер. – URL: http://www.read.virmk.ru/present_past_pdf/Toffler_Tretiya_volna.pdf (дата обращения: 28.12.2024).
- [133]. Участие в церемонии закрытия Водной конференции ООН, 01.04.2023 [Электронный ресурс]. – URL: <https://dushanbewaterprocess.org/uchastie-v-czeremonii-zakrytiya-vodnoj-konferenczii-oon/?lang=ru> (дата обращения: 05.06.2024).
- [134]. Фукуяма назвал три составляющие эффективной борьбы с пандемией COVID-19 [Электронный ресурс]. – URL: <https://gordonua.com/news/worldnews/fukuyama-nazval-tri-sostavlyayushchie-effektivnoy-borby-s-pandemiey-covid-19-1525348.html> (дата обращения: 28.12.2024).
- [135]. Цели в области устойчивого развития [Электронный ресурс]. – URL: <https://www.un.org/sustainabledevelopment/ru/sustainable-development-goals/> (дата обращения: 10.12.2024).
- [136]. Что такое ООН: история, структура, цели и участники [Электронный ресурс]. – URL: <https://www.vedomosti.ru/politics/articles/2024/10/24/1070155-kak-sozdavalas-oon> (дата обращения: 15.10.2024).
- [137]. Экономика Таджикистана быстро восстанавливается после пандемии COVID-19 – Всемирный банк [Электронный ресурс]. – URL: <https://tjinform.com/ru/news/20210914/46890.html> (дата обращения: 05.06.2024).

- [138]. Эмомали Рахмон: по прогнозам деятельность ИГИЛ и Аль-Каиды в регионе будет расширяться [Электронный ресурс]. – URL: <https://asiaplustj.info/news/tajikistan/politics/20221018/emomali-rahmon-po-prognozam-deyatelnost-igil-i-al-kaidi-v-regione-budet-rasshiryatsya> (дата обращения: 10.02.2025).
- [139]. Эмомали Рахмон призвал принять Конвенцию по борьбе с международным терроризмом [Электронный ресурс]. – URL: <https://www.asiaplustj.info/news/tajikistan/power/20241104/emomali-rahmon-prizval-prinyat-konventsuyu-po-borbe-s-mezhdunarodnim-terrorizmom> (дата обращения: 10.02.2025).
- [140]. Юсуфджонов, Ф.М. Эволюция внешней политики Таджикистана под руководством Президента Таджикистана Эмомали Рахмона: доктрина стабильности и суверенитета [Электронный ресурс] / Ф.М. Юсуфджонов. – URL: <https://amit.tj/ru/evolyuciya-vneshney-politiki-tadzhikistana-pod-rukovodstvom-prezidenta-tadzhikistana-emomali> (дата обращения: 01.06.2025).

VII. Адабиёт бо забони хориҷӣ

- [141]. Building a Stronger Tajikistan in the Wake of the COVID-19 Crisis, 24.11.2023 [Electronic resource] URL: <https://www.worldbank.org/en/results/2023/11/24/building-a-stronger-tajikistan-in-the-wake-of-the-covid-19-crisis> (date of application: 10.12.2024)
- [142]. Declaration on Future Generations [Electronic resource] URL: <https://www.un.org/sites/un2.un.org/files/sotf-declaration-on-future-generations-rev3.pdf> (date of statement: 25.12.2024)
- [143]. Future Shock [Electronic resources] URL: https://en.wikipedia.org/wiki/Future_Shock?utm_source (date of application: 28.12.24 p.)
- [144]. Hanna M. D. Environmentally responsible management behavior: is ecocentrism a prerequisite? // Ibidem. P. 796-799.

- [145]. Integrating the three dimensions of sustainable development / A framework and tools United Nations publication Copyright. - New-York: «United Nations», 2015. - 34 p. [Electronic resources] URL: <https://www.un.org/ru/summit-of-the-future> (date of application: 20.12.2024 г.)
- [146]. International Conference on Glaciers' Preservation - 2025 / Description [Electronic resource] URL: <https://sdgs.un.org/partnerships/international-conference-glaciers-preservation-2025> (date of access: 10.12.2024)
- [147]. Kung H., Kuschel K. A Global Ethic; the Declaration of the Parliament of the World's Religions. - L., 1998.
- [148]. Meadows D., Donella M., Randers J., William W., Behrens III. The Limits to Growth. - New York: «Universe Books», 1972. -
- [149]. Princeton N. L. Globalization and the Demands of Governance [Electronic resource] URL: https://ciaotest.cc.columbia.edu/olj/gjia/gjia_winspr00k.html?utm (date of application: 31. 12. 2024)
- [150]. Rosenau J.N. Turbulence in World Politics: A Theory of Change and Continuity. – Princeton: Princeton University Press, 1990. - 480 p.
- [151]. Situation and Priorities. Social protection situation / Tajikistan [Electronic resource] URL: <https://www.social-protection.org/gimi/gess/ShowCountryProfile.action?iso=TJ> (date of access: 06/09/2025)
- [152]. Statement by the President of the Republic of Tajikistan H.E. Mr. Emomali Rahmon at the General Debate of the 78th session of the UN General Assembly 20 September 2023 [Electronic resource] URL: https://gadebate.un.org/sites/default/files/gastatements/%5Bvariable%3Acurrent_session%5D/tj_en.pdf#:~:text=In%20today%27s%20challenging%20and%20turbulent,international%20peace%2C%20security%20and%20development (date of application: 01.12.2024)

- [153]. The Hangzhou Declaration: Placing culture at the heart of sustainable development policies. [Electronic resource] URL: <http://unesdoc.unesco.org/images/0022/002212/221238m.pdf> (date of application: 22. 03. 23).

ИНТИШОРОТИ ДОВТАЛАБ АЗ РЀЙИ МАВЗУИ ДИССЕРТАТСИЯ

I. Мақолаҳо дар маҷаллаҳои илмӣ тақризшавандаи Комиссияи олии аттестатсионии назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон

[1-М]. Иброҳимов, С.С. Эмомалӣ Раҳмон – ташаббускори рушди глобалӣ дар мисоли ташаббуси «Даҳсолаи таҳкими сулҳ ба хотири наслҳои оянда» [Матн] / С.С. Иброҳимов // Паёми донишгоҳи омӯзгорӣ. Бахши илмҳои фалсафа, ҳуқуқ ва сиёсатшиносӣ. – Душанбе: Донишгоҳи давлатии омӯзгории Тоҷикистон ба номи Садриддин Айни, 2026. – №1 (17). – С. 278-284. – ISSN 2710-4672.

[2-М]. Иброҳимов, С.С. Пешвои миллат – ташаббускори стратегияҳои аз байн бурдани бӯҳронҳои рушди глобалӣ [Матн] / С.С. Иброҳимов, А.Ё. Комибек // Паёми Донишгоҳи миллии Тоҷикистон. – Душанбе: Донишгоҳи миллии Тоҷикистон, 2025. – №7. – С. 316-323. – ISSN 2413-5151.

[3-М]. Иброҳимов, С.С. Ҳамкориҳои сиёсӣ ҳамчун омили рушди глобалӣ [Матн] / С.С. Иброҳимов // Идоракунии давлатӣ. – Душанбе: Академияи идоракунии давлатии назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, 2024. – №1 (66). – С. 392-404. – ISSN 2664-0651.

[4-М]. Иброҳимов, С.С. Моҳият ва аҳамияти рушди глобалӣ: нигоҳи сиёсӣ ва стратегӣ [Матн] / С.С. Иброҳимов // Идоракунии давлатӣ. – Душанбе: Академияи идоракунии давлатии назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, 2024. – №2 (67). – С. 383-391. – ISSN 2664-0651.

II. Мақолаҳо дар маҷмуаи маводди конференсияҳои ҷумҳуриявӣ

[5-М]. Иброҳимов, С.С. Нақши Эмомалӣ Раҳмон дар ташаккули сиёсати хориҷии Ҷумҳурии Тоҷикистон [Матн] / С.С. Иброҳимов // Шарикии

стратегӣ дар сиёсати хориҷии Ҷумҳурии Тоҷикистон: маводҳои конференсияи байналмилалӣ илмӣ-амалӣ. – Душанбе, 13 декабри 2024. – С. 328-345.

[6-М]. Иброҳимов, С.С. Тоҷикистон дар ростои бӯҳрони глобалии рушд [Матн] / С.С. Иброҳимов // Дипломатияи об ҳамчун омили таъминкунондаи ҳамкориҳои байналмилалӣ ва рушди устувор: маводҳои конференсияи байналмилалӣ. – Душанбе, 8 декабри 2025. – С. 344-348.

[7-М]. Иброҳимов, С.С. Нақши Пешвои миллат дар пешбарии тарҳҳои рушди устувори глобалӣ [Матн] / С.С. Иброҳимов, Ф. Музафарзода // Ҳадафҳои геополитикии Тоҷикистон: мушкилот ва дурнамои инкишоф: маводҳои конференсияи ҷумҳуриявӣ. – Душанбе, 25 апрели 2025. – С. 208-217.